

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK ANA BİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ’NİN AİHS M.41
KAPSAMINDAKİ HÜKÜMLERİNİN (ADİL KARŞILIK)
MAHİYETİ VE UNSURLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Serkan CENGİZ

İstanbul, 2016

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK ANA BİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN AİHS M.41
KAPSAMINDAKİ HÜKÜMLERİNİN (ADİL KARŞILIK)
MAHİYETİ VE UNSURLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Serkan CENGİZ

Danışmanı Prof.Dr. Osman DOĞRU

İstanbul, 2016

TEZ ONAY BELGESİ

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

HUKUK Anabilim Dalı KAMU HUKUKU Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi SERKAN CENGİZ'in AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN AIHS M.41 KAPSAMINDAKİ HÜKÜMLERİNİN (ADİL KARŞILIK) MAHİYETİ VE UNSURLARI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 20.01.2016 tarih ve 2016-2/32 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu ile~~ Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 15.04.2016

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Prof. Dr. OSMAN DOĞRU	
2. Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. HAKKI HAKAN ERKİNER	
3. Jüri Üyesi	Doç. Dr. MURAT TOPUZ	

ÖZET

CENGİZ, Serkan, (2016) “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin AİHS m.41 Kapsamındaki Hükümlerinin (Adil Karşılık) Mahiyeti ve Unsurları”, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Osman DOĞRU.

Türkiye, her ne kadar 1954 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni (AİHS) iç hukukunun bir parçası olarak kabul etmişse de, egemenliği altında bulunan kişilerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) başvuru hakkını, 22 Ocak 1990 tarihinde Mahkeme’nin zorunlu yargı yetkisini tanıyarak, kabul etmiştir. AİHM’nin ihlal tespiti içeren kararlarında AİHS’nin 41.maddesi bağlamında hükmettiği kararların hangi ilkelere dayandığı, kararların kapsamı ve mahiyeti bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışma öncelikle devletin, haksız eyleme ilişkin uluslararası hukuktaki sorumluluğunu genel olarak ele aldıktan sonra AİHS’nin 41.maddesi uyarınca hükmedilen “adil karşılığın” dayanakları ve bileşenleri ile Mahkeme’nin bu alandaki hükümlerinin süreç içindeki gelişimini ve evrimini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: AİHS, AİHM, Onarım, Eski Hale İade, Tazminat, Adil Karşılık

ABSTRACT

**CENGİZ, Serkan, (2016) “Scope and components of the rulings of the European Court of Human Rights under Article 41 of the Convention (Just Satisfaction)”
MA Dissertation, Supervisor: Prof. Dr. Osman DOĞRU**

Turkey recognized the jurisdiction of the European Court of Human Rights on 22 January 1990 though she made the European Convention on Human Rights as part of her domestic law in 1954. Subject matter of this study is Article 41 rulings of the European Court of Human Rights (in respect of pecuniary and non-pecuniary damages and costs and expenses) and the relevant underlying and emerging principles.

The study initially deals with state’s international responsibility under the relevant international law. After this, it focuses on components and basis of “just satisfaction” ruled within the scope of Article 41 of the European Convention on Human Rights. Furthermore, it aims to explain development and evolution of the rulings of the Court in this field.

Key Words: ECHR, ECtHR, Reparation, Restitution, Compensation, Just Satisfaction

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1
I.Konunun Önemi	1
II.Konunun Sınırlandırılması.....	1
III.Terminoloji.....	2
IV.Çalışma Planı	3
BİRİNCİ BÖLÜM: AIHS M.41 HÜKMÜNÜN ULUSLARARASI HUKUKA İLİŞKİN DAYANAKLARI	4
I. Devletin Uluslararası Sorumluluğu.....	4
II. Devletin Uluslararası Hukuk Bağlamında Sorumluluğunun Mahiyeti.....	5
III. Sorumlu Devletin Haksız Eylemine İlişkin Yükümlülükleri	6
A. Haksız Eylemi Derhal Sona Erdirme ve Tekrarlamama Yükümlülüğü	7
B. Onarım Yükümlülüğü	9
IV. Uluslararası Hukukta Haksız Eyleme İlişkin Onarım Araçları.....	10
A. Eski Hale Getirme (Restitutio in Integrum).....	11
B. Tazminat (Compensation)	12
C. Tatmin (Satisfaction).....	13
V. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Uyarınca Devletin Adil Karşılık Sorumluluğu	15
A. Genel Olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.....	15
B. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Taraf Devletin Yükümlülüğü	16
VI.Adil Karşılık Kavramı Açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Öne Çıkan İlkeler	19
A. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin İhlal Tespiti Kararlarının Önemi ve Mahiyeti.....	19

B. İhlal Tespiti Sonrasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41.Maddesi Uyarınca Adil Karşılık Talep Edebilmek İçin Ulusal Hukukta Yeni Bir Dava Açmanın Gerekli Olup Olmadığı Meselesi	23
C. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41. Maddesi Uyarınca Adil Karşılığın Bir Hak Olup Olmadığı Meselesi	25
D. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41. Maddesi Uyarınca Adil Karşılık Kararlarının Dayanaklarının Belirgin Olup Olmadığı Meselesi.....	28
İKİNCİ BÖLÜM: AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN 41.MADDE UYGULAMASI.....	34
I. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41. Maddesinde Düzenlenen Adil Karşılık Kavramının AİHM Kararları Işığında Analizi	34
A. Adil Karşılığa Hükmedilebilmesi Koşulları	34
1.İhlalin Tespiti	34
2.Talep.....	35
a.Talep Zamanı.....	35
b.Talebin Kapsamı.....	38
c. Dostane Çözüm Kararıyla Başvurunun Kayıttan Düşürülmesi ve Adil Karşılık.....	42
d.Tek Taraflı Deklarasyonla Başvurunun Kayıttan Düşürülmesi.....	44
3.İhlal İle Zarar Arasında Nedensellik İlişkisinin Gerekliliği.....	46
4.Talebin Makullüğü	49
B.Adil Karşılık Araçları	52
1.Eski Hale Getirme	52
2.İhlalin Durdurulması	54
a. Bireysel ve Genel Tedbirlere İlişkin Kararlar	55
b. Pilot Karar Usulü.....	57
3.Maddi Zarar	59
4.Manevi Zarar.....	61
5.Masraflar	64
a.Gerçekten Meydana Gelmiş Olma	66
b.Zorunlu Olma.....	72
c.Makul Olma.....	73
II.Konuyla İlgili Diğer Meseleler	73
A.Gecikme Faizi	73
B.Vergi Uygulamaları	74

1.Başvurucu Açısından	74
2.Avukat ve Diğer Profesyoneller Açısından	76
C.Adil Karşılık Tutarının Ödenmesine İlişkin Usul	77
1.Ödeme Süresi	77
2.Başvuru Usulü.....	78
3.Ödeme Şekli.....	79
SONUÇ.....	80
EKLER.....	84
EK.1 AİHS'nin 41.Maddesi Uyarınca Yapılacak Adil Karşılık Taleplerine Dair Yönerge	85
EK.2 Başvurucunun Hükümete İletildiği Hususunda AİHM Tarafından Başvurucuya Gönderilen Bilgi Notu Örneği	91
EK.3 AİHM Tarafından Sorumlu Hükümetin Savunmalarına Karşı Görüşlerini ve İlgili 41.Madde Taleplerini Sunması İçin Başvurucuya Gönderilen Bilgi Notu Örneği.....	94
EK.4 Adelet Bakanlığı Tarafından Gönderilen Adil Karşılığın Ödenmesine İlişkin Usul Hakkında Bilgi Notu	97
KAYNAKÇA.....	99
ELEKTRONİK KAYNAKLAR.....	103
KARAR DİZİNİ	104

KISALTMALAR

<i>AIHS</i>	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
<i>AIHM</i>	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
<i>AIHK</i>	Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
<i>AK</i>	Avrupa Konseyi
<i>AKBK</i>	Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi
<i>AAİHS</i>	Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sözleşmesi
<i>AAİHM</i>	Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi
<i>BD</i>	Büyük Daire
<i>BM</i>	Birleşmiş Milletler
<i>BMMSHS</i>	Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
<i>BMUDAD</i>	Birleşmiş Milletler Uluslararası Daimi Adalet Divanı
<i>BMUHK</i>	Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu
<i>Bkz.</i>	Bakınız
<i>CMK</i>	Ceza Muhakemesi Kanunu
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>Ç.n</i>	Çevirenin notu
<i>HMK</i>	Hukuk Muhakemeleri Kanunu
<i>İHTK</i>	İnsan Hakları Tazminat Komisyonu
<i>İRA</i>	İrlanda Kurtuluş Örgütü

<i>m.</i>	madde
<i>Para.</i>	Paragraf
<i>R.G.</i>	Resmi Gazete
<i>S.</i>	Sayı
<i>s.</i>	sayfa
<i>SSCB</i>	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
<i>TBB</i>	Türkiye Barolar Birliği
<i>TCK</i>	Türk Ceza Kanunu
<i>TMK</i>	Türk Medeni Kanunu
<i>UHENDSTM</i>	Uluslararası Haksız Eylemler Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğuna Dair Taslak Maddeler
<i>UHK</i>	Uluslararası Hukuk Komisyonu
<i>Yay.</i>	Yayın

GİRİŞ

I.Konunun Önemi

Türkiye, 10 Mart 1954 gün ve 6366 sayılı Yasa ile “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme”yi (AİHS) kabul etmiş, söz konusu onay yasası 19.03.1954 gün ve 8662 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. AİHS’nin yürürlüğe girmesinden yaklaşık 6 yıl sonra 1959 yılında Sözleşme’ye taraf ülkelerden gelecek bireysel ve devlet başvurularını ele alacak olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kurulmuştur.

Türkiye, 28 Ocak 1987 tarihinden geçerli olmak üzere Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na (AİHK) başvuru hakkını, 22 Ocak 1990 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere de AİHM’nin zorunlu yargı yetkisini tanımıştır.

AİHS ile tesis edilen ve bireysel başvuru hakkı olarak nitelenen, kişinin (gerçek/tüzel) devleti/devletleri şikayet etme hakkı uyarınca yapılan başvuruları ele alan AİHM’nin, Sözleşme’nin 41. maddesi (adil karşılık) uyarınca vermiş olduğu kararlar ve kararların dayanakları bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

AİHM’nin, Sözleşme’nin 41.maddesi çerçevesinde verdiği kararlara dair ayrıntılı bir mevzuat dayanağının olmayışı, Mahkeme’nin bu kapsamda vermiş olduğu kararların oldukça kısa ve gereken açıklıktan yoksun oluşu ve son olarak Mahkeme’nin bu çerçevede verdiği kararlarındaki ilkelere dair belirsizlik eleştirileri, bu ilkelerin ve ilkelere zaman içerisinde meydana geldiği belirtilen değişikliklerin ortaya çıkarılmasını önemli bir mesele haline getirmiştir.

II.Konunun Sınırlandırılması

Çalışmamızın ana hareket noktasını devletin haksız eyleme ilişkin uluslararası sorumluluğunun çerçevesini belirleyen ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu (BMUHK) tarafından uzun yıllara yayılan bir çalışma sonucunda hazırlanan Uluslararası Haksız Eylemler Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğuna Dair Taslak Maddeler (UHENDSTM) belgesinde *reparation* olarak dile getirilen onarım kurumu ve ilgili mekanizmasından ziyade, AİHS tarafından düzenlenen bireysel başvuru hakkı

kapsamında bireylerin maruz kaldığı zarar kavramı, zararın giderilmesine ilişkin ilkeler ve ilgili usul oluşturmaktadır.

Genelde uluslararası sorumluluk hukukunun özelde de AİHM'nin 41. madde yargılamasının kendine özgü bir takım farklı dinamiklere sahip olması nedeniyle, çalışmada Türk hukukundaki haksız fiil kavramı ve sorumluluk meselesi açısından herhangi bir karşılaştırma yapılmamıştır.

III.Terminoloji

Yukarıda kısaca belirtildiği üzere AİHM'nin 41.madde yargılamasının kendine özgü niteliği, özel hukukumuzda haksız fiil açısından kullanılan terminoloji ile AİHM terminolojinin farklı olması ve dolayısıyla da, çoğu kez AİHM kararlarında kullanılan kavramların Türkçeye farklı şekillerde çevrilmeleri sonucunu doğurmuştur.

Örneğin AİHS m.41'de kullanılan "just satisfaction" kavramı Türkçeye "adil tatmin", "hakkaniyete uygun tazminat", "tazminat", "adil karşılık" gibi değişik ifadelerle çevrilmiştir. Buna karşın AİHS m.41 altında verilen kararların sadece parayla ölçülebilir bir takım zararlarla sınırlı kalmaması, bazı durumlarda parasal mahiyette olmayan kararları ihtiva edebilmesi dolayısıyla "just satisfaction" kavramı açısından "adil karşılık" kullanımı tercih edilmiştir.

Uluslararası hukukta devletin haksız eylem açısından sorumluluğunun giderilmesinde esas amacın ihlalin tüm sonuçlarıyla ortadan kaldırılması olduğu dikkate alınarak "reparation" kavramının Türkçe karşılığı olarak "onarım" kavramı tercih edilmiştir. İhlal neticesinde ortaya çıkan hukuka aykırılığın veya zararın parasal olarak tazmin edilmesi açısından kullanılan "compensation" kavramının Türkçe karşılığı olarak ise tazminat kavramı kullanılmıştır. Uluslararası hukukta devletin haksız eylem açısından sorumluluğunun giderilmesi yöntemlerinden en sonuncusu olan "satisfaction" kavramı açısından ise tatmin kavramı kullanılmıştır.

Netice olarak çalışma içinde kullanılan kavramlar tercihinde, Türk özel hukukunda benzer müessesler açısından kullanılan kavramlardan ziyade, AİHM'nin kendi kavramsal tercihi ve bu kavramlara yüklediği anlam belirleyici olmuştur.

Bu nedenle çalışmamızda, AİHM'nin kavramsal tercihini ve uygulama pratiğini dikkate alarak Türk hukukunda pek karşılığı olmayan ama buna karşın AİHM'nin kararlarında kastettiği tercihi ortaya koymaya çalışan kavramlar kullanılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca çalışma içinde AİHM yerine Mahkeme, AİHS yerine Sözleşme kavramı da kullanılmıştır.

IV.Çalışma Planı

AİHM'nin Sözleşme'nin 41.maddesi kapsamında vermiş olduğu kararların daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla çalışmanın ilk bölümünde öncelikle uluslararası haksız eylem kaynaklı uluslararası sorumluluk hukukunun konuyla ilgili dayanakları, ilgili prensipler ve bunların geçirmiş olduğu evrim, sadece AİHM'nin 41.madde yargılamasıyla ilgili olduğu ölçüde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonrasında AİHS çerçevesinde adil karşılık kavramının dayanakları ve bu kavrama ilişkin genel ilkeler ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümde ise AİHM'nin 41. madde yargılaması, doğrudan Mahkeme'nin kendi içtihatlarında ortaya koyduğu ilkeler çerçevesinde ve yine kendi kararlarıyla karşılaştırmalı olarak inceleme konusu yapılmıştır. Bu bölümde belirsiz ve değişken olduğu sıklıkla ifade edilen AİHS m.41 prensiplerinin, AİHM'nin içtihat yansımasıyla birlikte olabildiğince somutlaştırılması bu bölümün ana gayesini oluşturmuştur. Bu bölümde ayrıca, konuyla ilgili gerek Türkçe, gerekse de yabancı dilde yayınlanmış az sayıda eserin bulunması nedeniyle, olabildiğince çok sayıda AİHM kararı incelenmeye çalışılmıştır. Kararların Sözleşme'nin 41. maddesinin yorumu açısından önem arz eder nitelikte olanları geniş bir zaman dilimine yayılacak şekilde seçilmiş, böylelikle hem daha zengin bir karar havuzunun oluşturulması amaçlanmış, hem de AİHM'nin 41. madde yargılamasının geçen süre içerisinde geçirmiş olduğu evrim ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise çalışma neticesinde elde etmiş olduğumuz veriler kısaca analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AIHS M.41 HÜKMÜNÜN ULUSLARARASI HUKUKA İLİŞKİN DAYANAKLARI

I. Devletin Uluslararası Sorumluluğu

Uluslararası ilişkilerde bir hukuk öznesinin menfaatinin, belirlenmiş bir hukuk sistemi içerisinde, çeşitli biçimlerde bir diğer hukuki kişilik tarafından ihlal edilmesi uluslararası sorumluluğu doğurur.¹

BMUHK'na² göre, bir devletin uluslararası yükümlülüğünü ihlal etmesi haksız eylemdir.³ Yine ilke olarak bir devletin uluslararası nitelikteki haksız eylemi o devletin sorumluluğunu doğurur.⁴

Uluslararası hukukun kendine özgü dinamikleri nedeniyle söz konusu bu sorumluluk rejiminin “medeni hukuktaki sorumluluk” veya “cezai sorumluluk” olarak tasnif edilmesinin mümkün olmayacağı belirtilmektedir. Dolayısıyla da devletin uluslararası sorumluluğunu özel hukukumuzda mevcut olan kurum ve kavramlarla açıklamaya çalışmak bazı durumlarda sağlıklı olmayan neticeler ortaya çıkarabilir.⁵

Esas olarak uluslararası örf ve adet hukukuna dayanan devletin haksız eylemine ilişkin hukuki sorumluluğu⁶, BMUHK'nun 1949-2001 yılları arasında hazırladığı Uluslararası Haksız Eylemler Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğuna Dair Taslak Maddeler belgesiyle daha da somutlaşmıştır.

¹ BROWNLEE, Ian, "Principles of Public International Law", Oxford University Press, Newyork, 2008, Seventh Edition, s.433.

² Uluslararası Hukuk Komisyonu, BM tarafından belirlenen uzmanlardan oluşan ve uluslararası hukukun kodifiye edilmesi ve gelişmesinden sorumlu bir organdır. BM Genel Kurulu tarafından BM Şartı m.13/1-a hükmünde belirtilen uluslararası hukukun geliştirilmesi ve mevzuata dönüştürülmesinin cesaretlendirilmesi amacıyla tavsiyelerde bulunmak, bu alanda çalışmalar yapmak üzere ihdas edilmiştir (<http://legal.un.org/ilc/>, 01.01.2016). Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. SCHABAS, William A., "An Introduction to the International Criminal Law", Second Edition, 2004, s.8.

³ ERKİNER, Hakkı Hakan, "Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Sorumluluğu", Oniki Levha Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2010, Birinci Baskı, s.4.

⁴ ERKİNER, s.9

⁵ ERKİNER, s.8

⁶ SUR, Melda, "Uluslararası Hukukun Esasları" Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2010, İkinci Baskı, s.243.

UHENDSDM'in 1. maddesi "*Bir Devletin uluslararası hukuk bakımından her haksız eylemi, o devletin uluslararası bağlamda sorumluluğunu gerektirir*" hükmünü ihtiva etmektedir⁷.

Devletin aynı belgenin 5.bölümünün 1.kısımında uluslararası haksız eylem kaynaklı iddialara ilişkin ileri sürebileceği savunma durumları da belirlenmiştir. Bunlar:

-Sorumlu devletin başka bir devlet tarafından haksız eylemi gerçekleştirmesi hususunda ağır bir baskı altında tutulmuş olması,

-Sorumlu devletin zarar gören devletin rızası ile haksız eylemi gerçekleştirmiş olması,

-Sorumlu devletin sadece müsaade edilebilir ölçüde karşı önlem almış olması (Buna karşın silahlı güçlerin kullanımı bu kategorinin dışında bırakılmıştır),

-Sorumlu devlet görevlilerinin mücbir sebep veya aşırı stres altında hareket etmiş olmaları (bu tür durumlarda ispat yükü oldukça ağırdır),

-Zaruret hali,

-Meşru müdafaa⁸

Sonuç olarak yukarıda belirtilen kapsam içine girmeyen her türlü haksız eylemi, devletin uluslararası hukuk çerçevesinde sorumluluğunu doğuracaktır.

II. Devletin Uluslararası Hukuk Bağlamında Sorumluluğunun Mahiyeti

Devletin uluslararası sorumluluğunun doğması uluslararası hukuka aykırı eylem, zarar ve zararlı eylem arasında bir illiyet varlığının mevcudiyetini gerektirmektedir.⁹

Devletin, uluslararası sorumluluğuna ilişkin hükümler içeren en önemli belge yukarıda kısaca değinildiği üzere "Draft Articles on Responsibility of States for

⁷ http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (18 Temmuz 2014).

⁸ HILLIER, Tim, "*Principles of Public International Law*", Cavendish Publishing Limited, London&Sidney, 1999, Second Edition, s. 177,178.

⁹ SUR, s.243

Internationally Wrongful Acts (Uluslararası Haksız Eylemler Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğuna Dair Taslak Maddeler - UHENDSTM)”¹⁰, adıyla BMUHK tarafından hazırlanmış ve BM Genel Kurulu’na sunulmuştur.

Söz konusu bu belge, hem konuyla ilgili uluslararası örf ve adet hukukuna yer vermekte hem de yeni bir takım normlar tesis etmektedir¹¹.

Devletin uluslararası haksız eylemi kaynaklı sorumluluğu açısından cezai veya hukuki sorumluluk gibi bir ayrışmaya gidilmemektedir. Devletlerin uluslararası hukuk önündeki sorumluluğu tek bir sisteme bağlıdır ve bu nedenle de iç hukukta olduğu türden bir ayırım yapılmamaktadır¹².

Devletin uluslararası sorumluluğu kaynaklı ortaya çıkacak olan zararın (maddi-manevi ve diğeri) ne şekilde ve hangi kapsamda giderileceği BMUHK tarafından hazırlanan UHENDSTM belgesiyle kapsamlı olarak düzenlenmiştir¹³.

Söz konusu belgede sorumlu devletin uluslararası haksız eylemiyle neden olduğu zararı, bütün sonuçları ile ortadan kaldırmak zorunda olduğu, bir diğeri ifadeyle ihlal öncesindeki durumu, maksimum ölçüde yeniden tesis etmek için, onarım yükümlülüğu altında olduğu açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

III. Sorumlu Devletin Haksız Eylemine İlişkin Yükümlölükleri

Aşağıda kısaca ele alacağımız devletin uluslararası hukuka aykırı haksız eylemine ilişkin yükümlölükleri, AIHS’nin 41. maddesi bağlamında bireyin, devletin haksız eylemi veya eylemsizliği nedeniyle ortaya çıkan zararlarının giderilmesinin dayanağını teşkil etmesi ve konuyla ilgili uluslararası hukukun geçirdiği evrimi ana hatlarıyla ortaya koyması nedeniyle çalışmamıza dahil edilmiştir.

¹⁰ UHENDSTM ve Şerhi, UHK’nun 53. oturumunda kabul edildikten sonra, Komisyon raporunun bir parçası olarak BM Genel Kurulu’na sunulmuştur (A/56/10). Belge’nin 2008 yılında yayımlanan İngilizce versiyonuna ulaşmak için bkz.

http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (17 Haziran 2014).

¹¹ SUR, s.243

¹² SUR, s.244

¹³ ERKİNER, s.307

Uluslararası sorumluluğun ihlali kaynaklı zararın ortadan kaldırılması “reparation” kavramı altında ele alınmıştır. *Reparasyon* kavramı, haksız eylem nedeniyle ortaya çıkan durumun onarılması, zararın tüm sonuçlarıyla ortadan kaldırılması olarak çevrilebilir. Uluslararası hukuktaki kullanım şekli ve mahiyeti açısından çalışmada “onarım” sözcüğü İngilizce “reparation” kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır.

Gerçekten de AİHM’nin, Sözleşme’nin 41. maddesi bağlamında karar verirken dayandığı “eski hale getirme” (*restitutio in integrum*) kavramını esas alarak geliştirdiği “adil karşılık” kavramı, konuyla ilgili uluslararası hukuk terminolojisinin bir insan hakları mahkemesindeki özgün uygulamasıdır.

Dolayısıyla konuyla ilgili uluslararası hukuk, Mahkeme’nin 41. madde bağlamında verdiği kararların anlaşılmasında ve her şeyden önemlisi uygulayıcı açısından 41. madde altında Mahkeme’ye sunulacak taleplerin biçimlendirilmesinde ışıktan tutan bir fonksiyona sahip olacaktır. Buna karşın Sözleşme’nin 41.maddesinin “adil karşılık” olarak tanımladığı onarım mekanizmasının kendine özgü ve uluslararası sorumluluk hukukundan bazı noktalarda ayrılan farklı dinamikleri olduğu açıktır (örneğin mağduriyet durumunun AİHM yargılamasının sonuna kadar devam etmesi Mahkeme’nin başvuru hakkında karar vermesi için bir gerekliliktir¹⁴). Bu dinamikler çalışmanın ikinci bölümünde etraflıca ele alınmıştır.

A. Haksız Eylemi Derhal Sona Erdirme ve Tekrarlamama Yükümlülüğü

UHENDSTM’in 30. maddesi uyarınca, haksız eylemden sorumlu olan devlet öncelikle “*haksız eylem halen devam ediyorsa, öncelikle eylemi sona erdirmek [m.30/(a)] ve tekrarlanmamasını temin etmek amacıyla gerekli garantileri vermekle [m.30/(b)]*” yükümlüdür¹⁵.

“Madde 30. Sona Erdirme ve Tekrarlamama

¹⁴ *Deniz/Türkiye*, Başvuru no: 9194/04, 11 Şubat 2014 (kabuledilmezlik hakkında karar); *Akat / Türkiye*, Başvuru no: 40375/13, 29 Eylül 2015 (kabuledilmezlik hakkında karar).

¹⁵ BUYSE, Antonie, “*Lost and Regained ? Restitution as a Remedy For Human Rights Violations in the Context of International Law*” <http://igitur-archive.library.uu.nl/law/2009-0304-201750/Restitution.pdf>, s.129 (23 Temmuz 2014).

Uluslararası haksız eylem nedeniyle sorumlu olan devlet;

(a) Eylem devam etmekteyse sona erdirmek;

(b) Eğer şartlar gerektiriyorsa, tekrarlanmamasına dair uygun teminat ve garantiler sunmak zorundadır.”

30. maddede belirtilen hemen son verme ve eylemin tekrarının önlenmesini temin etme yükümlülüğünün, onarım kavramından tamamen bağımsız olduğu; onarımın, ortaya çıkan sonuçların ortadan kaldırılmasına ilişkin bir kavram olduğu belirtilmektedir¹⁶.

Shelton’a göre haksız eylemi gerçekleştiren bir devletin ilk yükümlülüğü uluslararası hukuk gereğince bu eylemi sonlandırmaktır. Bu yükümlülük uluslararası hukukun otomatik bir gereğidir ve zarar gören devletin talebine bağlı bir husus da değildir. Devlet, uluslararası hukuk düzeninin devamı bağlamında uluslararası topluluğa karşı bu tür bir yükümlülük altındadır¹⁷.

4 Kasım 1979 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri’nin Tahran Büyükelçiliği’nin Ayetullah Humeyni taraftarlarınca işgal edilmesi sonrasında çok sayıda elçilik görevlisi uluslararası hukuka aykırı olarak özgürlüklerinden yoksun bırakılmıştır. Bu konudaki davayı ele alan BM Uluslararası Daimi Adalet Divanı’nın konuyla ilgili kararının hüküm fıkrası devletin ihlale son verme yükümlülüğüne dayanmaktadır:

“İran Hükümeti:

4 Kasım 1979 tarihli hadiselerden kaynaklanan durumu telafi etmek amacıyla derhal tüm adımları atmalı ve bu sonuca matuf olarak:

(a) Şu anda İran’da esir tutulan Birleşik Devletler maslahatgüzarı, diğer diplomat, konsolosluk çalışanları ve Birleşik Devletler yurttaşlarının hukuka aykırı olarak alıkonulmalarına derhal son vermeli, anılan kişileri derhal serbest bırakmalı ve onları koruyucu bir güce teslim etmelidir...

¹⁶ SHELTON, Dinah, “*Remedies in International Law*”, Oxford, 2005, Second Edition, s.7-9.

¹⁷ SHELTON, Dinah, “*Righting Wrongs: Reparations in the Articles on State Responsibility*”, The American Journal of International Law, Vol.96, 2002, s.833.

(b) Bahsi geçen tüm bu kişilerin İran topraklarını terk edebilmeleri için gerekli imkanlara sahip olmalarını temin etmelidir...

(c) Birleşik Devletlerin, Tahran Büyükelçiliği ve İran'daki konsolosluklarında bulunan tüm eşyaları, arşivleri, belgeleri ve binalarını koruyucu bir güce teslim etmelidir...¹⁸,

Devletin sona erdirmeye ve tekrarlamama yükümlülüğünü, haksız eylem nedeniyle ortaya çıkan zarara ilişkin yükümlülükler takip etmektedir. Söz konusu bu yükümlülükler kısaca onarım yükümlülüğü olarak tanımlanmaktadır.

B. Onarım Yükümlülüğü

Haksız eylemi nedeniyle zarara sebep olan devlet, sanki haksız eylem hiç olmamışçasına, haksız eylem öncesindeki durumu en kapsamlı bir şekilde tesis etmekle yükümlüdür.

UHENDSTM'in 31. maddesi şöyledir:

“Madde 31. Onarım

(a) Sorumlu devlet uluslararası haksız eylemiyle neden olduğu zararın tamamı için eksiksiz bir onarım sağlama yükümlülüğü altındadır.

(b) Zarar bir devletin haksız eyleminin neden olduğu maddi veya manevi her türlü zararı ihtiva eder.”

Yukarıda alıntılanan 31. madde hükmü, Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın, 13 Eylül 1928 tarihli *Chorzow Factory* (Chorzow Fabrikası) davasına ilişkin kararındaki devletin uluslararası sorumluluğuna dair belirlemiş olduğu genel çerçeve bağlamında bugün de referans kaynağı olarak kullanılmaktadır.

“Onarım, hukuka aykırı eylemin tüm sonuçlarını en azami ölçüde ortadan kaldırmak ve durumu, hukuka aykırı eylem işlenmemiş olsaydı, olabileceği hali tüm yönleriyle öngörerek, yeniden tesis etme zorunluluğudur.”¹⁹

¹⁸ Case concerning the United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (*United States v. Iran*), 1980 ICJ 3, s.44-445, <http://www.icj-cij.org/docket/files/64/6291.pdf> (10 Kasım 2014).

¹⁹ Case of *Chorzow Factory* (Claim for indemnity), 128 PCIJ Series A, no.17, kararın İngilizce çevirisi için bkz. http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1928.09.13_chorzow1.htm (16 Aralık 2014).

Uluslararası Daimi Adalet Divanı, *Chorzow Factory* kararında bir devletin başka bir devlete haksız eylemi nedeniyle zarar vermesi durumunda, bu zararın tüm sonuçlarıyla ortadan kaldırılmasını “onarım” yükümlülüğünün çerçevesi olarak belirlemiştir.

IV. Uluslararası Hukukta Haksız Eyleme İlişkin Onarım Araçları

Devletin uluslararası haksız eylemi kaynaklı sorumluluğuna dair en güncel referans kaynağı olan UHENDSTM, *Chorzow Factory* davasından esinlenerek onarım şekillerini 34. maddede düzenlemiştir:

“Madde 34. Onarım Araçları

Uluslararası haksız eylemin neden olduğu zararın tam olarak onarımı bu bölümdeki hükümlere uygun olarak ayrı ayrı veya birlikte *eski hale getirme* (*restitutio in integrum*²⁰ veya restitution), *tazminat* (compensation) ve *tatmin* (satisfaction) aracılığıyla sağlanır.”

Maddenin lafzından da anlaşılacağı üzere, bir devletin uluslararası haksız eylemi nedeniyle ortaya çıkan zararlarının telafisi açısından kabul edilmiş onarım şekilleri *eski hale getirme*, *tazminat* ve *tatmin* olarak sınıflandırılmıştır.

Bu noktada önem kazanan husus, belirtilen onarım şekilleri arasında bir hiyerarşinin mevcut olup olmadığıdır. Yukarıda aktarılan 34. madde lafzının ortaya koyduğu kadarıyla ve sonraki maddelerdeki diziliş sırasına göre, BMUHK'nun adı geçen onarım şekilleri arasında hiyerarşik bir ilişki yaratmayı amaçladığı kolaylıkla söylenebilir²¹.

Keza, BMUHK'nun konu bağlamında esinlendiği Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın *Chorzow Factory* kararında da bu yaklaşım benimsenmiştir:

“Aynı anlamda eski hale getirme, şayet bu mümkün değilse eski hale getirmeye tekabül edecek bir tutarın ödenmesi; gerekli olması durumunda, maruz kalınan, ancak eski hale getirme veya eski hale getirme yerine ona karşılık gelecek değerin ödenmesiyle de giderilemeyecek olan zararlar için

²⁰ YILMAZ, Ejder, “*Hukuk Sözlüğü*”, Ankara 2011, s.741.

²¹ CASSESE, Antonio, “*International Law*”, Oxford 2005, Second Edition, s.259.

ayrıca ödentiye hükmedilmesi – bütün bunlar uluslararası hukuka aykırı eylem nedeniyle ödenmesi gereken tazminatın belirlenmesinde dikkate alınması gereken ilkelere²²

Yukarıda da belirtildiği üzere, devletin uluslararası hukuku ihlal etmesi nedeniyle başka bir devletin zarar görmesi halinde, zararın giderilmesi açısından öncelik verilmesi gereken ilk müessese, eski hale getirmedir. Sonrasında tazminat ve tatmin müesseseleri ayrı ayrı veya birlikte zararın giderilmesi bağlamında dikkate alınması gereken müesseseler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuşkusuz bu müesseselerin kendi içlerinde bir hiyerarşi olduğu söylenebilirse de, asıl olan, zarar gören devletin hangi onarım şeklini tercih edeceğidir. Bir başka ifadeyle, zarar gören devlet onarım şekilleri arasındaki ilişkiyi göz ardı ederek hangisi kendi menfaatine uygunsa onu tercih edebilir.²³ Buna karşın maruz kalınan zararın mahiyeti de başvurulacak onarım şeklinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Örneğin ölüm veya uzuv kaybı ile sonuçlanan bir ihlal durumunda eski hale getirme mümkün olmayıp tazmin veya tatmin yöntemleri uygulanacaktır²⁴.

A. Eski Hale Getirme (Restitutio in Integrum)

UHENDSTM'in 35. maddesi tarafından düzenlenen “*eski hale getirme*” müessesesi her ne kadar zararın onarımı açısından öncelikli bir müessese olarak kabul edilmiş ise de, madde metninden bu müessesenin ancak bazı şartların mevcut olması durumunda tercih edilebileceği anlaşılmaktadır. Madde metni şöyledir:

“Madde 35. Onarım

Uluslararası haksız eylem nedeniyle sorumlu olan bir devlet eski hale getirme yükümlülüğü altındadır. Bunun anlamı;

(a) Eski hale getirmenin maddi olarak imkansız olmaması ve

(b) Tazminat yerine eski hale getirmeden sağlanacak yararın orantısız bir yük ihtiva etmemesi

²² Chorzow Factory kararı, aktaran SHELTON, Dinah, “*Righting Wrongs: Reparations in the Articles on State Responsibility*”, the American Journal of International Law, Vol.96, 2002, sayfa 835 veya <http://www.asil.org/ajil/ilcsymp5.pdf> (16 Aralık 2014).

²³ BUYSE, s.132.

²⁴ BUYSE, s.131.

kayıt ve şartıyla haksız eylem meydana gelmeden önceki durumun yeniden tesis edilmesidir.”

Yukarıda aktarılan madde metninin de ortaya koyduğu üzere her ne kadar eski hale getirme öncelikli bir onarım şekli olsa da, bu seçeneğin zarar gören devlet tarafından tercihi, bir takım ön koşulların mevcudiyetine bağlanmıştır. Örneğin, ölüm veya bir malın tamamıyla yok olmasıyla sonuçlanan haksız eylemlerde eski hale getirme fiziksel olarak mümkün değildir. Keza, eski hale getirmenin haksız eyleme neden olan devlet bağlamında aradan geçen uzun zaman, ekonomik yetersizlikler veya diğer nedenlerle imkansız olduğu veya zarar veren devletin imkanlarını aşabilecek mahiyette olduğu, dolayısıyla sorumlu devlet açısından aşırı orantısız bir yük yaratacağı durumlarda “tazminat” veya “tatmin” birlikte veya ayrı ayrı gündeme gelebilecektir²⁵. Buna karşın eski hale getirmenin ilke olarak öncelikle uygulanması, uluslararası haksız eylem nedeniyle belirli tazminatlar ödenerek sonuçların ortadan kaldırılmasını, haksız eylemin ticari bir emtia haline dönüştürülmesini²⁶ ve böylelikle uluslararası haksız eylemin sonuçlarının “parayla” satın alınmasına da engel olacaktır²⁷.

B. Tazminat (Compensation)

Eski hale getirmenin mümkün olmadığı veya eski hale getirmenin sorumlu devlet üzerinde orantısız bir yük yaratacağı durumlarda zarar gören devlet tazminat ödenmesini tercih edebilir. Tazminat müessesesi UHENDSTM’in 36. maddesince düzenlenmiştir:

“Madde 36 (Tazminat)

1. Devlet, uluslararası haksız eyleminin neden olduğu zararı, söz konusu zararın “eski hale getirme” ile giderilememiş kısmını tazmin etme yükümlülüğü altındadır.
2. Tazminat, ispatlanması şartıyla, kâr kaybı da dahil olmak üzere parayla ölçülebilir her türlü zararı kapsar.”

²⁵ BUYSE, s.131.

²⁶ SHELTON, “*Righting Wrongs: Reparations in the Articles on State Responsibility*”, s.845.

²⁷ MARTINOT, Mera- SIEGFRIED, Martina- SNOEIJER, Jacco, “*The competence of the European Court of Human Rights to order restitutio in integrum and specific orders as remedial measures in the case 46221/99*”, Amsterdam International Law Clinic, April 2000, s.9, <http://www1.jur.uva.nl/ailec/Restitutio%20in%20integrum%20and%20the%20ECHR.pdf> (12 Haziran 2014).

Madde metninde yer alan zarar kavramı, UHENDSDM m.31/2'nin yollamasıyla her türlü maddi ve manevi zararı kapsayacak şekilde yorumlanmaktadır²⁸.

BMUDAD'nın *Gabcikovo-Nagymaros Project* davasındaki hükmü şöyledir: “Uluslararası hukukun yerleşik kuralı uyarınca zarar gören devlet, uluslararası hukuka aykırı eylemi gerçekleştiren devletten bu eylemin neden olduğu zararını talep etme hakkına sahiptir.”²⁹ Dolayısıyla zarar gören devlet, zarara sebep olan devletten, “parayla ölçülebilir her türlü maddi veya manevi zararını” talep etme hakkına sahiptir. Parayla ölçülebilir nitelikte olmakla, devletin bizzat kendisi veya yurttaşlarının veya şirketlerinin maruz kaldığı zararın parayla ölçülmeye elverişli olması kastedilmektedir³⁰.

C. Tatmin (Satisfaction)

Tatmin müessesesi UHENDSTM'in 36. maddesine düzenlenmiştir:

“Madde 37. Tatmin (Tarziye)

1. “Eski hale getirme” veya “tazminatla” giderilmeyecek durumda olması şartıyla, devlet uluslararası haksız eyleminin neden olduğu zararı “tatmin” etme yükümlülüğü altındadır.
2. Tatmin, ihlalin kabulü, üzüntü ifadesi, resmi bir özür veya bunlara benzer bir şekilde olabilir.
3. Tatmin, maruz kalınan zararlar orantısız olamaz ve sorumlu devleti küçük düşüremez.”

UHENDSTM'in 36. maddesine düzenlenen “tatmin” kavramı çalışmamızın konusunu oluşturan AİHS'nin 41. maddesine düzenlenen “adil karşılık” olarak kullanılan kavramdan sembolik mahiyeti itibarıyla ayrılmaktadır. UHENDSTM'in 36.maddesi “tatmin” müessesinin, uluslararası haksız eylemden kaynaklanan zararın “eski hale getirme” veya “tazminat” yoluyla ortadan kalkmaması durumunda başvurulması gereken bir yöntem olduğunu, “tatminin” sorumlu devlet açısından küçük düşürücü mahiyette olmaması gerektiğini ve son olarak maruz kalınan zarar ile “tatmin”

²⁸ UHENDSTM ve Şerhi, 36, Şerh para..1

http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (6 Ağustos 2014).

²⁹ UHENDSTM ve Şerhi, 36, Şerh para.2

http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (6 Ağustos 2014).

³⁰ UHENDSTM ve Şerhi, 36, Şerh para.4

http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (6 Ağustos 2014).

arasında bir orantı olması gerektiğini belirtmektedir. Madde metni “tatmin” müessesinin uygulama biçimlerini örnekleme yoluyla ve sayıyla sınırlamaksızın şu şekilde belirtmiştir:

- İhlalin kabulü,
- İhlalden duyulan üzüntünün ifadesi,
- Resmi olarak özür dilenmesi,
- Diğer

BMUHK, UHENDSTM’in 36. maddesinin şerhinde çok açık bir ifadeyle, tam onarımın sağlanmasında “tatmin” müessesinin arızı nitelikte olduğunu, esas onarımın “eski hale getirme” yoluyla, bu mümkün değilse “tazminat” müessesine başvurularak sağlanması gerektiğini belirtmiştir.

Sonuç olarak devletin uluslararası hukuku ihlal eden eylemi veya eylemsizliği nedeniyle başka bir devlete zarar vermesi durumunda, sorumlu devletin öncelikli yükümlülüğü, söz konusu haksız eylem veya eylemsizlik şayet devam ediyorsa, eylem veya eylemsizliğe derhal son vermek ve tekrarlanmamasını temin etmektir. Sonrasında gelen yükümlülük ise haksız eylem veya eylemsizlik kaynaklı maruz kalınan zararın tamamen ve tüm sonuçlarıyla ortadan kaldırılmasıdır. Zararın tüm sonuçlarıyla ortadan kaldırılmasında başvurulması gereken ilk yöntemin “eski hale getirme” olduğu teoride ağır basan bir yaklaşımdır. Buna karşın bazı yazarlar pek çok vakada haksız eylem nedeniyle ortaya çıkan zararın gerek doğası, gerekse de bazı diğer sebepler nedeniyle (ihlali doğuran eylem ile zararın karşılanması arasında geçen zamanın çok uzun olması, ihlale konu mal veya mülkün tamamıyla ortadan kalkmış olması, ihlalin “ölüm”, “işkence veya kötü muamele” gibi eski hale getirmeye müsait olmayan vakalardan kaynaklanması vesaire) “eski hale getirmeye” imkan vermediğini, dolayısıyla da zararın giderilmesinde “tazminat” müessesinin daha fazla başvurulmuş bir yöntem olduğunu belirtmektedir³¹. Sorumlu devletin “tazminat” müessesini “eski hale getirmeye” tercih etmesi, pratik bir takım sebeplerle tazminat müessesinin uygulamada ağır basması,

³¹ GRAY, Christine, “*Judicial Remedies in International Law*”, Oxford 1987, s.13-16.

mağduriyetin “parayla geçirilmesine” ve hatta “satın alınmasına” imkan vereceği eleştirilerine neden olmaktadır³².

Yukarıda ele alınan devletin hukuka aykırı eyleminden kaynaklanan zararın giderilmesini düzenleyen uluslararası ilkeler, AİHM’nin, bireysel başvurulardaki “adil karşılık” talepleriyle ilgili yaklaşımının analizinde ışık tutucu mahiyettedir.

V. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Uyarınca Devletin Adil Karşılık Sorumluluğu

A. Genel Olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

İkinci Dünya Savaşının yarattığı yıkımlar sonrasında Avrupa’da demokrasi ve hukukun üstünlüğü anlayışının inşası ve her şeyden önemlisi savaşın gerçek galibi olarak ortaya çıkan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin (SSCB) Orta ve Batı Avrupa devletlerindeki sol akımları tetiklemesinin engellenmesi amacıyla bir çalışma yapılması planlanmıştır. Yapılan hazırlıklar sonrasında 1-11 Mayıs 1948 tarihleri arasında Avrupa ülkelerinin önde gelen devlet adamları, akademisyenler, avukatlar, dini liderler, müteşebbisler gibi kanaat önderlerinden oluşan 750 delegenin katıldığı, başkanlığını Winston Churchill’in yaptığı Avrupa Birliği için Uluslararası Komite tarafından bir uluslararası konferans düzenlenmiştir. Konferansta, Nazi Almanyasına benzer bir dönemin yaşanmaması ve SSCB’nin neden olabileceği “komünist” sapmayı önleyebilmek amacıyla bir Avrupa Birliği’nin tesis edilmesi çağrıları üzerine yapılan çalışmalar ve yürütülen müzakereler sonrasında hazırlanan 5 Mayıs 1949 tarihli Londra Anlaşması’yla (Avrupa Konseyi Statüsü) Avrupa Konseyi kurulmuştur.³³ Konsey’in kuruluş belgesinde belirtilen kuruluş amaçları, insan haklarının korunması, çoğulcu demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinin uygulanmasıdır³⁴.

4 Kasım 1950 tarihinde ise 12 Avrupa Devleti (Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Türkiye ve İngiltere) tarafından İtalya’nın Roma kentinde imzalanan “İnsan Hakları ve Temel

³² BUYSE, s.133.

³³ AYBAY, Rona, “İnsan Hakları Hukuku”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, İkinci Baskı, s.95-99

³⁴ WASENBERG, Birte, “History of the Council of Europe”, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2013.

Özgürlüklerinin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi”, kısa adıyla “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, ilk 10 devletin onayının sağlandığı gün olan 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁵. 2016 yılı Ocak ayı itibarıyla, AİHS’ne taraf ülke sayısı 47’dir. Türkiye, 10 Mart 1954 gün ve 6366 sayılı Yasa ile “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme”yi kabul etmiş, söz konusu onay yasası 19.03.1954 gün ve 8662 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir³⁶. Türkiye 28 Ocak 1987 tarihinden geçerli olmak üzere Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na (AİHK) başvuru hakkını, 22 Ocak 1990 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere de AİHM’nin zorunlu yargı yetkisini tanımıştır. AİHS’nin yürürlüğe girmesinden yaklaşık 6 yıl sonra 1959 yılında Sözleşme’ye taraf ülkelerden gelecek bireysel ve devlet başvurularını ele alacak olan AİHM kurulmuştur³⁷. Bireysel başvuruyu kolaylaştırmak, yargılama faaliyetlerini hızlandırmak amacıyla hazırlanan 11 nolu Ek Protokol 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1 Kasım 1998 tarihine kadar “Avrupa İnsan Hakları Komisyonu” ve “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi” çatısı altında yürütülen yargılama faaliyeti bu tarihten itibaren tam zamanlı olarak faaliyet gösteren Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından yürütülmektedir.

Mahkeme’nin yargılama yapısını değiştiren ve her şeyden önemlisi AİHS 34.maddede belirtilen kabuledilebilirlik ölçütlerine “önemli bir zarara” maruz kalma (34/3-b) şartını da ekleyen 14 nolu Ek Protokol 1 Haziran 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁸.

B. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Taraf Devletin Yükümlülüğü

AİHS, uluslararası kamu hukuku anlamında “çok taraflı bir uluslararası antlaşmadır” ve doğal olarak, taraf olan devletlere belli yükümlülükler getirmiştir³⁹.

³⁵ <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CM=8&CL=ENG> (14 Eylül 2014).

³⁶ <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8662.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8662.pdf> (18 Eylül 2014).

³⁷ http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/DF074FE4-96C2-4384-BFF6-404AAF5BC585/0/Brochure_en_bref_EN.pdf (18 Eylül 2014).

³⁸ AYBAY, Rona, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14 nolu Protokol”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.88, 2010, s.226-227.

³⁹ AYBAY, Rona “Uluslararası Yargı”, Alfa Basım yayım Dağıtım, İstanbul, 2013, 1 Basım, s.135.

Sözleşme uyarınca taraf devletler, fiilen egemen oldukları coğrafyada Sözleşme tarafından garanti altına alınan hak ve özgürlükleri tesis etmekle yükümlüdürler⁴⁰:

“Madde 1

Yüksek Sözleşmeci Taraflar kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme’nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar.”⁴¹

Yukarıda atıfta bulunan madde metninin de ortaya koyduğu üzere taraf devlet, Sözleşme’de belirtilen hak ve özgürlüklerin ulusal düzeyde tesis edilmesinde asıl yükümlüdür. Bugün itibarıyla pek çok AK üyesi ülke AİHS’ni doğrudan iç hukukunun bir parçası olarak kabul etse de, Sözleşme tarafından güvence altına alınan hakların ulusal düzeyde ne şekilde tesis edileceği hususu taraf devletin takdirine bırakılmıştır⁴². Buna karşın Sözleşme tarafından güvence altına alınan hak veya özgürlüğün, ulusal düzeyde salt teoride değil, aynı zamanda uygulamada da etkili bir şekilde tesis edilip edilmediği Sözleşme mekanizmasının denetimine tabi tutulmuştur⁴³. AİHM’nin iç hukuk yollarının etkili olarak tesis edilmesi bağlamında Sözleşme’nin 13.maddesi altındaki değerlendirmesi şöyledir:

“95.Mahkeme Sözleşme’nin 13. maddesinin, iç hukuktaki tesis şekli ne olursa olsun, Sözleşme’deki hak ve özgürlüklerin özünün ulusal düzeyde uygulanmasını sağlayacak bir iç hukuk yolunun mevcudiyetini garanti altına aldığını belirtmektedir. Her ne kadar Sözleşmeci devletlere bu madde kaynaklı yükümlülüklerine uygun hareket etme bağlamında belirli bir takdir yetkisi tanınmış ise de, madde hükmü, yetkili ulusal makamların Sözleşme’ye dayalı bir şikayetin esasını ele alma ve uygun bir çözüm getirmelerine imkan verecek bir hukuki yolun ulusal hukukta bulunmasını gerektirmektedir (bk. yukarıda geçen *Chahal / Birleşik Krallık kararı, paragraf. 145*). Sözleşme’nin 13. maddesindeki bu yükümlülüğün kapsamı, başvurucunun Sözleşme’ye dayanarak yaptığı şikayetin niteliğine göre değişebilir (bk. yukarıda geçen *Chahal kararı, para. 150-151*). Her şeye rağmen, Sözleşme’nin 13. maddesinin gerektirdiği çözüm yolunun, hukuken

⁴⁰ Loizidou / Türkiye, Başvuru no:15318/89, 18 Aralık 1996.

⁴¹http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/3BAA147F-29C9-48CE-AF64-FB85A86B2433/0/TUR_CONV.pdf (9 Ekim 2014).

⁴² HERRIS, David - O’BOYLE, Micheal- BATES, Ed – BUCKLEY, Carla, “*Law of the European Convention on Human Rights*”, Oxford University Press, New York 2009, Second Edition, s.23.

⁴³ İsveç Motorlu Taşıt Sürücüleri Sendikası / İsveç, Başvuru no: 5614/72, 6 Şubat 1976, s.12.

olduğu kadar uygulamada da ‘etkili’ olması, özellikle Devlet görevlilerinin eylemleri veya ihmalleriyle haksız yere engellenmemesi gerekmektedir.”⁴⁴

Bir başka ifadeyle Sözleşme tarafından sağlanan koruma mekanizması ikincil ve tamamlayıcı niteliktedir⁴⁵. Dolayısıyla Sözleşme’de belirtilen hak ve özgürlüklerin etkin olarak hayata geçirilmesinde ve korunmasında birincil yükümlülük tümüyle ulusal makam ve mahkemelere düşmektedir.

Keza, AİHS m.13 uyarınca, Sözleşme’ye taraf olan devlet Sözleşme tarafından korunan haklara dair etkili bir iç hukuk yolu tesis etmekle yükümlüdür. AİHM, *Klass ve diğerleri / Almanya* kararında, Sözleşme’de korunan haklara ilişkin etkili bir iç hukuk yolunun mevcudiyetinin Sözleşme’nin 13. maddesi uyarınca bir gereklilik olduğunu belirtmiştir:

“64.Mahkeme’nin görüşüne göre 13. madde, Sözleşmeye aykırı olduğu iddia edilen bir işlem veya fiil nedeniyle kendisinin mağdur olduğunu düşünen bir şahsın, hem iddiası hakkında karar vermek, hem de şayet gerekliyse tazminat elde etme amacına matuf olarak ulusal makamlar nezdinde bir başvuru yoluna sahip olmasını gerektirir. Dolayısıyla 13. maddenin, Sözleşme kapsamındaki hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini iddia eden herkesin ulusal makamlar önünde sahip olacağı etkili bir başvuru yolunu” garanti altına alacak şekilde yorumlanmak zorundadır.”⁴⁶

Dolayısıyla Sözleşme’nin dayanağını teşkil eden mekanizma, ulusal makamların ve mahkemelerin Sözleşme’den kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirmede başarısız kaldığı ölçüde devreye girmekte ve meselenin bireysel veya devlet başvurusu olarak önüne gelmesi şartıyla işlemektedir⁴⁷.

Mahkeme kararları açısından devletin sorumluluğu adil karşılık tutarının (hükmedilmesi durumunda) başvurucaya ödenmesiyle sınırlı değildir. Taraf devlet,

⁴⁴ Aksoy / Türkiye, Başvuru no:31987/93, 18 Aralık 1996, para.95.

⁴⁵ Akdivar / Türkiye, Başvuru no: 99/1995/605/693, 1 Nisan 1998.

⁴⁶ *Klass ve Diğerleri / Almanya*, Başvuru no:5029/71, 6 Eylül 1978, para. 64.

⁴⁷ İNCEOĞLU, Sibel, “Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği”, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara, 2007, s.6; CENGİZ, Serkan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası ve Sürecin Denetlenmesi”, Toplum ve Hukuk Dergisi, Bahar Sayısı, 2003.

AKBK'nin denetimi çerçevesinde tespit edilmiş ihlale son vermek, ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmak amacıyla genel ve bireysel tedbirler almakla da mükelleftir⁴⁸.

VI.Adil Karşılık Kavramı Açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Öne Çıkan İlkeler

Bu çalışmanın konusunu oluşturan “adil karşılık” kavramı bağlamında Mahkeme’nin yetkilerini düzenleyen Sözleşme’nin 41. maddesi şöyledir:

“Adil Karşılık

Eğer Mahkeme bu Sözleşme ve Protokollerinin ihlal edildiğine karar verirse ve ilgili Yüksek Sözleşmeciler Taraf’ın iç hukuku bu ihlalin sonuçlarını ancak kısmen kaldırıyorsa, Mahkeme gerektiği takdirde, zarar gören taraf lehine adil bir tazmin verilmesine hükmeder.⁴⁹”

Yukarıdaki madde lafzından da anlaşılacağı üzere AIHM tarafından “adil karşılığa” hükmedilmesi, Sözleşme’nin ihlal edildiğinin tespit edilmiş olması ve Sözleşen devletin iç hukukunun hiç telafi sağlamaması veya kısmi bir telafi sağlaması ön koşullarının mevcudiyetine bağlanmıştır⁵⁰.

Bu ön koşulları ele almadan önce adil karşılık kavramıyla ilgili olarak Mahkeme kararlarında öne çıkan genel ilkelere değinmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

A. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin İhlal Tespiti Kararlarının Önemi ve Mahiyeti

Mahkeme, kararlarının “bildirici” nitelikte olduğunu belirtmiştir⁵¹. Sözleşme mekanizmasının dayanakları olan ikincillik (subsidiarity) ve tamamlayıcılık (complementarity) kavramları üzerine, özellikle Sözleşme’nin kaleme alındığı dönemde oldukça yoğun tartışmalar yürütülmüştür. Bazı ülkeler İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı tahribat nedeniyle Sözleşme sisteminin ikincillik ve tamamlayıcılık ilkelerini aşacak,

⁴⁸ Johansson /Finlandiya, Başvuru no:10163/02, 6 Eylül 2007, para.64.

⁴⁹ http://echr.coe.int/Documents/Stats_pending_month_2013_BIL.pdf (5 Mayıs 2014).

⁵⁰ GOMIEN, Donna, “Short Guide to the European Convention on Human Rights”, Council of Europe, Strasbourg, 2005, s.173.

⁵¹ Assanidze / Gürcistan, Başvuru no: 71503/01, 8 Nisan 2004, para.202.

Mahkeme'nin yeri geldiğinde davaya esas teşkil eden ulusal mevzuatın iptalini veya değiştirilmesini emredebilmesine olanak veren bazı yetkilerle donatılması eğiliminde olmuşlardır. Buna karşın, Sözleşme'yi hazırlayan Uzmanlar Komitesi bu tür argümanları desteklememiş ve Mahkeme'nin bu konudaki yetkilerini sınırlandırılmıştır⁵². Dolayısıyla Mahkeme'nin kararları ağırlıklı olarak “bir hakkın ihlal edildiğini bildirir” mahiyettedir⁵³. Sözleşme, taraf devletin yasal mevzuatını değiştirmesi hususunda Mahkeme'ye bir talimat verme yetkisi vermemektedir⁵⁴. Buna karşın Sözleşme hükümlerine göre adil karşılık kararlarının Mahkeme'nin devlete doğrudan buyurabileceği tek önlem olduğu, adil karşılık hükmü içeren bir kararın, karara, klasik bildirici niteliğin biraz ötesinde, kazandırıcı karar (judgment prestatoire) değeri kazandırdığı belirtilmektedir⁵⁵.

Avrupa Konseyi'nin hızla artan üye sayısı, Sözleşme'nin sağladığı koruma mekanizmasının yaklaşık 820 milyonu bulan bir nüfus tarafından daha etkili ve yoğun olarak kullanılmaya başlanması gibi nedenlerle Mahkeme'ye ulaşan başvurularda özellikle 2000 yılından sonra hızlı bir artış meydana gelmiştir⁵⁶. Bu artış, Mahkeme kararlarının temel karakteri olan “bildirici” tutumun yeterli olmadığı, Mahkeme'nin yenilenmesi, kararlarının daha etkin bir işleve sahip olması gerektiği noktasında bir takım düşüncelerin dile getirilmesine neden olmuştur⁵⁷. Mahkeme'nin yer yönünden yargılama yetkisi bugün itibarıyla İzlanda'dan Azerbaycan'a uzanan büyük bir coğrafyayı içine almaktadır. Buna karşın Mahkeme, Avrupa Konseyi sınırları içerisindeki insan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi ve korunması ihtiyacını gerektiği gibi hızlı ve etkili karşılayamamış olması nedeniyle, eleştirilmektedir⁵⁸.

Mahkeme'nin eski başkanlarından Luzius Wildhaber, 2002 yılında yayınlanan bir makalesinde, Mahkeme'nin bireysel başvurulardan daha ziyade, çoğunluk açısından daha etkili ve yararlı sonuçlar doğuracak ve böylelikle Mahkeme önüne daha az başvuru

⁵² BUYSE, s.144.

⁵³ *Marckx / Belçika*, Başvuru no: 6833/74, 1 Haziran 1979, para.68.

⁵⁴ *Belilos / İsviçre (Genel Kurul)*, Başvuru no:10328/83, 29 Nisan 1988, para.78.

⁵⁵ ABDELGAWAD LAMBERT, Elisabeth, (çev.SEVİNÇ,İ) “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı*”, İnsan Hakları Ortak Platformu yay., Ankara 2012, s.14.

⁵⁶ http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=#n1347956767899_pointer (1 Haziran 2015)

⁵⁷ LEACH, Philip, “*Access to the European Court of Human Rights – From A Legal Entitlement to a Lottery*”, Human Rights Journal, Vol.27 no.1-4, 2005, s.11.

⁵⁸ DOĞRU, Osman - NALBANT, Atilla “*İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*” Avrupa Konseyi, 2012 (1. Baskı), s.8.

gelmesini sağlayacak “Avrupa Anayasa Mahkemesi” rolüne ağırlık vermesi gerektiğini belirtmiştir⁵⁹.

Konu çerçevesinde yürütülen müzakere ve çalışmalar 1 Haziran 2010 tarihinde yürürlüğe giren ve (hatırı sayılır bir dezavantaja maruz kalma gibi) bireysel başvuruların hızla elenmesine imkan veren bir takım ek kabuledilebilirlik ölçütlerini Sözleşme’ye ilave eden 14 nolu Protokol’ün muhtevasının ve 2000 yılların başından itibaren Mahkeme kararlarında görülmeye başlanan aktif ve yol gösterici tutumun habercisi olmuştur⁶⁰.

Mahkeme, kararlarının bildirici mahiyette olduğu yaklaşımı ışığında özellikle Sözleşme’nin 5. (tutuklamaya itiraza ilişkin karşı savcı görüşlerinin başvurucuya gönderilmemesi)⁶¹, 6.(askeri yargıcın sivil mahkemedeki varlığı)⁶² veya bir kısım diğer (mahpusların oy hakkı)⁶³ maddeleri çerçevesinde korunan ve çoğunluğu usule ilişkin olan bazı hakların ihlal edildiği tespitini içeren pek çok kararında, “ihlal tespiti” kararının manevi zararların giderilmesi bakımından kendi içinde yeterli olduğu gerekçesiyle herhangi bir “adil karşılığa” hükmetmeme eğiliminde olmuştur.

Mahkeme’nin özellikle usule ilişkin olan hakların ihlalinin tespit edildiği başvurularda tercih ettiği bu yaklaşım, devletin uluslararası bir mahkeme tarafından sorumlu olduğunun ilan edilmesinin, hali hazırda oldukça ciddi ve tatmin edici bir “cezalandırma” yöntemi olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır⁶⁴. Mahkeme’nin böyle bir tercih yapmasının sebebi, bildirici kararların uluslararası hukukta daha tercih edilir bir karar tipi olması ve kararın gereğini yerine getirecek ülkeye, ikincillik ve tamamlayıcılık prensiplerinin bir gereği olarak daha geniş bir hareket alanı sağlamasıdır⁶⁵. Sözleşme sistemi, 41 veya 46. madde çerçevesinde, tespit etmiş olduğu ihlalin durdurulması veya sonuçlarının ortadan kaldırılması için Mahkeme’nin sorumlu

⁵⁹ WILDHABER, Luizus, “A Constitutional Future for the European Court of Human Rights ?”, Human Rights Law Review, Vol.161, 2002.

⁶⁰ Broniowski / Polonya (Dostane Çözüm), Başvuru no: 31443/96, 28 Eylül 2005.

⁶¹ Levent Bektaş / Türkiye, Başvuru no: 70026/2010, 16 Haziran 2015, para.66.

⁶² Gençel / Türkiye, Başvuru no:53431/99, 23 Ekim 2003.

⁶³ Söyler / Türkiye, Başvuru no: 29411/07, 17 Eylül 2013.

⁶⁴ SHELTON, “Remedies in International Law”, s.256.

⁶⁵ Hasan ve Eylem Zengin / Türkiye, Başvuru no: 1448/04, 9 Ekim 2007.

devlete doğrudan talimat verebilmesine olanak veren herhangi bir düzenlemeyi veya usulü de içermemektedir⁶⁶.

Bir başka ifadeyle Mahkeme, başvurulardan gelen ve Devletin belirli bir şekilde hareket etmesine karar verilmesini talep eden istemleri kabul etmeme eğiliminde olmuştur. Örneğin *Yağcı ve Sargın / Türkiye* davasında başvuru Mahkeme'den, Türkiye'nin Sözleşme'yi onayladığı zaman taahhüt etmiş olduğu yükümlülükler uygun davranmasını istemesini talep etmişlerdir. Başvurucular ayrıca Türk hukukunda mevcut olan problemleri sona erdireceğine inandıkları çözüm önerilerinin kabulünü talep etmişlerdir. Mahkeme bu talepleri kabul etmemiştir:

“80.Sözleşme, Mahkeme'ye böyle bir talebi kabul etme yetkisi vermemektedir. Mahkeme Sözleşme'nin hükümlerine uygun hareket edilmesinde veya Sözleşmeyi ihlal eden bir durumun telafisi amacıyla ulusal hukuk sisteminde kullanılacak usul ve yöntemlerin seçiminde yetkinin Devlete ait olduğunu yineler.”⁶⁷

Konuyla ilgili bir başka örnek Danimarka vatandaşı *Mogens Hauschildt* tarafından yapılan başvuruya ilişkin verilen karardır⁶⁸. Vergi kaçakçılığıyla suçlanan başvuru, 1492 günlük bir tutuklama tedbirini de içeren yargılama sonrasında mahkum edilmiştir. Mogen Hauschildt, AİHM'ne yaptığı başvuruda, ulusal yargılamanın Sözleşme m.6/1 bağlamında adil olmadığı gerekçesiyle mahkumiyet kararının iptaline karar verilmesini talep etmiştir. Mahkeme bu talebi kabul etmemiştir. Kararın ilgili kısmı şöyledir:

“54.Başvurucu Mahkeme'nin 6. maddenin ihlalini tespit etmesi durumunda, mahkumiyet kararını ve bu karara bağlı olarak aleyhinde tesis edilmiş olan her türlü hak mahrumiyetini ve kısıtlamayı iptal etmesi gerektiğini belirtmiştir. Oysa Mahkeme Sözleşme bağlamında, ulusal mahkeme kararının iptali veya bahsi geçen diğer meseleler hususunda talimat verme açısından yetkilendirilmemiştir (bkz. diğerleri arasında, 14 Eylül 1987 tarihli *Gilow* kararı, Series A no. 124-C, s. 26, para. 9).”⁶⁹

⁶⁶ REID, Karen, “*A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*”, Thomson/Sweet&Maxwell, Londra 2008, s.604; *İrlanda / Birleşik Krallık*, Başvuru no: 5310/71, 18 Ocak 1978.

⁶⁷ *Yağcı ve Sargın / Türkiye*, Başvuru no: 16419/90, 16426/90, 8 Haziran 1995, para.80.

⁶⁸ *Hauschildt / Danimarka*, Başvuru no:40486/83, 24 Mayıs 1989.

⁶⁹ *Hauschildt / Danimarka*, Başvuru no:40486/83, 24 Mayıs 1989, para.54.

Mahkeme'nin, 2000'li yılların başından bu yana daha aktif bir tutum benimsediği görülmektedir. *Assanidze / Gürcistan, İlaşcu ve diğerleri / Moldova ve Rusya, Fatullayev / Azerbaycan* kararlarında⁷⁰ Mahkeme, hukuka aykırı olarak özgürlüklerinden yoksun bırakıldığını tespit ettiği başvuruçuların, derhal serbest bırakılmasına karar vermiştir.

Konuyla ilgili dikkat çeken bir diğer husus, yapısal bir sorundan kaynaklandığı tespit edilen ihlallerde Mahkeme, 41.madde kapsamındaki adil karşılığın yanı sıra Sözleşme'nin 46.maddesinin yollamasıyla devletin ihlali sona erdirmek maksadıyla genel tedbirler almasına da hükmedebilmektedir⁷¹.

Mahkeme'nin yukarıda bahsedilen kararlarda sergilemeye başlamış olduğu yeni eğilim aşağıda ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

B. İhlal Tespiti Sonrasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41.Maddesi Uyarınca Adil Karşılık Talep Edebilmek İçin Ulusal Hukukta Yeni Bir Dava Açmanın Gerekli Olup Olmadığı Meselesi

AİHM tarafından ihlal tespit edilmesi durumunda, başvuruçunun tekrar ulusal hukuka dönerek tazminat talebinde bulunması gerekmez. AİHM, konu ile ilgili *Vagrancy* (Berduş) davası olarak da bilinen *De Wilde, Ooms ve Versyp / Belçika* (No:2)⁷² kararında bu konudaki Belçika Hükümeti'nin itirazlarını reddetmiştir.

Özgürlüklerinden yoksun bırakılmaları kararına karşı itiraz haklarının (AİHS m.5/4) ihlal edildiğini iddia eden başvuruçular *Jacques De Wilde, Franz Ooms and Edgard Versyp*'in yakınmalarını haklı bulan Mahkeme, Sözleşme'nin 5. maddesinin 4. paragrafının ihlal edildiğine hükmetmiştir⁷³. AİHK, 27 Eylül 1971 tarihinde, AİHM Yazı İşleri Müdürü'ne, başvuruçuların avukatının "hukuka aykırı" özgürlükten yoksun bırakma nedeniyle tazminat isteminde bulundukları 23 Temmuz 1971 tarihli dilekçesini iletmiştir.

⁷⁰ *Assanidze / Gürcistan*, Başvuru no:7103/01, 8 Nisan 2004; *İlaşcu ve Diğerleri / Moldova ve Rusya*, Başvuru no:48787/99, 8 Temmuz 2004; *Fatullayev / Azerbaycan*, Başvuru no:40984/07, 22 Nisan 2010.

⁷¹ *Hasan ve Eylem Zengin / Türkiye*, Başvuru no: 1448/04, 9 Ekim 2007; *Cahit Demirel / Türkiye*, Başvuru no: 18623/03, 07.07.2009; *Ataykaya / Türkiye*, Başvuru no: 50275/08, 22 Temmuz 2014.

⁷² *Wilde, Ooms ve Versyp / Belçika (I)*, Başvuru no: 2832/66, 2835/66, 2899/66, 18 Haziran 1971.

⁷³ *Wilde, Ooms ve Versyp / Belçika (I)*, Başvuru no: 2832/66, 2835/66, 2899/66, 18 Haziran 1971.

Hükümet, tazminat başvurusu nedeniyle yapılan yargılamada, AIHM'nin 18 Haziran 1971 tarihli Sözleşme'nin 5. maddesinin 4. paragrafının ihlal edildiği tespitini içeren kararı sonrasında başvuru sahiplerinin bu ihlal tespiti kaynaklı tazminat talepleriyle ilgili iç hukuk yollarını tüketmediklerini iddia ederek, bu talebin kabuledilemez olarak ilan edilmesini talep etmiştir. Hükümete göre, sadece başvuru dilekçesinde belirtilen ihlal yakınmalarına dair iç hukuk yolları değil, ihlal tespiti bağlamında talep edilen tazminat talepleri için de iç hukuk yollarının yeniden tüketilmesi gerekmektedir⁷⁴. Mahkeme, Belçika Hükümeti'nin bu talebini aşağıdaki gerekçeyle reddetmiştir:

“16.Hükümet kabuledilmezlik iddialarını desteklemek üzere 50. maddeye (ç.n. şimdiki 41.madde) dayanan ikinci bir itiraz ileri sürmüştür: Başvurucular tazminat talepleriyle ilgili iç hukuk yollarını tüketmemişlerdir. Hükümete göre başvuru sahipleri Mahkeme'nin 18 Haziran 1971 kararıyla tespit etmiş olduğu “ihlalin sonuçlarının Belçika hukuku tarafından kısmen giderildiğini” ispat edememişlerdir ve bu nedenle de zararlarına karşılık ileri sürdükleri talepleri kabul edilmezdir.

Mahkeme'nin kanaatine göre, yukarıda bir kısmı alıntılanan madde hükmü sadece şikayetin esasıyla ilgilidir. Sözleşmeyi kaleme alanlar “hakkaniyete uygun tatmin” taleplerinin kabul edilebilirliğini, iç hukuk yollarının önceden tüketilmesi şartına bağlayacak olsalardı, Komisyona gönderilecek dilekçeler açısından, aynı 26. maddede (şimdiki 35.madde) yaptıkları gibi 27. maddenin 3. fıkrasıyla birleştirerek 50. maddede de açık bir şekilde belirtirlerdi. Onların bu niyetine dair açık bir belirtinin yokluğu ışığında, Mahkeme 50. maddenin aynı 26. maddenin ihtiva ettiği aynı kurala tabi olduğu görüşünü kabul edemez.

Dahası 50. maddenin kökeni, Arabuluculuk ve Uzlaştırmaya Dair Alman-İsviçre Anlaşması'nın 10. maddesi, Uluslararası Çatışmaların Barışçıl Çözümü'ne Dair Cenevre Anlaşması'nın 32. maddesi gibi konuyla ilgili klasik sözleşmelerde bulunan hükümlere dayanmaktadır.

Ek olarak, şayet mağdurdan haklarının ihlali nedeniyle Strazburg önünde şikayette bulunmadan önce beyhude bir şekilde iç hukuk yollarını tükettikten sonra, AIHM'den adil karşılık elde edebilmek amacıyla ikinci kez iç hukuk yollarını tüketmesi istenirse, Sözleşme'ye dayalı olarak yürütülecek yargılamaların toplam süresi insan haklarının etkili korunması nosyonunu güçlkle yerine getirecektir. Böylesi bir yükümlülük Sözleşme'nin konusu ve amacı ile uygun olmayan bir duruma neden olacaktır.”⁷⁵

Netice olarak Mahkeme, Sözleşme'nin 41. maddesi altında yürüttüğü yargılamanın, ihlal yargılamasından ayrı ve bağımsız bir yargılama olmadığını,

⁷⁴Wilde, Ooms ve Versyp / Belçika (I), Başvuru no: 2832/66, 2835/66, 2899/66, 18 Haziran 1971, para.14 ve 15.

⁷⁵Wilde, Ooms ve Versyp / Belçika (I), Başvuru no: 2832/66, 2835/66, 2899/66, 18 Haziran 1971, para.16.

hükümetlerin bu bağlamda ileri sürdüğü kabuledilmezlik iddialarının kabulü halinde AİHM yargılamasının çok uzun bir sürede tamamlanacağını, bu durumda da Mahkeme'ye yüklenen insan haklarını koruma görevinin gereğinin yerine getirilemeyeceğini ifade etmektedir⁷⁶.

C. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41. Maddesi Uyarınca Adil Karşılığın Bir Hak Olup Olmadığı Meselesi

AİHM'ne göre “adil karşılık”, başvuruçular açısından talep edilmeksizin Mahkeme tarafından resen başvurulacak bir mekanizma değildir.

Mahkeme'nin ihlal tespit ettiği başvurular bağlamında, başvuruçunun “adil karşılık” talebi altında tüm maddi ve manevi zararları ile avukatlık ücreti dahil diğer tüm masraflarını (gerek AİHM yargılaması, gerekse de başvuru konusu ihlalin önlenmesi veya sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla iç hukukta yapılan yargılamalar kaynaklı olsun) belirlenen usule göre talep etmesi gerekmektedir. Netice olarak adil karşılık bir hak mahiyetinde olmayıp, tamamıyla Mahkeme'nin yetkisinde olan ve onun takdiri ile ve ancak başvuruçunun talep etmesiyle işleyecek olan bir mekanizmadır.

Adil karşılığa ilişkin İçtüzük m.60 hükmü şöyledir:

“Madde 60 (Adil Karşılık Talepleri)

1. Bir Sözleşmeci başvuruç Devletin veya başvuruçunun Sözleşmenin 41. maddesine göre adil karşılık için bulunmak istediği talepler, Mahkeme Başkanı aksine karar vermedikçe, esas hakkındaki yazılı görüşlerle birlikte belirtilir; eğer bu tür bir yazılı görüş verilmemiş ise, başvurunun kabul edilebilirliği hakkında karar verilmesinden sonra en geç iki ay içinde ayrı bir yazı olarak dosyaya sunulur.
2. Bütün taleplerin, destekleyici belgeleri veya faturaları ile birlikte ayrıntılı bir dökümü yapılır; bunun yapılmaması halinde talepler Daire tarafından tamamıyla veya kısmen reddedilebilir.
3. Daire yargılamanın herhangi bir aşamasında, bir tarafı adil karşılık için yapılan talep hakkında görüşlerini bildirmeye davet edebilir.”

⁷⁶Baybaşın / Hollanda, Başvuru no: 13600/02, 6 Temmuz 2006, para.69.

Mahkeme, bir başvurunun hükümete bildirilmesiyle birlikte, hükümete başvuru konusu mesele hakkında savunmalarını sunması amacıyla belirli bir süre verir. Sorumlu hükümetin kendisine verilen süre içinde Mahkeme kalemi tarafından hazırlanan sorulara dair savunma yapması durumunda Mahkeme söz konusu savunmalara karşı görüşlerini ve “adil karşılık taleplerini” sunmak üzere başvurucuya makul bir süre verir. Sorumlu devletin savunma yapmaması durumunda, Mahkeme başvurucuya sadece Sözleşme’nin 41. maddesi altında taleplerini sunması amacıyla süre vermektedir⁷⁷.

AIHM tarafından 28 Mayıs 2007 tarihinde Mahkeme İçtüzüğü’nün 32. maddesi uyarınca yayınlanan “adil karşılık” taleplerinin sunulmasına ilişkin Yönerge⁷⁸ uyarınca Sözleşme’nin 41. maddesi altında talep edilecek olan “adil karşılık” taleplerinin;

- Maddi zarar
- Manevi zarar
- Masraflar

alt başlıkları altında sunulması, taleplerin (özellikle maddi zarar ve masraflara ilişkin olanların) mümkün olduğunca ilgili belgelerle desteklenmesi, aksi takdirde kısmen veya tamamen reddedilebileceği belirtilmektedir. Bir başka ifadeyle, ilk başvuru dilekçesinde talep edilmiş olsa bile, bu aşamada talep edilmemiş olan “adil karşılık” istemi Mahkeme tarafından reddedilebilecektir⁷⁹.

*Mayzit / Rusya*⁸⁰ kararı manevi tazminat yönünden yukarıda aktarılan bilgilerin istisnası niteliğindedir. AIHM, *Mayzit / Rusya* kararında, başvurucu tarafından talep edilmemiş olmasına rağmen, tespit edilen 3.madde ihlalinin vahametini dikkate alarak başvurucuya manevi zararlarına karşılık 3.000 Euro ödenmesine hükmetmiştir. Mahkeme’nin gerekçesi şöyledir:

“86. Mahkeme, Mahkeme İçtüzüğü’nün 60. maddesi uyarınca adil karşılığa dair her türlü talebin kalem kalem, döküm halinde ve yazılı olarak, ilgili belge ve faturalarla birlikte sunulmasının

⁷⁷ İçtüzük m.60/1.

⁷⁸ “AIHS’in 41. Maddesi Uyarınca Yapılacak Tazminat Taleplerine Dair Yönerge”, TBB Dergisi, S.79, 2008, s. 411-416, çev. CENGİZ, Serkan.

⁷⁹ *Ganimet Taşkın / Türkiye*, Başvuru no: 17993/09, 4 Ekim 2011, para.15.

⁸⁰ *Mayzit / Rusya*, Başvuru no:63378/00, 20 Ocak 2005.

zorunlu olduğuna, bu ‘yükümlülüğe uygun davranılmaması durumunda Daire’nin talebi tamamen veya kısmen reddedebileceğine dikkat çeker.

87. İşbu başvurunun kabuledilebilir ilan edilmesinden sonra, 6 Mayıs 2003 tarihinde Mahkeme başvurucuyu adil karşılık taleplerini sunmaya davet etmiştir. Başvurucu verilen süre dahilinde taleplerini sunmamıştır.

88. Bu tür durumlarda Mahkeme genellikle herhangi bir “adil karşılığa” karar vermemektedir (bkz. *Ryabykh / Rusya*, no. 52854/99, para.67–68, AİHM 2003-X, *Timofeyev / Rusya*, no. 58263/00, para. 51–52, 23 Ekim 2003). Hal böyle olmakla birlikte, bu davada Mahkeme, başvurunun alçaltıcı muameleye tabi tutulmama hakkının ihlal edildiğini tespit etmiştir. Söz konusu hakkın mutlak karakterinden dolayı Mahkeme, manevi zararları açısından başvuru lehine 3.000 Euro hükmedilmesini uygun görmektedir.”⁸¹

Yukarıda aktarmış olduğumuz karar istisnai nitelikte olup, diğer davalarda Mahkeme tarafından verilen süre içinde sunulmamış adil karşılık taleplerinin yine birkaç istisna dışında⁸² hemen hemen hepsinin reddedildiği görülmektedir⁸³.

Başvurucunun, Mahkeme tarafından verilen süre içinde, zararları olduğunu bildirmesine rağmen tazminat miktarını Mahkeme’nin takdirine bıraktığı durumlardaysa, Mahkeme özellikle manevi tazminat açısından “adil karşılığa” hükmedebilmektedir. *Kazım Tavlı* tarafından yapılmış olan başvuruda, başvuru manevi zarara uğradığını verilen süre içinde bildirmesine rağmen, tazminat miktarını Mahkeme’nin takdirine bırakmıştır. Mahkeme, 8. maddenin ihlal edildiğini tespit ettiği kararında başvuru lehine, maruz kaldığı manevi zararlarına karşılık 5.000 Euro’ya hükmetmiştir⁸⁴. Mahkeme kararının ilgili kısmı şöyledir:

“40. Başvuran maruz kaldığı zararın giderilmesini istemekte, ancak miktarı Mahkeme’nin takdirine bırakmaktadır.

⁸¹ *Mayzit / Rusya*, Başvuru no:63378/00, 20 Ocak 2005, para.86-88.

⁸² *Cihan Öztürk / Türkiye*, Başvuru no: 17095/03, 9 Haziran 2009; *Silka / Ukrayna*, Başvuru no:3624/03, 18 Ocak 2007; *Duma / Ukrayna*, Başvuru no: 39442/04, 30 Kasım 2007; *Sorgiç / Sırbistan*, Başvuru no:34973/06, 3 Kasım 2006.

⁸³ *İbrahim Demirtaş / Türkiye*, 25018/10, 28 Ekim 2014; *Apostu / Romanya*, Başvuru no: 22765/12, 03.02.2015; *Mango / İtalya*, Başvuru no:38591/06, 5 Mayıs 2015; *Lutsenko / Ukrayna*, Başvuru no: 29334/11, 11 Haziran 2015.

⁸⁴ *Tavlı / Türkiye*, Başvuru no: 11449/02, 9 Kasım 2006, www.echr.coe.int; çev. KAVAK, İsmail - SOYKAN, Elif, TBB Dergisi, S.86, 2009 s.469-480.

41. Mahkeme, öncelikle, herhangi bir maddi zarar anlamında bir delil bulunmadığını belirtir. Diğer yandan, Mahkeme, başvurunun Devletin özel yaşama saygı gösterilmesi hakkına ilişkin pozitif yükümlülüğüne uymakta başarısız olmasının sonucu olarak özünde bir manevi zarara maruz kaldığını kabul etmektedir. Mahkeme başvuranın maruz kaldığı manevi zararın yalnızca Sözleşme ihlalinin tespitiyle giderilemeyeceğini dikkate almaktadır. Hakkaniyet temelinde bir değerlendirme yapılarak, başvurana 5.000.Euro –bu miktara işletilmesi muhtemel her türlü vergi eklenmek suretiyle- ödenmesine karar verilmiştir.”

Mahkeme’nin maddi ve manevi zararlara ilişkin talepleri ele alırken hangi ilkelere göre hareket ettiği çalışmanın sonraki aşamalarında ele alınmıştır.

D. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 41. Maddesi Uyarınca Adil Karşılık Kararlarının Dayanaklarının Belirgin Olup Olmadığı Meselesi

Mahkeme’nin Sözleşme’nin 41. maddesi kapsamında vermiş olduğu kararların dayanağını oluşturan ilkelerin oldukça belirsiz olduğu, adil karşılık kavramı altında verilen kararlarda tutarsızlıklar olduğu doktrinde eleştirilmektedir⁸⁵. Bu belirsizlikte, (1) ilgili madde metninin Mahkeme’ye geniş bir takdir yetkisi sunması (“gerektiği takdirde” ibaresi), (2) Mahkeme’nin değişik hukuk sistemlerini temsil eden ülkelerden gelen yargıçlardan teşekkül etmesi, (3) Mahkeme’nin adil karşılık meselesini, öncelikli meselesi olarak görmemesi⁸⁶, (4) Mahkeme’nin konuyla ilgili birbiriyle çoğu zaman doğrudan temas halinde olmayan farklı karar mekanizmalarından [Büyük Daire (BD), Daire ve Komiteler] teşekkül etmesi, (5) Mahkeme’nin her bir dava özelinde, tarafların sunmuş olduğu bilgi ve belgeler ışığında bağımsız bir değerlendirme yapması gibi hususların rol oynadığı söylenebilir⁸⁷.

Yukarıda sayılanların yanı sıra başvurunun kimliği ve konumu (ulusal makamlarca suçlu bulunup bulunmadığı, şayet öyleyse suçunun niteliği, terör suçu faili

⁸⁵ MOWBRAY, Alastair, “*Cases and Materials on the European Convention on Human Rights*”, Oxford University Press, New York 2006, s.887.

⁸⁶ *Aktaş / Türkiye* (Başvuru no:24351/94, 24 Nisan 2003, www.echr.coe.int), başvuruçuların eşi ve babası Yakup Aktaş göz altında işkence nedeniyle ölmüştür. Başvuruçuların avukatları destekten yoksun kalma tazminatını aktöryel hesap yoluyla talep etmişler ve bu talep Mahkeme tarafından kabul edilmiştir. Yargıç Feyyaz Gölcüklü taleplerin spekülatif ve kurgusal olduğu gerekçesiyle karara muhalif kalarak Mahkeme’nin bir sigorta şirketi gibi bu faaliyetlere ayıracak kaynağının bulunmadığını ifade etmiştir. Ayrıca bkz. *Baybaşı / Hollanda*, Başvuru no: 13600/02, 6 Temmuz 2006, para.72

⁸⁷ The Law Commission and the Scottish Law Commission, “*Damages under the Human Rights Act 1998*”, 2000, s.21.

http://www.justice.gov.uk/lawcommission/docs/lc266_damages_under_the_human_rights_act_1998.pdf (27 Kasım 2014).

olup olmadığı⁸⁸, yaşı⁸⁹, cinsiyeti⁹⁰ ve sair), maruz kalınan ihlalin niteliği, süresi ve vahameti⁹¹, başvuruçunun Mahkeme’de uyandırdığı sempati⁹² gibi faktörler, Mahkeme’nin konuyla ilgili değerlendirmesinde rol oynamaktadır.

Aksoy / Türkiye kararı, Mahkeme’nin başvuruçuların özel durumlarına ilişkin gösterdiği hassasiyeti ortaya koyması bakımından önemli bir örnektir. Gözaltında işkence gördüğü iddiasıyla AİHM’ne başvuran Zeki Aksoy, başvuruyu yapmasından kısa bir süre sonra silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Mahkeme, başvuruyu devam ettiren babanın, tazminat istemlerinin tamamını aşağıdaki gerekçeyle kabul etmiştir⁹³:

“113. Mahkeme Sözleşme’nin çok ciddi şekilde ihlal edilmesinden dolayı Zeki Aksoy’un uğradığı maddi zararlara ve çocuğunun ölümünden sonra başvuruyu sürdüren babasının (bkz. yukarıda para.3) hiç tartışmasız duyduğu kaygı ve gerilimi göz önünde tutarak, maddi ve manevi zarar için istenen tazminatın tam olarak ödenmesine karar vermiştir. Bu miktar 4,283,450,000 (dört milyar iki yüz seksen üç milyon, dört yüz elli üç bin) Türk Lirasını bulmaktadır (bu tutar, kararın kabul edildiği tarihteki döviz kuru üzerindendir).”

Mahkeme’nin başvuruçunun kişisel konumu⁹⁴ veya ulusal yargılamadaki kişisel tutumu⁹⁵ bağlamında göstermiş olduğu hassasiyet, 41. madde altında hükmedilen adil karşılığın miktarına ve kapsamına yansımaktadır. Örneğin, manevi zararların giderilmesi bağlamında belirli bir tazminatın ödenmesine karar verilen başvuruların çoğunluğunu ceza hukuku dışında kalan, hukuk yargılaması kaynaklı başvurular ile Sözleşme’nin esasa ilişkin maddelerinin ihlal edildiği tespitini içeren başvurular oluşturmaktadır⁹⁶.

⁸⁸ *McCann ve diğerleri / Birleşik Krallık*, Başvuru no:18984/91, 27 Eylül 1995.

⁸⁹ *M.C. / Bulgaristan*, Başvuru no: 39272/98, 4 Aralık 2003, para.10, çev. DOĞRU, Osman - KAYA, Sabit İnan, <http://aihm.anadolu.edu.tr/aihmgooster.asp?id=4108> (5 Mayıs 2015).

⁹⁰ *Fahriye Çalışkan / Türkiye*, Başvuru no:40516/97, 2 Ekim 2007; Çev. UYGUN KILIÇ, Senem, TBB Dergisi, S.74, 2008 s.379-394.

⁹¹ *Aydın / Türkiye*, Başvuru no: 57/1996/676/866, 25 Eylül 1997 (gözaltında işkence ve tecavüz); *Aktaş / Türkiye*, Başvuru no:24351/94, 24 Nisan 2003.

⁹² *Oyal ve Diğerleri / Türkiye*, Başvuru no:4864/05, 23 Mart 2010.

⁹³ *Aksoy / Türkiye*, Başvuru no:31987/93, 18 Aralık 1996, para.113, çev. DOĞRU, Osman, <http://aihm.anadolu.edu.tr/aihmgooster.asp?id=622> (1 Haziran 2015).

⁹⁴ *Oyal / Türkiye*, Başvuru no: 4864/05, 23 Mart 2010, para.98-102.

⁹⁵ *Cocchiarella / İtalya*, Başvuru no: 64886/01, 10 Kasım 2004, para.30.

⁹⁶ SHELTON, “*Remedies in International Law.*”, s.296.

Gerçekten de ulusal yargılamada aleyhlerinde cezai müeyyide tesis edilmiş kişilerce yapılan başvurularda, Mahkeme çoğunlukla uzun yargılama⁹⁷ veya uzun tutukluluk⁹⁸ yakınmaları nedeniyle manevi tazminata hükmetme eğiliminde olmuştur. Mahkeme, ceza yargılaması alanındaki uzun yargılama dışındaki diğer adil yargılanma hakkı ihlallerinde ya oldukça düşük manevi tazminat tutarlarına ya da ihlal tespit kararının kendi içinde maruz kalındığı iddia edilen manevi zararı karşılamak için yeterli olduğuna hükmetmektedir⁹⁹. Mahkeme, *Caballero / Birleşik Krallık* kararında¹⁰⁰, Sözleşme'nin 5. maddesinin 3 ve 4. paragrafları bağlamında yukarıda özetlediğimiz tutumunun gerekçesini ana hatlarıyla ortaya koymuştur:

“30. Mahkeme 5. maddenin 3. ve 4. paragrafı ilgili bazı davalarda manevi zararlar açısından oldukça az tazminatlara hükmettiğini hatırlatmaktadır (bkz *Van Droogenbroeck / Belçika*, 25 April 1983 tarihi karar (*Madde 50*), Series A no. 63, sayfa. 7, para. 13, ve *De Jong, Baljet ve Van den Brink / Hollanda*, 22 Mayıs 1984 tarihli karar, Series A no. 77, sayfa. 29, para.65). Hal böyle olmakla birlikte en son davalarda Mahkeme bu tür tazminatlara hükmetme eğiliminde değildir (bkz. the *Pauwels / Belçika*, 26 Mayıs 1988 tarihli karar, Series A no. 135, sayfa. 20, para.46; *Brogan ve diğerleri v. Birleşik Krallık*, 30 Mayıs 1989 tarihli karar (*Madde 50*), Series A no. 152-B, sayfa. 44-45, para.9; *Huber / İsviçre*, 23 Ekim 1990 tarihli karar, Series A no. 188, sayfa. 19, para. 46; *Toth / Avusturya*, 12 Aralık 1991 tarihli karar, Series A no. 224, s. 24, para.91; *Kampanis / Yunanistan*, 13 Temmuz 1995 tarihli karar, Series A no. 318-B, sayfa. 49, para.66; *Hood / Birleşik Krallık* [BD], no. 27267/95, para.84-87; ECHR 1999-I ve *Nikolova / Bulgaristan* [BD], no. 31195/96, para. 76, AİHM 1999-II). Bu kararların bazılarında Mahkeme adil karşılığın, başvurunun madde 5/3 garantilerine sahip olsaydı maruz kalmayacağı, özgürlükten yoksun bırakılması sonucunda ortaya çıkan zararlar açısından hükmedilebileceğini, maruz kalınan manevi zararlar açısından ihlalin tespit edilmesinin, koşullara göre, yeterli adil karşılık oluşturduğuna hükmetmiştir.”

Çıraklar / Türkiye kararı¹⁰¹, Mahkeme'nin konuyla ilgili eğilimini açık biçimde ortaya koymaktadır. İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yapılan yargılama nedeniyle mahkum edilen Cengiz Çıraklar'ın yaptığı başvuruda Mahkeme, sivil bir mahkeme olarak faaliyet göstermesine rağmen bünyesinde askeri yargıç bulunan İzmir

⁹⁷ *Uçan ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no: 37377/05, 02.07.2013, para.39-43.

⁹⁸ *Çetin Ağdaş / Türkiye*, Başvuru no: 77331/10, 19 Eylül 2006, para.42-44..

⁹⁹ *Gençel / Türkiye*, Başvuru no: 53431/99, 23 Ekim 2003, para.26; *Baytar / Türkiye*, Başvuru no: 45440/04, 13 Ekim 2014, para.70.

¹⁰⁰ *Caballero / Birleşik Krallık*, Başvuru no: 32819/96, 8 Şubat 2000.

¹⁰¹ *Çıraklar / Türkiye*, Başvuru no: 70/1997/854/1061, 28 Ekim 1998, para. 47-49.

Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. paragrafı bağlamında tarafsız ve bağımsız olmadığına hükmetmiştir. Mahkeme, başvuru tarafından süresi içinde “adil karşılık” talebinde bulunulmasına rağmen, “ihlal tespit kararının adil karşılık için yeterli olduğunu” belirterek başvuruçunun manevi tazminat talebini reddetmiştir.

“47. Başvuruçucu maddi zararları için 262.000 Fransız Frank, manevi zararları için 500.000 000 Fransız Frank talep etmiştir.

48. Hükümet, Mahkeme'yi talebi reddetmeye davet etmiştir.

49. Bay Çıraklar'ın şikayet etmiş olduğu maddi zararın muhtevasını açıklığa kavuşturmamış olması nedeniyle, Mahkeme konuyla ilgili talebi ancak reddedebilir. Manevi zarar iddiası hususunda, madde 6/1'in ihlal edildiği tespiti başvuruçunun tazmin edilmesi açısından yeterlidir.”

Ceza yargılamasında sanık olan kişilerin usule ilişkin Sözleşme haklarının ihlal edildiği tespitine rağmen, hiç veya çok düşük manevi tazminat tutarlarına hükmetme yönündeki Mahkeme eğilimine bir başka örnek *Salduz / Türkiye* kararıdır¹⁰². Bir terör örgütüne yardım ettiği gerekçesiyle gözaltına alınan *Yusuf Salduz*, gözaltı sırasında müdafî yardımından yararlanmaksızın ifade vermek durumunda kaldığını, vermiş olduğu ifadenin mahkumiyetinde önemli bir dayanak teşkil ettiğini belirterek Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. paragrafı ile 3 paragrafının (c) bendinin ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'ne başvurmuştur. Ulusal yargılama sonrasında ise başvuruçunun yardım yataklık suçu sabit görülerek, 765 sayılı TCK'nun 169. maddesi uyarınca cezalandırılmasına karar verilmiştir. Bu karar Yargıtay tarafından da onanmıştır. Mahkeme, tespit edilen Sözleşme m.6/1 ve m.6/3-c ihlallerinin telafisi için en uygun yolun yeniden yargılama olduğunu belirterek, manevi zararlarına karşılık olarak başvuruçuya 2.000 Euro ödenmesine karar vermiştir.

McCann ve diğerleri / Birleşik Krallık kararı, Mahkeme'nin konuyla ilgili gidebileceği en uç noktayı ortaya koyması açısından önemli bir örnektir. Kuzey İrlanda'daki İngiliz egemenliğine son vermek amacıyla İngiltere'ye karşı terörist eylemlerde bulunmakla itham edilen üç İRA (İrlanda Kurtuluş Örgütü) zanlısının, İngiltere'nin Cebelitarık'ta bulunan üstlerinde bombalı saldırıda bulunmak amacıyla

¹⁰² *Salduz / Türkiye*, Başvuru no: 36391/02, 27 Kasım 2008.

yarımadaya ulaşmalarından kısa bir süre sonra İngiliz güvenlik makamları tarafından önceden alınan istihbarat kapsamında planlanan ve düzenlenen operasyon sırasında yakın mesafeden ateşlenen silahlarla öldürülmesinin yaşam hakkını ihlal ettiği iddiasının ele alındığı başvuruda, Mahkeme yaşam hakkını garanti altına alan Sözleşme'nin 2. maddesinin Birleşik Krallık tarafından ihlal edildiğine hükmetmiştir.

Bu tespite rağmen, Mahkeme maktul yakınlarının manevi tazminat taleplerini, ölenlerin terörist eylemci olması nedeniyle reddetmiştir. Kararın ilgili kısmı şöyledir¹⁰³:

“219. Mahkeme, başvurucuların sunuşlarında talep ettikleri tazminatın maddi tazminat mı yoksa manevi tazminat mı, yoksa her ikisi mi olduğunu anlayamadığını gözlemlemektedir. Her halükarda öldürülen üç terör zanlısının Cebelitarık'ta bir bombalama eylemi tasarlamış olduklarını göz önünde tutan Mahkeme, bu başlık altında bir tazminata hükmetmesinin uygun olmadığını düşünmektedir. Bu suretle başvurucuların taleplerini reddetmektedir.”

Mahkeme'nin maruz kalınan ihlalin ciddiyetini ve başvurucunun kişisel durumunu göz önüne alarak, takdir yetkisini başvuru lehine kullandığı *Oyal ve diğerleri / Türkiye* kararı, konuyla ilgili olumlu örneklerden birisidir. Doğumundan çok kısa bir süre sonra geçirdiği rahatsızlık nedeniyle tedavi gördüğü sırada Kızılay tarafından temin edilen kan nedeniyle HIV (+) tanısı alan başvuru Y.O. lehine Mahkeme, maddi zararlarına karşılık olarak 300.000 Euro, kendisi ve ebeveynlerinin manevi zararlarına karşılık olarak 78.000 Euro'nun ödenmesine hükmetmiştir. Yargıç Sajo, başvurucuların, maddi tazminat taleplerini destekleyecek belge sunmamalarına, maddi tazminat taleplerine dair iç hukuk yollarını tüketmemelerine rağmen Mahkeme'nin, ikincillik fonksiyonunu göz ardı ederek, maddi tazminata hükmedilmesinin Mahkeme'nin önceki içtihatlarıyla çeliştiğini belirterek, karara kısmen muhalif kalmıştır¹⁰⁴. Bu karar bağlamında, ihlalin vahametinin ve başvuru Y.O.'nun özel durumunun Mahkeme tarafından olabildiğince dikkate alındığını söyleyebiliriz. Buna karşın aynı hassasiyet *Mehmet ve Bekir Şentürk / Türkiye* kararında gösterilmemiştir. Başvurucuların destekten yoksun kalma kaynaklı maddi zarar talepleri

¹⁰³ *McCann ve diğerleri / Birleşik Krallık* (BD), Başvuru no:18984/91, 27 Eylül 1995, para.219, çev. DOĞRU, Osman, <https://aihmanadolu.edu.tr/aihmgooster.asp?id=528> (1 Haziran 2015).

¹⁰⁴ *Oyal / Türkiye*, Başvuru no:4864/05, 23 Mart 2010, para.23-27.

ölen kadının, sağlığında ev hanımı olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir¹⁰⁵. Mahkeme'nin yukarıda belirtilen bu tutumu, başvuruçuların maruz kaldığı hak ihlalinin vahametinin dikkate alınmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir¹⁰⁶.

Gerçekten de Mahkeme, 41. madde metninde geçen “şayet gerekliyse” kavramına dayanarak benzer durumda olan başvuruçular açısından farklı “adil karşılık” yaklaşımları sergileyebilmektedir. Mahkeme, kararlarındaki bu tutarsızlığın ciddi eleştiriler alması üzerine 2006 yılının Ağustos ayında Mahkeme bünyesinde faaliyet gösteren farklı karar mekanizmaları tarafından verilen “adil karşılık” kararlarının birbiriyle tutarlı olması ve konuyla ilgili değerlendirmenin basitleştirilmesi amacıyla özel bir birim ihdas etmiştir¹⁰⁷. Buna karşın yukarıda aktarılan örneklerden de görüleceği üzere adil karşılık hususunda farklı yaklaşımların tam olarak ortadan kalktığı söylenemez.

¹⁰⁵ *Mehmet Şentürk ve Bekir Şentürk / Türkiye*, Başvuru no: 13423/09, 9 Nisan 2013, para.114, para. çev. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

¹⁰⁶ CHAİB, Saïla Ouald, <http://strasbourgobservers.com/2013/05/24/mehmet-senturk-and-bekir-senturk-v-turkey-the-court-could-have-shown-more-empathy/> (21 Haziran 2015).

¹⁰⁷ MOWBRAY, s.888.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN 41.MADDE UYGULAMASI

I. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41. Maddesinde Düzenlenen Adil Karşılık Kavramının AİHM Kararları Işığında Analizi

A. Adil Karşılığa Hükmedilebilmesi Koşulları

1.İhlalin Tespiti

Mahkeme'nin Sözleşme'nin 41.maddesi kapsamında “adil karşılığa” hükmedebilmesi için temel koşullardan ilki, başvuru tarafından iddia edilen ihlallerden en az birisi açısından ihlal tespit etmesidir. İhlal tespit edilmediği sürece adil karşılığa karar verilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla dostane çözüm veya tek taraflı deklarasyonla başvurunun kayıttan düşürülmesi istisnaları haricinde bir başvurunun kabul edilmezlik (*inadmissibility*)¹⁰⁸ veya ihlal tespit edilmemesi¹⁰⁹ (*no violation*) veya dosyanın takip edilmemesi nedeniyle kayıttan düşürülmesi (*strike out*)¹¹⁰ kararlarıyla sona ermesi durumunda Mahkeme'nin 41. madde altında adil karşılığa hükmedebilmesi mümkün değildir. Bu durum yargılamanın önceki safahatında kısmen veya tamamen kabuledilebilir olarak ilan edilmesine rağmen yargılama sonunda ihlal tespit edilmemiş olan başvurular açısından da geçerlidir¹¹¹.

*Eryılmaz / Türkiye*¹¹² kararında Mahkeme 41. madde taleplerinin sunulması sonrasında oy çokluğuyla başvurunun kabuledilmezliğine karar vermiş ve başvuru sahiplerinin maddi ve manevi zararlarına ilişkin adil karşılık talepleri hususunda karar vermemiştir. Sonuç olarak Mahkeme'nin Sözleşme'nin 41. maddesi altında süresi içinde talep edilen adil karşılık taleplerini değerlendirmeye alabilmesinin ön

¹⁰⁸ *Yüksel / Türkiye*, Başvuru no:49756/09, 1 Ekim 2013.

¹⁰⁹ *Şerife Yiğit / Türkiye*, Başvuru no: 3976/05, 2 Kasım 2010.

¹¹⁰ *Koçkar / Türkiye*, Başvuru no: 56042/09, 2 Eylül 2014.

¹¹¹ *Şerife Yiğit / Türkiye*, Başvuru no: 3976/05, 2 Kasım 2010.

¹¹² *Hatun ve Eser Eryılmaz / Türkiye* (kabul dilebilirlik hakkında karar), Başvuru no:47513/06, 2 Ekim 2012.

koşullarından ilki, iddia edilen yakınmalardan en azından birisi açısından ihlal tespit etmiş olmasıdır¹¹³.

2. Talep

Yukarıda anılan geçmiş tarihli birkaç istisnai karar dışında, Mahkeme bir ihlalin tespiti kararıyla birlikte başvuru lehine resen herhangi bir adil karşılığa hükmetmemektedir. Bir başka ifadeyle başvuru, dayandığı Sözleşme ihlallerinin sebep olduğu maddi ve manevi zararlar ile bu ihlalin önlenmesi veya sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla sarf etmiş olduğu masraflarını verilen süre içinde talep etmekle yükümlüdür. *Francesco Lombardo / İtalya* kararı¹¹⁴, Mahkeme'nin bu konuda doğrudan inisiyatif kullanmayacağını açıkça ortaya koymaktadır.

“25. Başvuru 50. madde (şimdiki 41.madde) altında herhangi bir adil karşılık talebinde bulunmamıştır. Bu husus Mahkeme'nin kendi inisiyatifiyle ele alacağı bir mesele değildir.”

a. Talep Zamanı

Adil karşılık taleplerinin ne zaman ve hangi usulde Mahkeme'ye sunulacağı Mahkeme İçtüzüğü'nün 60. maddesi ve ayrıca Mahkeme Başkanı tarafından 28 Mayıs 2007 tarihinde yayınlanan “AIHS'nin 41. Maddesi Uyarınca Yapılacak Tazminat Taleplerine Dair Yönerge” tarafından düzenlenmiştir¹¹⁵.

Mahkeme İçtüzüğü'nün 60. maddesi uyarınca adil karşılık talepleri Mahkeme Başkanı aksi yönde karar vermedikçe, başvurunun hükümetin görüşlerine cevaben hazırladığı esas hakkındaki görüşleriyle birlikte Mahkeme'ye sunulmalıdır¹¹⁶.

Başvurunun ilk başvuru formunda tüm maddi veya manevi zararlarını belirterek, lehine adil karşılığa hükmedilmesini talep etmiş olması, o başvuru

¹¹³ *X / Türkiye*, Başvuru no:24626/09, 9 Ekim 2012.

¹¹⁴ *Francesco Lombardo / İtalya*, Başvuru no: 52958/99, 12 Şubat 2002.

¹¹⁵ “AIHS'nin 41. Maddesi Uyarınca Yapılacak Tazminat Taleplerine Dair Yönerge”, TBB Dergisi, S.79, 2008, s. 411-416, çev. CENGİZ, Serkan.

¹¹⁶ ERDAL, Uğur - BAKIRCI, Hasan “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. Maddesi: Uygulama El Kitabı*”, İşkenceye Karşı Dünya Örgütü, Cenevre, 2006, http://www.omct.org/files/2006/11/3633/handbook1_full_turkish.pdf, s.155(5 Haziran 2015).

açısından bu aşamada yukarıda bahsi geçen yükümlülüğü ortadan kaldırmaz¹¹⁷. Dolayısıyla ilk başvuru dilekçesinde açıkça ve rakamsal olarak belirtilmiş olmasına rağmen, bu aşamada verilen süre içinde adil karşılık taleplerinin yinelenmemesi durumunda, Mahkeme ihlal kararı vermiş olsa dahi, süresi içinde talepte bulunulmadığı gerekçesiyle 41. madde taleplerini tamamen reddedebilecektir¹¹⁸.

Başvurunun hükümete bildirilmesi kararı ile birlikte Mahkeme, bireysel başvurunun avukatına, avukatı yoksa kendisine bir mektup yazarak, hükümetin başvuru hakkında savunmalarını sunmaya davet edildiğini, ilgili hükümet savunmalarının bir örneğinin, karşı görüş ve değerlendirmelerini sunması amacıyla başvurucuya gönderileceğini, başvurunun bu aşamada kendisine verilecek süre içinde maddi ve manevi zararları ile ihlalin önlenmesi veya sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla sarf etmek zorunda kaldığı tüm masrafları da ihtiva eden AİHS'nin 41. madde taleplerini sunabileceğini belirtmektedir¹¹⁹.

Hükümetin verilen süre içinde savunmasını sunması durumunda Mahkeme, bir üst yazıyla birlikte hükümet savunmalarını ve eklerini başvurucuya göndererek, başvurucuyu hükümet savunmalarına ilişkin görüşlerini ve AİHS'nin 41. maddesi altındaki taleplerini belirlenen süre içerisinde sunmaya davet eder¹²⁰.

Başvurunun kendisine verilen süre içinde, 41. madde kapsamındaki taleplerini hazırlamasının güç olduğu durumlarda Mahkeme çok sık olmasa da başvurucuya ek süre verebilmektedir. Böylesi durumlarda başvurunun kendisine verilen süre içinde, Mahkeme'ye başvurarak ek süre istemesi, bu istemini de postadaki muhtemel gecikmeyi hesaba katarak hem faks hem de iadeli taahhütlü posta yoluyla yapması, Mahkeme'nin süre uzatımı kararının da kendisine faks yoluyla bildirilmesini talep etmesi hak kayıplarının önüne geçecektir.

¹¹⁷“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Uygulama Talimatı, Adil Tazmin Talepleri”, http://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_TUR.pdf, s.2 (1 Haziran 2015).

¹¹⁸ *Ganimet Taşkın / Türkiye*, Başvuru no: 17993/09, 4 Ekim 2011, para.15.

¹¹⁹ Mahkeme tarafından gönderilen bu tür bir yazının Türkçe çevirisi Ek. 2'de görülebilir.

¹²⁰ ERDAL - BAKIRCI, s.155.

Talebin Mahkeme tarafından verilen süre içinde sunulmaması durumunda başvuru hiç talepte bulunmamış gibi kabul edilecek ve Mahkeme bu başlık altında talep edilen adil karşılığı reddedecektir¹²¹.

“106. Verilen zamanda adil karşılık taleplerinin sunulmamış olduğu ve verilen sürenin bitiminden önce herhangi bir uzatım talebinde bulunulmamış olduğunu dikkate alarak Mahkeme Sözleşme’nin 41. maddesi altında herhangi bir adil karşılığı hükmetmez (bkz ayrıca, *A.R. spol. S r.o / Slovakia*, no.13960, para.63,65, 9 Şubat 2010, diğer referanslar için bkz. *Ryabykh / Rusya*, no.52854/99, para.66-68, AİHM 2003-IX).”

Mahkeme, süresinde sunulmuş olmasına rağmen maddi hata nedeniyle gerçeği tam olarak yansıtmayan adil karşılık taleplerinin sonradan düzeltilmesi talebini dahi reddedebilmektedir. Mahkeme örneğin *Sözen / Türkiye* başvurusunda¹²², konuyla ilgili tutumunun ne kadar tavizsiz olduğunu açıkça ortaya koymuştur. 5 yıla yakın tutukluluğu sonrasında beraat eden başvuru, yürürlükten kalkan 466 sayılı Yasa uyarınca açmış olduğu maddi ve manevi tazminat istemli davada, davayı gören ağır ceza mahkemesinin hükmettiği tazminatların oldukça düşük olması, tazminat yargılamasının yüz yüzelik ilkesine aykırı olarak dosya üzerinden yapılması, yargılama sırasında mahkeme talimatıyla hazırlanan bilirkişi raporunun, vekiline gönderilmemiş olması ve son olarak ulusal mahkeme tarafından hükmedilen sembolik tazminatlara (7.000TL manevi, 250TL maddi tazminat) talebe rağmen yasal faiz uygulanmasına hükmedilmemesi, bunun aynı zamanda ayrımcı bir uygulama olması nedeniyle 1 nolu Protokol’ün 1. maddesiyle bağlantılı olarak Sözleşme’nin 14. maddesini ihlal ettiği yakınmalarıyla AİHM’ne başvurmuştur.

Yargılamanın sonraki safahatında Mahkeme, başvurucudan hükümetin görüşlerine karşı değerlendirmelerini ve aynı zamanda Sözleşme 41. madde çerçevesinde adil karşılık taleplerini sunmasını istemiştir. Başvuru, kendisine verilen süre içinde yukarıda bahsedilen usule uygun olarak tüm 41. madde taleplerini, ekleriyle birlikte Mahkeme’ye sunmuştur. 41. madde talebinin bir parçası olarak ayrıca ulusal mahkeme tarafından hükmedilen tazminata faiz işletilmemesinden kaynaklanan zararlar, ayrı bir kalemde hesaplanarak Mahkeme’ye sunulmuştur. Başvuru bu başlık altında

¹²¹ *Zubor / Slovakia*, Başvuru no:7711/06, 6 Aralık 2011, para.106.

¹²² *Sözen / Türkiye*, Başvuru no: 19396/05, ilgili kararlar Sözleşme 40 uyarınca Mahkemeden istenilebilir.

sunduğu zararlarını hesaplarken, ulusal mahkemedeki tazminat davasının açılma tarihini faiz başlangıç tarihi olarak almıştır.

Başvurucu sonrasında, faiz başlangıç tarihi olarak tazminat istemli ulusal davanın açılma tarihinin değil, ilk özgürlükten yoksun bırakma tarihinin (tutuklama) temel alınması gerektiğini tespit ederek (bkz. Yargıtay 1. Ceza Dairesi'nin 13.07.2009 gün ve 2009/2860 E, 2009/4579 K sayılı kararı) söz konusu maddi hatayı düzeltmek amacıyla Mahkeme'ye ek bir dilekçe sunmuştur. Mahkeme Başkanı, 30 Ağustos 2011 tarihinde söz konusu düzeltme dilekçesinin, Sözleşme'nin 41. madde taleplerini sunması için başvurucuya verilen ilk süre içinde gönderilmemiş olduğu, dahası başvurucunun aynı süre içinde bahsi geçen maddi hatayı düzeltmek için ek süre talebinde de bulunmadığı gerekçesiyle, düzeltme talebinin Sözleşme m.38/1 hükmü uyarınca başvuru dosyasına dahil edilmemesine karar vermiştir. Başvurucunun, düzeltme dilekçesinin adı üzerinde bir maddi hata düzeltme dilekçesi olduğu, ek beyan niteliğinde olmadığı yönlü bir sonraki dilekçesi de 13 Aralık 2011 tarihinde aynı gerekçeyle Mahkeme Başkanı tarafından reddedilmiştir. Vermiş olduğumuz bu örnek Mahkeme'nin konuyla ilgili tutumunun ne derece katı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak başvurucunun bu aşamada adil karşılık talebinde bulunmaması veya verilen süre içinde taleplerini sunmaması durumunda Mahkeme bu başlık altında herhangi bir inceleme yapamayacak ve dolayısıyla da bir adil karşılığa hükmedemeyecektir¹²³.

b. Talebin Kapsamı

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Uygulama Talimatı”¹²⁴ uyarınca adil karşılık” taleplerinin

- Maddi zarar
- Manevi zarar

¹²³ *Kulmaç / Türkiye*, Başvuru no:43874/06, 4 Ekim 2011, para.23.

¹²⁴ *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Uygulama Talimatı, Adil Tazmin Talepleri*”, http://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_TUR.pdf, s.2 (1 Haziran 2015).

- Masraflar

alt başlıkları altında sunulması, taleplerin mümkün olduğunca ilgili belgelerle desteklenmesi gerekmektedir¹²⁵.

Mahkeme'nin, yakınılan ihlal kaynaklı ortaya çıkması muhtemel olan başvurunun zararlarının gerek muhteva, gerekse de miktar açısından belirlenmesi amacıyla, çok istisnai durumlar haricinde, resen veya talep üzerine dahi bilirkişi incelemesi yaptırmadığı, Sözleşme'nin 41. maddesi uyarınca talep edilen zararların karar verilmesi sürecinde tamamıyla tarafların sunumlarıyla bağlı olduğu düşünüldüğünde, tüm taleplerin özellikle de maddi zarara ilişkin olanların belge veya uzman (özel bilirkişi) görüşüyle desteklenmesi gerekmektedir¹²⁶. Örneğin Yunan Kralı Constantine'nin 1967 yılının Aralık ayında, yönetimi askeri cuntaya bırakarak ülkeyi terk etmesiyle başlayan ve 1 Haziran 1973 yılında Krallığın lağvedilmesiyle sonuçlanan süreçte Yunan Kralı ve ailesi mülklerinden yoksun bırakılmıştır. Konuya ilişkin mülkiyet hakkı merkezli yakınmaları konu alan *Eski Yunan Kralı ve Diğerleri / Yunanistan* başvurusunda AİHM, tarafların el konulan mülklere ve diğer menkullere ilişkin taleplerini ve savunmalarını, ilgili özel bilirkişi değerlendirmelerini inceledikten sonra, karara bağlamıştır¹²⁷. Keza, *Terzioğlu ve diğerleri / Türkiye*¹²⁸ başvurusunda başvuruçular Kıyı Kanunu'na muhalefet ettikleri gerekçesiyle tapulu mülklerinden olduklarını, maddi ve manevi zararlarına karşılık kendilerine uygun miktarda tazminat ödenmediğini iddia etmişlerdir. Başvuruçular AİHM'ne sundukları maddi zarar taleplerini, hazırlatmış oldukları uzman görüşlerine dayandırmışlardır. Mahkeme başvuruçular tarafından sunulan uzman görüşlerini, 41. madde altında hükmedilen tutarın belirlenmesinde dayanak olarak kullanmıştır.

“33. Mahkeme, tartışma konusu arazilerin değerini tespit eden başvuruçular tarafından Mahkeme'ye sunulan bilirkişi raporlarını dikkate almaktadır...”

¹²⁵ “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Uygulama Talimatı, Adil Tazmin Talepleri”, http://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_TUR.pdf, s.2 (1 Haziran 2015); ERDAL - BAKIRCI, s.155.

¹²⁶ *Van Der Velden / Hollanda*, Başvuru no:21203/10, 31 Temmuz 2012, para.43.

¹²⁷ *Eski Yunan Kralı ve diğerleri / Yunanistan* (BD), Başvuru no: 25701/94, 28 Kasım 2002.

¹²⁸ *Terzioğlu ve Diğerleri / Türkiye*, Başvuru no: 16858/05, 23953/05, 34841/05, 37166/05, 19638/06 ve 17654/07, 16 Aralık 2008, para.33, TBB Dergisi, S.81, 2009, s. 453-464, çev. CENGİZ, Serkan.

Dolayısıyla başvuruçular kendilerine verilen süre içinde Sözleşme'nin 41. maddesi altında talep edecekleri zararlarını (özellikle maddi zararlarını) destekleyici bilgi ve belgeyle birlikte sunmak durumundadırlar. Destekleyici mahiyette herhangi bir belge sunulmaması veya verilen süre dışında veya usulüne uygun bir şekilde sunulmaması durumunda Mahkeme, bu başlık altında resen adil karşılığa hükmetmeyecektir¹²⁹.

Mahkeme *Vakhayeva ve diğerleri / Rusya* kararında taleplerin her bir başlık altında ilgili destekleyici belge ve faturalarla birlikte kalemler halinde sunulması gerektiğini aksi takdirde kısmen veya tamamen reddedilebileceğine hükmetmiştir¹³⁰. Mahkeme'nin kararındaki ilgili hükmü şöyledir:

“199. Mahkeme başvuruçular tarafından talep edilen zarar ile Sözleşme ihlali arasında açık bir nedensellik ilişkisinin mevcut olması gerekliliğini yinelemektedir. Ayrıca Mahkeme İç Tüzüğü madde 60 uyarınca adil karşılığa dair sunulan her bir talebin kalemler halinde, yazılı olarak ve ilgili destekleyici belge veya faturalarla birlikte sunulması zorunlu olup, “bu zorunluluğun yerine getirilmemesi durumunda Daire ilgili talebi kısmen veya tamamen reddedebilir.”

Anlaşıldığı üzere Mahkeme taleplerin zamanında ve destekleyici belgelerle sunulması açısından oldukça hassastır. Mahkeme *Abdullah Yıldız / Türkiye*¹³¹ kararında bu konudaki hassasiyetini açık bir şekilde ortaya koymuştur:

“19. Başvurucu maddi zararları açısından 20.000 Euro, manevi zararları açısından ise 15.000 Euro talep etmiştir. Başvurucu ayrıca Mahkeme huzurundaki yargılama nedeniyle meydana gelen masraf ve harcamalar için, herhangi bir destekleyici belge sunmaksızın 5.000 Euro talep etmiştir.

20. Hükümet desteklenmemiş olması nedeniyle başvuruçunun taleplerine itiraz etmiştir.

21. Mahkeme tespit edilen ihlal ile iddia edilen maddi zarar arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edememektedir. Bu nedenle Mahkeme bu talebi reddeder. İddia edilen manevi zararlar açısından Mahkeme bu zararın, tespit edilen ihlalin tamamıyla teknik mahiyeti nedeniyle, yukarıda 15 nolu paragrafta tespit edilen madde 6/1 ihlaliyle yeterince tazmin edildiği kanaatindedir (bkz *Meral / Türkiye*, no.33446/02, para.58, 27 Kasım 2007, ve *Biçer*, yukarıda değinilen *Biçer* kararı para.27).

¹²⁹ *Leventoğlu Abdülkadiroğlu / Türkiye*, Başvuru no:7971/07, 28 Mayıs 2013, para.25.

¹³⁰ *Vakhayeva ve Diğerleri / Rusya*, Başvuru no: 1758/04, 29 Ekim 2009, para.199.

¹³¹ *Abdullah Yıldız / Türkiye*, Başvuru no:35164/05, 26 Nisan 2011, para. 19-22, para. çev. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

22. Masraflar ve harcamalar açısından Mahkeme bu başlık altında başvurunun taleplerini desteklemek için herhangi bir yazılı belge sunmamış olması nedeniyle herhangi bir onarıma hükmetmez.”

Bu katı tutumuna rağmen Mahkeme, daha önceden değinildiği üzere, talep edilmekle birlikte manevi zararlara ilişkin adil karşılık meblağının belirlenmesinin başvuru tarafından kendisine bırakıldığı davalarda, herhangi bir tutar belirtilmemiş olmasına rağmen manevi zararlara yönelik hakkaniyet temelinde adil karşılığa hükmetmektedir¹³².

Buna karşın maddi zararlar açısından herhangi bir meblağ belirtilmeksizin ve zarara ilişkin ilgili destekleyici belgeler sunmaksızın Mahkeme’nin başvuru lehine maddi tazminata hükmettiği söylenemez¹³³.

“97. Başvurucu herhangi bir rakam belirtmeksizin maddi zarar talebinde bulunmuştur. Başvurucu ayrıca manevi zararı açısından 4.000.000 Euro’nun ödenmesini talep etmiştir.

98. Hükümet taleplerin aşırı ve gerekçesiz olduğunu ileri sürmüştür.

99. Mahkeme başvurunun meydana gelen maddi zararı kanıtlayamadığına dikkat çeker. Bu nedenle Mahkeme bu başlık altında herhangi bir tazminata hükmetmez. Manevi zarar hususunda Mahkeme başvurunun tespit edilen ihlaller nedeniyle stres ve üzüntüye maruz kalmış olduğu kanaatinde. Sözleşme’nin 41. maddesinin gerektirdiği hakkaniyet temelinde Mahkeme manevi zarar açısından başvuru lehine 12.000 Euro’ya hükmeder.”

Mahkeme *Diyarbakır Kürt Derneği / Türkiye*¹³⁴ başvurusuna ilişkin kayıttan düşürme (*strike out*) kararında tazminat taleplerini de içine alan görüşlerin, Mahkeme resmi dillerinden (İngilizce veya Fransızca) birisi ile gönderilmemesi nedeniyle başvuruyu kayıttan düşürmüştür. Bu karar Mahkeme’nin taleplerin sunulmasına ilişkin usul açısından gösterdiği hassasiyeti açıkça ortaya koymaktadır. Kararın ilgili kısmı şöyledir:

“AİHM, başvuran derneğin, Sözleşme’nin 6. ve 11. maddelerine ilişkin şikayetlerini 25 Kasım 2010 tarihinde Hükümet’e iletme kararı almıştır. Hükümet bu yakınmalara ilişkin görüşlerini

¹³² Tavlı / Türkiye, Başvuru no: 11449/02, 9 Kasım 2006, www.echr.coe.int; çev. KAVAK / SOYKAN, s.469-480.

¹³³ M / Ukrayna, Başvuru no:2552/04, 19 Nisan 2012, para.97-99.

¹³⁴ *Diyarbakır Kürt Derneği / Türkiye* (Kayıttan Düşürme) Başvuru no:43848/05, 15 Ocak 2013, s.2, para.çev. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

Mahkeme’ye sunmuştur. Bu görüşler, kendi görüşlerini sunmaları için başvuru tarafa iletilmiştir. Başvuru görüşlerini, Türkçe istenmediği halde, Türkçe olarak göndermesi sonucu (Madde 34/3-a), AİHM başvuru taraftan görüşlerini, AİHM’nin resmi dillerinden birine tercüme ettirerek göndermesini istemiştir. AİHM, 14 Aralık 2011 tarihli bir yazı ile görüşlerin çevirisinin sunumu için süre bitim tarihinin 10 Ocak 2012 olduğunu belirtmiştir. Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü tarafından gönderilen bu yazı cevapsız kalmıştır. AİHM, 7 Şubat 2012 tarihli başvurucuya göndermiş olduğu yazışma ile Sözleşme’nin 37.maddesinin 1. paragrafının a) bendine dayanarak, verilen süre içerisinde görüşlerin çevirisinin sunulmadığı ve bu hususta süre uzatım talebinde de bulunulmadığını bildirmiştir. AİHM, ayrıca aynı madde hükümlerince yargılamanın her aşamasında başvuru sahibinin davasını takip etme niyetinin olmadığı kanısına varırsa, bir başvurunun kayıttan düşürülmesine karar verebileceğini belirtmiştir. Mahkeme’nin bu yazısı 15 Şubat 2012 tarihinde başvurana tebliğ edilmiş, ancak başvuru tarafından herhangi bir cevap verilmemiştir.”

Sonuç olarak, 41. madde altında talep edilen maddi ve manevi zararlar ile masrafların mümkün olduğunca ayrıntılı, ilgili belgelerle destekli, miktar olarak aşırı olmayacak bir mahiyette hazırlanması ve Mahkeme tarafından verilen süre içinde ve Mahkeme tarafından talimat edilen dilde hazırlanarak sunulması gerekmektedir. Aksi durumda Mahkeme, uzun yıllar takip edilen bir başvuru açısından 41. madde altında herhangi bir adil karşılığa hükmetmeyeceği gibi başvurunun kayıttan düşürülmesine bile karar verebilecektir.

c. Dostane Çözüm Kararıyla Başvurunun Kayıttan Düşürülmesi ve Adil Karşılık

AİHM yargılamasının önemli bir parçası olan dostane çözüm yoluyla başvurunun kayıttan düşürülmesi işbu çalışmanın kapsamı dışında olması nedeniyle, ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Buna karşın başvuru tarafa maruz kaldığı maddi ve manevi zararlar ve masraflara karşılık gelebilecek toplu bir meblağın, normal bir yargılama sürecinden daha kısa süre içinde başvuru tarafa ödenmesine imkan veren bu müesseseye kısaca değinmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

AİHS uyarınca bireysel başvurunun dostane çözüm ile sonuçlandırılması genel olarak iki ayrı usulde gerçekleştirilmektedir. Bunlardan ilki, Mahkeme’nin başvurunun sorumlu devlete bildirilmesi ile birlikte devleti dostane çözüm hususundaki önerilerini

sunmaya davet ettiği usuldür¹³⁵ (bkz. Ek.2). Sorumlu devletin, Mahkeme'nin bu çağrısına icabet edip dostane çözüm önerilerini sunması durumunda hükümetin önerileri, değerlendirmelerini (kabul veya ret kararını) bildirmesi amacıyla başvurucuya iletilmektedir. Hükümetin konuyla ilgili dostane çözüm önerisi kusur kabulünden ziyade çoğunlukla belirli bir meblağın "lütuf" (*ex gratia*) olarak başvurucuya ödenmesi taahhüdünü içermektedir. Önerilen bu meblağ başvurucu tarafından maruz kalınan tüm zararları ve masrafları kapsamakta ve her şeyden önemlisi başvurudan feragat edilmesi şartıyla önerilmektedir. Başvurucunun hükümetin önerisini kabul etmesi durumunda Mahkeme, insan haklarına saygı prensibine uygun olanlar açısından Sözleşme'nin 39. maddesi uyarınca başvuruyu kayıttan düşürmekte ve bunu kayıttan düşürme kararı olarak (*strike out*) taraflara bildirmektedir. Mahkeme bu kararını nihai karar formatında vermekte ve sonrasında karar, infazın denetlenmesinden sorumlu organ olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne gönderilmektedir¹³⁶. Hükümet, kayıttan düşürme kararının verilmesinden itibaren 3 ay içinde söz konusu meblağı başvurucunun veya vekilinin hesabına havale etmektedir.

Dostane çözüm önerilerinin başvurucu tarafından kabul edilmemesi durumunda başvurucu gerekçeleriyle birlikte bu kararını Mahkeme'ye bildirmek durumundadır. Hükümetin dostane çözüm önerisi yapmaksızın, kendisine tanınan süre içinde sadece başvurunun kabul edilebilirliği ve esası hakkında görüşlerini sunması, başvurucunun belirli bir rakamın adil karşılık olarak kendisine ödenmesi dahil bir kısım taleplerinin dostane çözüm önerisi olarak sunmasını engellemez. Bu tür bir dostane çözüm önerisinin sorumlu hükümet tarafından kabul edilmesi durumunda da, aynı usul takip edilerek başvuru kayıttan düşürme kararı ile sonlandırılır¹³⁷.

İkinci dostane çözüm usulü, Mahkeme'nin tarafları beklemezsizin doğrudan kendisinin dostane çözüm önerisi getirmesidir. "Yerleşik İçtihat" (*Well Established Case-Law -WECL*) kodlamasıyla sınıflandırılmış olan başvurularda (hali hazırda Mahkeme tarafından daha önce karara bağlanmış olan davaların tekrarı mahiyetinde olan başvurular) Mahkeme, benzer içtihatları ışığında bir rakam belirleyerek matbu bir

¹³⁵ Bkz. Ek.2

¹³⁶ Mahkeme İçtüzüğü m. 43/3, www.echr.coe.int.

¹³⁷ *Albayrak / Türkiye*, Başvuru no: 70151/01, 31 Mart 2006.

dostane çözüm deklarasyonunu taraflara göndermekte ve onları belirli bir süre içinde olumlu veya olumsuz karar vermeye davet etmektedir. Tarafların deklarasyonu imzalamaları durumunda başvuru, yukarıda değinilen süreci takip ederek kayıttan düşürme kararı ile sonuçlandırılmaktadır.

Başvurucunun, Mahkeme'nin kendi inisiyatifiyle önerdiği dostane çözüm koşullarını kabul etmemesi durumunda, bunu gerekçeleriyle birlikte bildirmesi gerekmektedir. Başvurucular, bu kapsamda iletilen dostane çözüm önerilerinin oldukça düşük tutarlar içermesi, hali hazırda sorumlu devlete tutarın ödenmesi haricinde herhangi bir yükümlülük yüklememesi, her şeyden önemlisi dostane çözüm kararlarının ulusal yargılama anlamında etki doğurabilecek (yargılamanın yenilenmesi ve sair) bir gücü sahip olmaması nedeniyle dostane çözüme sıcak bakmayabilmektedirler.¹³⁸ Başvurucular tarafından ileri sürülen bu gerekçeler çoğunlukla Mahkeme tarafından kabul edilmekte ve yargılamaya devam edilmektedir¹³⁹. *Pekaslan ve diğerleri / Türkiye* davasında başvurucular, Hükümet tarafından önerilen (belirli bir meblağın ödenmesi) dostane çözüm teklifini kabul etmemiş ve Mahkeme'den yargılamanın devam ettirilmesini talep etmiştir. Mahkeme bu talebi kabul ederek yargılamaya devam etmiş ve AİHS'nin 3. ve 11. maddelerinin ihlal edildiğini kabul ettikten sonra her bir başvuru lehine 12.500 Euro manevi tazminata hükmetmiştir. Bu noktada Hükümet tarafından önerilen meblağın, Mahkeme tarafından hükmedilen meblağın oldukça altında olduğunu belirlemekte yarar görüyoruz.

d. Tek Taraflı Deklarasyonla Başvurunun Kayıttan Düşürülmesi

Daha önce Mahkeme tarafından karara bağlanmış olan ve çoğunlukla Sözleşme'nin güvence altına aldığı usulü hakların (Sözleşme'nin 5 ve 6.maddeleri) ihlal edildiği yakınmasını konu alan bireysel başvurularda Mahkeme veya sorumlu devlet tarafından önerilen dostane çözümün başvuru tarafından makul gerekçelerle kabul edilmemesi durumunda, sorumlu devlet dostane çözüm önerisinde dile getirilen hususları kapsayacak "tek taraflı deklarasyonla" başvurunun kayıttan düşürülmesini

¹³⁸ KELLER, Helen / FOROWICZ, Magdalena/ ENGI, Lorenz, "Friendly Settlements Before the European Court of Human Rights", Oxford University Press, New York 2010, s.77-79.

¹³⁹ *Pekaslan ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no: 4572/06, 20 Mart 2013, çev.Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/www.echr.coe.int>.

isteyebilmektedir¹⁴⁰. Başvurucunun dostane çözüme ilişkin ret gerekçelerinin ikna edici olmaması, devlet tarafından önerilen tutarın ihlal tespit edilen benzer kararlardaki adil karşılık meblağına yakın olması, başvurunun (genellikle) tekrar mahiyetinde olması, sorumlu devletin ihlalin giderilmesi amacıyla iç hukukunda hali hazırda yasal veya idari tedbirler almış olması ve ihlal nedeniyle üzüntü duyduğunu beyan etmesi durumunda Mahkeme devlet tarafından sunulan tek taraflı deklarasyon temelinde başvuruyu kayıttan düşürebilmektedir¹⁴¹. Mahkeme (BD) konuyla ilgili öncül *Tahsin Acar / Türkiye* kararında¹⁴², sorumlu devlet tarafından önerilen tek taraflı deklarasyon temelinde başvurunun kayıttan düşürülmesine karar verilebilmesi için yukarıda belirtilen asgari şartların mevcudiyetini şart koşmuştur.

Mahkeme, mülga 466 sayılı Yasadan kaynaklanan yakınmalara ilişkin (yargılamanın o dönemde duruşmasız yapılması, yine o dönemde hükmedilen tazminat miktarına faiz uygulanmaması) açıklamış olduğu *Balkanlı / Türkiye*¹⁴³ kararında konuyla ilgili önceki içtihatlarına¹⁴⁴ atıfta bulunarak, Hükümet tarafından yayınlanan tek taraflı deklarasyon temelinde, başvurucunun aksi yöndeki taleplerine rağmen, 1.000 Euro adil karşılık ödenmesi şartıyla başvurunun Sözleşme m.37/1-c hükmü uyarınca kayıttan düşürülmesine karar vermiştir.

Belirtildiği üzere, tek taraflı deklarasyonla kayıttan düşürülen başvuruların temel ortak noktası Mahkeme'nin konuyla ilgili önceki içtihatlarında ihlal olarak tespit edilmiş yakınmaları ihtiva etmiş olmasıdır¹⁴⁵. Buna karşın Sözleşme tarafından korunan esasa ilişkin haklar bakımından (örneğin AİHS m.2) bu tür bir yönelimin yukarıda bahsedilen *Tahsin Acar / Türkiye* kararından sonra devam etmediği, buna karşın usule ilişkin haklar bakımından ise tek taraflı hükümet deklarasyonuna dayanarak daha fazla başvurunun kayıttan düşürülmesi eğiliminin ağırlık kazandığını söylemek mümkündür.

¹⁴⁰ *Balo / Türkiye* (kabuledilebilirlik hakkında karar), Başvuru no: 2379/10, 8 Şubat 2011.

¹⁴¹ *Simon Herscovit / Romanya*, Başvuru no: 41216/04, 10 Ocak 2012; *Serhat Avşar / Türkiye*, Başvuru no:31511/07, 8 Nisan 2011; *Gülcan Ceyran Ekinci / Türkiye*, Başvuru no: 25620/08, 2 Mart 2015.

¹⁴² *Tahsin Acar / Türkiye*, Başvuru no: 26307/95, 8 Nisan 2004, Türkçe çevirisi için bkz. Toplum ve Hukuk Degisi, Yaz Sayısı, 2003 veya http://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/Tahsin_ACAR_vs_Tu_776_rkiye.pdf (1 Haziran 2014).

¹⁴³ *Balkanlı / Türkiye*, Başvuru no:19508/05, 26 Mart 2013.

¹⁴⁴ *Göç /Türkiye*, Başvuru no:36590/97, 11 Temmuz 2002.

¹⁴⁵ *Gülcan Ceyran Ekinci / Türkiye*, Başvuru no: 25620/08, 2 Mart 2015.

Mahkeme son zamanlarda artan aşırı başvuru sayısı nedeniyle bu yola daha çok başvurma eğilimindedir¹⁴⁶.

3. İhlal İle Zarar Arasında Nedensellik İlişkisinin Gerekliliği

Adil karşılık hususunda karar verilebilmesi için bir diğer koşul maruz kalınan zarar ile Mahkeme tarafından tespit edilen ihlal arasında açık ve doğrudan bir nedensellik ilişkisinin mevcut olmasıdır¹⁴⁷. Talep edilen maddi veya manevi zarar Mahkeme tarafından tespit edilen ihlalin doğrudan bir sonucu olmalıdır.¹⁴⁸ İhlal ile talep edilen zarar arasındaki bu nedensellik ilişkisi bizzat başvuru tarafından ve ikna edici delillerle ispatlanmak zorundadır¹⁴⁹.

Örneğin, hakkındaki ceza yargılamasının duruşmasız yapılmış olması nedeniyle adil olmadığını ileri süren başvuru, bu eksiklik sebebiyle mahkum olduğunu ve sabıka kaydının oluştuğunu belirterek Sözleşme'nin 41. maddesi altında ilk olarak sabıka kaydının sorumlu devlet tarafından silinmesini talep etmiş, sonrasında da mahkum edildiği adli para cezasının karşılığı olan 207,5 Euro'nun maddi zararına karşılık olarak Sözleşme'nin 41. maddesi altında sorumlu devlet tarafından ödenmesine karar verilmesini istemiştir¹⁵⁰. Mahkeme nedensellik bağının olmaması nedeniyle bu talebi reddetmiştir. Mahkeme kararının ilgili kısmı şöyledir:

“16.AİHM, maddi tazminatla ilgili olarak, AİHS'nin 6. maddesinin gerekleri doğrultusunda yapılacak yargılama sonucunun ne olacağı konusunda tahminde bulunamayacağını kaydeder. Dolayısıyla, AİHM, bu başlık altında herhangi bir ödeme yapılmamasına karar verir.”

Yukarıda atıfta bulunulan kararda Mahkeme duruşma yapılmamasının Sözleşme'nin 6. maddesini ihlal ettiğini belirtmekle yetinmiş, ulusal yargılama sonucunda hükmedilen adli para cezasının tazmini talebini ise duruşmalı yapılsaydı ulusal yargılamanın muhtemel sonucunun ne olacağı hususunda herhangi bir değerlendirmede bulunamayacağı gerekçesiyle reddetmiştir.

¹⁴⁶ *Daneshpayeh / Türkiye* (kabul edilebilirlik hakkında karar), Başvuru no:21086/04, 16 Temmuz 2009.

¹⁴⁷ *Fırat / Türkiye*, Başvuru no:37291/04, 30 Haziran 2009, para.27; *Güveç / Türkiye*, Başvuru no:70337/01, 20 Ocak 2009, para.140; *İlhan / Türkiye*, Başvuru no:22277/93, 27 Haziran 2000, para.109.

¹⁴⁸ *Dizman / Türkiye*, Başvuru no: 27309/95, 20 Eylül 2005, para. 105-107.

¹⁴⁹ *A.K. / Lihtenşytan*, Başvuru no: 38191/12, 9 Temmuz 2015, para.89.

¹⁵⁰ *Akbulut / Türkiye*, Başvuru no: 7076/05, 1 Aralık 2009, para.16, çev. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

Mahkeme, Hakkari'nin Yüksekova İlçesine bağlı Ormancık Mezrası sakinlerinden onüçünün kaybolmasından ve birisinin ölümünden güvenlik güçlerinin sorumlu olduğu yakınmasıyla önüne gelen başvuruda¹⁵¹ ölüm ve kayıplar açısından devletin 2. madde bağlamında hem esastan ve hem de usulden sorumlu olduğunu tespit etmiştir. Mahkeme başvuruçuların ölüm ve kayıplar nedeniyle yoksun kaldıkları ekonomik desteğe ilişkin taleplerini inceledikten sonra her bir başvuruçunun maddi zararları açısından 60.000 Euro'nun ödenmesine hükmetmiştir. Mahkeme kararının ilgili kısmı şöyledir:

“100. Başvuruçuların maddi zararlarına ilişkin talepleri açısından Mahkeme içtihatları başvuruçular tarafından talep edilen zarar ile Sözleşme ihlali arasında açık bir nedensellik bağının bulunmasının zorunlu olduğunu, bu zararın, uygun hallerde kazanç kayıplarını da içine alabileceğini hüküm altına almıştır (bkz. diğer içtihatların yanı sıra *Er ve Diğerler*, yukarıda değinildi, para. 118; *Barberà, Messegué ve Jabardo / İspanya* (Madde 50), 13 Haziran 1994, para 16-20, Series A no. 285-C; ve yukarıda değinilen *Çakıcı*, para.127). Mahkeme, resmi makamların başvuruçuların akrabalarının ölümü ve kaybolmaları açısından Sözleşme'nin 2. maddesi uyarınca sorumlu olduklarını tespit etmiştir (bkz. paragraflar 60 ve 63). Mahkeme, her ne kadar başvuruçular yoksun kaldıkları ekonomik desteği detaylandırmadıkları halde, başvuruçuların kaybolan ve ölen akrabalarının ailelerine ekonomik bir katkı yaptıkları olgusunun sabit olduğunu ve bunun Hükümet tarafından itiraza konu yapılmadığını gözlemlemektedir. Bu koşullarda Mahkeme, 2. madde ihlali ile başvuruçuların kaybolan ve ölen akrabaları tarafından sağlanan ekonomik destek arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğunu tespit etmektedir”.

Yukarıda belirtilen davada Mahkeme, Sözleşme'nin 41. maddesi kapsamında başvuruçular tarafından talep edilen maddi zararların değerlendirilmesi sırasında ölen ve kaybolan kişilerin ailelerini geçindiren kişiler olması ve taleplere hükümet tarafından itiraz edilmemesi nedeniyle ve oldukça esnek bir yaklaşımla başvuruçuların maddi tazminat taleplerini kabul etmiştir.

Buna karşın, *Mehmet Şentürk ve Bekir Şentürk / Türkiye*¹⁵² davasında başvuruçunun 8,5 aylık eşinin beş hastane dolaşmaya zorlandıktan sonra hayatını kaybetmesi ve sorumlular hakkındaki yargılamanın zamanaşımı nedeniyle düşmesi yakınmalarını konu alan davada Mahkeme, Menekşe Şentürk'ün ölümünden

¹⁵¹ *Meryem Çelik ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no:3598/03, 16 Nisan 2013, para.100.

¹⁵² *Mehmet Şentürk ve Bekir Şentürk / Türkiye*, Başvuru no: 13423/09, 9 Nisan 2013, para.114, para. çev. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

Sözleşme'nin 2.maddesi bağlamında doktorları sorumlu tutsa da ölen kadının oğlu ve kocası olan başvuruçuların destekten yoksun kalma kaynaklı maddi tazminat taleplerini Menekşe Şentürk'ün sağlığında “ev hanımı” olması ve dolayısıyla şahsi gelirinin olmaması nedeniyle reddetmiştir. Mahkeme kararının ilgili kısmı şöyledir:

“114. Mahkeme, ileri sürülen zarar ile tespit edilen Sözleşme ihlali arasında açık bir nedensellik bağının olması gerektiğini ve adil karşılığın varsa, ekonomik destek kaybı kapsamında bir tazminatı içerebileceğini hatırlatır (bkz. birçok karar arasından örneğin, *Kavak / Türkiye* davası no: 53489/99, 109. para., 6 Temmuz 2006). Somut olayda, Mahkeme, Bayan Şentürk'ün yaşamını korumamalarından dolayı, yerel makamların Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında sorumluluklarının bulunduğu kanaatindedir (yukarıdaki 97. paragraf). Mahkeme, bununla birlikte, başvuran tarafından sunulan hesaplamanın ölen kişinin şahsi gelirinin bulunmadığını gösterdiğine dikkat çekmektedir. Bu koşullarda Mahkeme, ileri sürülen maddi zararın yeterli dayanaktan yoksun olduğu kanısına varmıştır. Mahkeme, bu nedenle, başvuruçuların bu kapsamdaki talebini reddeder.”

Yukarıda nedensellik ilişkisine dair aktarılan Mahkeme yaklaşımı salt maddi zararlara ilişkin olmayıp manevi zararlar açısından geçerlidir. Mahkeme *Mehmet Şentürk ve Bekir Şentürk / Türkiye* kararından başvuruçuların maddi tazminat taleplerini reddetmiş olsa da, manevi tazminat olarak baba ve oğul başvuruçular açısından talep edilen 300.000 Euro'nun 65.000 Euro'luk kısmını kabul etmiştir.

Mahkeme yaşam hakkının hem esastan, hem de usulden ihlal edildiğini tespit ettiği *Meryem Çelik ve diğerleri / Türkiye*¹⁵³ kararında ölen ve kaybolan kişilerin birinci derece akrabası olan başvuruçuların her biri açısından yine 65.000 Euro manevi tazminata hükmetmiştir. İkinci derece yakınlar açısından bu meblağı 32.500 Euro olarak belirlemiştir. Bu kararlar Mahkeme'nin özellikle yaşam hakkının esastan ihlal edildiği başvurularda, başvuruçuların ölen kişiyle olan akrabalık ilişkisinin yakınlığı temelinde bir manevi tazminat tutarı belirlediğini ortaya koymaktadır. Buna karşın yaşam hakkının usulden (ulusal soruşturmanın veya kovuşturmanın etkili yürütülmemesi) ihlal edildiğinin tespit edildiği kararlarda başvuruçunun maddi tazminat talepleri ihlalle talep

¹⁵³ *Meryem Çelik ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no:3598/03, 16 Nisan 2013.

edilen maddi kayıplar arasında doğrudan ve açık bir nedensellik bağı bulunmadığı gerekçesiyle reddedilebilmekte, sadece manevi tazminata hükmedilebilmektedir¹⁵⁴.

4. Talebin Makullüğü

İhlalin tespit edilmiş olması ve ihlal ile maruz kalınan zararlar arasında açık ve doğrudan bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğunun tespit edilmiş olması sonrasında Mahkeme talep edilen zararlara karşılık olarak hükmedeceği adil karşılığı “hakkaniyet temelinde” (*equitable basis*) belirleyecektir¹⁵⁵.

Mahkeme bazı başvurularda maddi ve manevi tazminat istemlerinin yanı sıra tespit edilen ihlalin tüm sonuçlarıyla ortadan kaldırması veya ihlalden önceki koşulların yaratılması (*restitutio integrum*)¹⁵⁶ veya dahası sorumlu devletin ihlalin vahameti ve meydana geliş koşulları gereği ağırlaştırılmış (*aggravated*) ve cezalandırıcı (*punitive*)¹⁵⁷ mahiyette tazminat rakamlarına mahkum edilmesini talep eden istemlerle karşılaşmıştır¹⁵⁸. Mahkeme, bu tür talepleri bazen herhangi bir gerekçe göstermeksizin bazen de kısa gerekçelerle reddetmiştir¹⁵⁹.

Akdıvar ve Diğerleri / Türkiye başvurusunda, başvuru maddi ve manevi zararlarının karşılanması istemlerinin yanı sıra ihlalden önceki eski durumlarının sorumlu devlet tarafından tesisi için kararda hüküm bulunmasını (zarar gören evlerinin tamirini ve köylerine dönmelerini engelleyen koşullarından ortadan kaldırılmasını-*restitutio integrum*) talep etmişlerdir. Mahkeme bu istemi reddetmiştir. Mahkeme’nin ret gerekçesi “mahkumiyet kararlarındaki ihlalin ortadan kaldırılması için gereken iç hukuk düzenlemeleri ve uygulama yollarının seçilmesinde sorumlu devletlerin serbest olduğu” ilkesidir¹⁶⁰.

Dolayısıyla Mahkeme’nin özellikle maddi zararlar açısından 41. madde altındaki değerlendirmesi, başvuru açısından meydana gelen gerçek zararlar

¹⁵⁴ *Saydulkhanova / Rusya*, Başvuru no: 25521/10, 25 Haziran 2015, para.79.

¹⁵⁵ *Ateş / Türkiye*, Başvuru no: 53645/10, 20 Ocak 2015, para.35.

¹⁵⁶ *Velcheva / Bulgaristan*, Başvuru no:35355/08, 9 Haziran 2015, para.53.

¹⁵⁷ *Menteş ve diğerleri / Türkiye* (Adil Karşılık), Başvuru no:23186/94, 24 Temmuz 1998, para.21.

¹⁵⁸ *Akdıvar / Türkiye*, Başvuru no: 99/1995/605/693, 1 Nisan 1998.

¹⁵⁹ *Selçuk ve Asker / Türkiye*, Başvuru no: 23184/94, 23185/94, 24 Nisan 1998, para.119.

¹⁶⁰ *Gülşay Çetin / Türkiye*, Başvuru no:44084/2010, 5 Mart 2013, para.149, para. çev. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

çerçevesinde olmaktadır. Buna karşın Mahkeme, manevi zararlara ilişkin adil karşılık için hükmedeceği meblağı belirlerken ihlalin ciddiyetini (yaşam hakkı¹⁶¹, özgürlükten yasal dayanak olmaksızın yoksun bırakma¹⁶², polisin kötü muamelesi¹⁶³), başvurunun konumunu (kadın doktorun ilçe emniyet müdürü tarafından dövülmesi)¹⁶⁴ veya maruz kaldığı ihlal sonrasındaki durumunu (bebeğe HIV virüsü taşıyan kan verilmesi)¹⁶⁵, sorumlu devletin Strazburg yargılaması sırasındaki tutumunu¹⁶⁶, tespit edilen Sözleşme ihlali sayısını¹⁶⁷, maruz kalınan ihlalin aşırılığını¹⁶⁸ ve ihlalin başvuru üzerinde yarattığı travma etkisini¹⁶⁹ göz önüne almaktadır.

Mahkeme bazı başvurularda, başvurunun maruz kaldığı ihlalin vahametini dikkate alarak adil karşılık taleplerine ilişkin incelemesinde daha esnek olabilmektedir. Bu noktada ihlal edildiği tespit edilen maddelerin sayısı ve niteliği ile başvurunun ihlal sonrasında yaşamış olduğu sağlık problemleri adil karşılığın belirlenmesi açısından önem arz edebilir. Tedavi gördüğü sırada Kızılay tarafından temin edilen kan ürününün kullanılması sonucunda AIDS hastası olan küçük Y.O.’nun ve ailesinin başvurusunda Mahkeme maddi ve manevi zarar taleplerinin ele alınması sırasında, Sözleşme’nin 41. maddesi çerçevesinde küçük Y.O.’nun gelecekteki tüm sağlık ve bakım masraflarının da devlet tarafından karşılanmasına hükmetmiştir. Mahkeme kararının ilgili kısımları şöyledir:

“101. Mahkeme başvuru tarafından talep edilen zarar ile Sözleşme ihlali arasında açık bir nedensellik ilişkisinin olması gerekliliğini yinelemektedir. Yukarıda varmış olduğu sonuç ışığında Mahkeme, Sözleşme’nin 2. maddesi altında tespit edilen ihlal ile başvuru sahiplerinin maruz kaldıkları zararlar arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Elinde bulunan belgeler ve resmi makamların birinci başvuru sahibinin (küçük Y.O.’nun) tedavi ve ilaç masraflarını ödemeyi reddettikleri olgusu ışığında Mahkeme geçmiş maddi zararları açısından, başvuru sahipleri lehine müştereken 300.000 Euro’ya hükmeder. Bu meblağa, işletilecek vergiler dahil değildir.

¹⁶¹ *Kurt / Türkiye*, Başvuru no: 24276/94, 25 Mayıs 1998, para.174.

¹⁶² *Ivantoc ve diğerleri / Moldova*, Başvuru no: 23687/05, 15 Kasım 2015, para.146-147.

¹⁶³ *Selmouni / Fransa*, Başvuru no: 25803 / 94, 28 Temmuz 1999, para.123.

¹⁶⁴ *Fahriye Çalışkan / Türkiye*, Başvuru no:40516/97, 2 Ekim 2007.

¹⁶⁵ *Oyal / Türkiye*, Başvuru no:4864/05, 23 Mart 2010.

¹⁶⁶ *Pekaslan ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no: 4572/06, 5684/06, 20 Mart 2012.

¹⁶⁷ *Ivantoc ve diğerleri / Moldova*, Başvuru no: 23687/05, 15 Kasım 2015, para.149; *M.N. ve diğerleri / San Marino*, Başvuru no: 28005/12, 7 Temmuz 2015, para.102.

¹⁶⁸ *Ilascu ve diğerleri / Moldova ve Rusya*, Başvuru no: 48787/99, 8 Temmuz 2004, para.485.

¹⁶⁹ *Aydın / Türkiye*, Başvuru no:23178/94, 25 Eylül 1997, para.131.

102. Mahkeme yukarıda hükmedilen adil karşılığa ilaveten Hükümet'in birinci başvurucaya tüm hayatı boyunca ücretsiz ve eksiksiz bir tıbbi hizmet sağlamak zorunda olduğu kanaatindedir¹⁷⁰."

Mahkeme, *Oyal* kararında, maruz kalınan ihlalin vahameti, ihlal tespit edilen maddelerin muhtevaları ve sayıları ışığında başvurucların manevi zararları açısından 78.000 Euro'nun ödenmesine karar vermiştir:

"105. Mahkeme resmi makamların birinci başvuruclarının yaşam hakkının korunmasına dair pozitif yükümlüklerini yerine getirmediği, idare mahkemesi yargılamasının aşırı uzun sürmesi ve bu yargılamayı hızlandırmak için etkili bir iç hukuk yolu bulunmaması gerekçeleriyle Sözleşme'nin 2, 3 ve 13. maddelerinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Başvurucların yaşamış oldukları duygusal elem ve ıstırapı dikkate alarak Mahkeme başvuruclarının sadece ihlal tespitiyle tazmin edilemeyecekleri bir manevi zarara maruz kaldıklarını kabul etmektedir.

106. Hükümetin bu başlık altında hükmedilecek onarımın zenginleşme kaynağı olmaması gerektiği yönündeki itirazı açısından Mahkeme, Ankara İdare Mahkemesi'nin başvuruclar tarafından yaşanan acı ve üzüntünün çok yüksek meblağlarla bile tazmin edilemeyeceği şeklindeki tespitini hatırlatmaktadır (bkz. yukarıda para.21).

107. Yukarıdakiler ışığında ve hakkaniyet temelinde Mahkeme başvuruclar lehine müştereken 78.000 Euro'ya hükmeder. Bu meblağa, işletilecek her türlü vergi eklenecektir¹⁷¹."

Sonuç olarak 41. madde altında talep edilen maddi ve manevi tazminat taleplerinin makul olması¹⁷², gerçekten meydana gelmiş olan maddi zararlara dair taleplerin ilgili belgelerle (zarara ilişkin uzman raporu vesaire) desteklenmesi, ihlalin doğrudan kaynağı olmayan maddi ve manevi zararlara ilişkin taleplerden kaçınılması, taleplerin bir zenginleşme kaynağı olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir¹⁷³.

¹⁷⁰ *Oyal / Türkiye*, Başvuru no:4864/05, 23 Mart 2010, para.101-102.

¹⁷¹ *Oyal / Türkiye*, Başvuru no:4864/05, 23 Mart 2010, para101-102.

¹⁷² *Ringier Axel Springer Slovakia, A.S. / Slovakia*, Başvuru no: 37986/9, 7 Ocak 2014, Yargıçlar Gyulumyan ve Lopez Guerra'nın muhalefet şerhi.

¹⁷³ *Varnava ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no: 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 ve 16073/90), 18 Eylül 2009, para.224.

B.Adil Karşılık Araçları

1. Eski Hale Getirme

Mahkeme, ihlal tespiti içeren bir kararın devlet açısından söz konusu ihlalin derhal sonlandırılması ve ihlal meydana gelmeden önceki koşulların, mümkün olacak en azami ölçüde, tesisi yükümlülüğü yarattığını belirtmektedir¹⁷⁴.

Mahkeme'nin adil karşılık taleplerinin değerlendirilmesinde referans aldığı bu prensip daha önce değinilen *restitutio integrum* yani eski hale getirmedir¹⁷⁵. Mahkeme, *Papamichalopoulos ve diğerleri / Yunanistan* kararında BMUDAD'nın 13 Eylül 1928 tarihli Chorzow Factory kararına atıfta bulunularak bu prensibin iki yönlü olduğuna dikkat çekmektedir¹⁷⁶. Bunlar:

- a. Başvurucuyu, mümkün olduğunca (ihlalin olmadığı varsayılarak) bulunacağı eşdeğer pozisyona getirmek,
- b. Başvurucunun, ihlal nedeniyle, meydana gelen tüm zararlarını gidermektir.

İlkenin esas amacı, çalışmanın önceki aşamalarında ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışıldığı üzere Sözleşme'ye aykırılığın –mümkün olduğunca- tüm sonuçlarıyla ortadan kaldırılması ve ihlal öncesi durumun başvuru açısından tekrardan tesis edilmesidir¹⁷⁷. Örneğin *Vogt / Almanya*¹⁷⁸ kararında Mahkeme, 41.madde (eski 50.madde) çerçevesindeki adil karşılık talepleri hususundaki kararını ertelemiş ve tarafları bu konuda görüşmeye davet etmiştir. Görüşmeler sonucunda başvuru yeniden göreve alınmış, işten ayrı tutulduğu yıllara ait maddi kayıpları tazmin edilmiştir. Bunun üzerine Mahkeme dostane çözüm kararıyla dosyanın kayıttan düşürülmesine karar vermiştir¹⁷⁹.

Buna karşın doğası gereği birçok ihlal için (örneğin yaşam hakkı, işkence yasağı, haksız tutuklama, iletişime müdahale ve sair) önceki durumun tesis edilmesi

¹⁷⁴ *Brumarescu / Romanya* (Adil Karşılık), Başvuru no: 28342/95, 23 Ocak 2001, para.19.

¹⁷⁵ *Eski Yunan Kralı ve diğerleri / Yunanistan*, (BD) (Adil Karşılık), Başvuru no:25701/94, para.72.

¹⁷⁶ *Papamichalopoulos ve diğerleri / Yunanistan* (Adil Karşılık), Başvuru no:14556/89, 31 Ekim 1995, para.36.

¹⁷⁷ *Velcheva / Bulgaristan*, Başvuru no:35355/08, 9 Haziran 2015, para.56.

¹⁷⁸ *Vogt / Almanya* (BD), Başvuru no:17851/91, 26 Eylül 1995.

¹⁷⁹ *Vogt / Almanya* (BD) (Adil Karşılık), Başvuru no:17851/91, 2 Eylül 1996, para.7.

mümkün değildir. Mahkeme mülkiyet hakkının ihlal edildiği bazı başvurularda devlet tarafından fiilen el konulan gayrimenkulün iadesine¹⁸⁰ karar verebileceği gibi, eski hale getirmenin gerçekleşmemesi durumunda belirlenen tazminatın ödenmesine de karar verilebilir¹⁸¹. Mahkeme'nin *Driza / Arnavutluk*¹⁸² kararının ilgili kısmı şöyledir:

“135. Mahkeme 17 Aralık 1998 tarihli temyiz mahkemesinin nihai kararıyla emredildiği üzere daha küçük arazi parselinin, yoksun kalınan kâra ilişkin yapılacak ödemeyle birlikte iadesinin ve ayrıca büyük parselin 7 Aralık 2000 tarihli karar tarihindeki değerine karşılık gelen tazminatın, büyük parsel müdahale edilmesinden kaynaklanan kullanmamadan kaynaklanan kayıpları yansıtabilecek faizle birlikte ödenmesine yönelik tedbirin, başvurucuyu davanın koşulları çerçevesinde Sözleşme ihlal edilmemiş olsaydı bulunacağı konuma mümkün olduğunca en yakın şekilde getireceği kanaatindedir.

136. Tazminat miktarının hesaplanması hususunda Mahkeme, Hükümet'in herhangi bir hesaplama metodu sunmadığı gibi başvuru tarafından sunulan hesaplama metoduna da itiraz etmediğini tespit etmektedir (bkz. yukarıda para. 128).

137. Mahkeme ulusal mahkeme karar tarihlerindeki Tiran gayrimenkul piyasasındaki gayrimenkul fiyatlarına dair bilgiyi dikkate alarak ve hakkaniyet temelinde bir değerlendirme yaparak büyük parsel açısından maddi ve manevi zararlara karşılık olmak üzere başvuru lehine toplam 500.000 Euro'ya hükmeder.

138. Mahkeme ayrıca başvuru lehine, küçük parselin eski hale getirilmesi (geri verilmesi) ile birlikte 50.000 Euro ödenmesine hükmeder. Sorumlu devletin bu kararın kesinleşmesinden itibaren üç ay içinde eski hale getirme hususunu yerine getirmemesi durumunda, Mahkeme sorumlu devletin bu gayrimenkul açısından maddi ve manevi zararlar açısından başvurucuya 280.000 Euro ödemesine hükmeder.”

Yukarıda değinilen kararlar, özellikle 1 nolu Protokol'ün 1. maddesi tarafından korunan mülkiyet hakkının ihlal edilmesi durumunda, eski hale getirme (*restitutio in integrum*) müessesine seçimlik bile olsa başvurulabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Buna karşın tespit edilen ihlalin doğasının eski hale getirmeye imkan vermemesi durumunda Mahkeme'nin temkinli olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Ülkü Ekinci'nin kaçırılarak öldürülmesi yakınmasını konu alan başvuruda Mahkeme, ulusal

¹⁸⁰ *Papamichalopoulos ve diğerleri / Yunanistan* (Adil Karşılık), Başvuru no:14556/89, 31 Ekim 1995, Hüküm Kısmı para.2.

¹⁸¹ *Brumarescu / Romanya* (Adil Karşılık), Başvuru no: 28342/95, 23 Ocak 2001, para.22.

¹⁸² *Driza / Arnavutluk*, Başvuru no:33771/02, 13 Kasım 2007, para.135-138.

soruşturmanın tespit edilen eksiklikleri giderecek şekilde yeniden açılması hususunda karar vermesi yönlü başvuru taleplerini, Sözleşme'nin 46.maddesine atıfta bulunarak, ihlalin giderilmesine ilişkin benimsenecek yöntemler açısından Sözleşen devletin özgür ve bu yöntemlerin denetiminin AKBK yetkisinde olduğunu belirterek bu talep açısından herhangi bir karar veremeyeceğini belirtmiştir¹⁸³.

Buna karşın Mahkeme'nin son kararlarında bu konudaki tutumunu esnettiği gözlemlenmektedir¹⁸⁴. Mahkeme *Ataykaya / Türkiye*¹⁸⁵ kararında, güvenlik güçleri tarafından atılan bir gaz kapsülünün başına isabet etmesi sonucu yaşamını yitiren Tarık Ataykaya'nın yakınları tarafından yapılan başvuruda halen derdest olan ulusal soruşturmanın etkili bir şekilde yürütülmesi gerektiğine hükmetmiştir¹⁸⁶. Mahkeme *T.Ç. ve H.Ç. / Türkiye* kararında ulusal yargılama sırasında çocukla ölen baba arasındaki soy bağıni ortadan kaldıran DNA incelemesinin usule uygun yapılmadığını tespit eden 8.madde ihlalinin giderilmesi açısından en uygun yolun, yargılamanın yenilenmesi olduğuna hükmetmiştir¹⁸⁷. Mahkeme bu kararlarıyla Bakanlar Komitesi'nin daha aktif bir denetim faaliyeti yürütmesine imkan verecek bir yaklaşım ortaya koymuştur.

2. İhlalin Durdurulması

Devam eden bir ihlal varsa, ihlalcı devlet öncelikle bu ihlale son vermelidir. Eğer ihlal gerçekleşip sona ermişse ya da devam eden ihlalin sona erdirilmesi tek başına ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmayacaksa diğer adil karşılık yöntemlerine hükmedilmesi gerekmektedir¹⁸⁸. Mahkeme kararlarının geleneksel “bildirici” niteliğinin pasif koruma yarattığı eleştirileri¹⁸⁹ üzerine Mahkeme'nin özellikle 2000 yılların başından itibaren vermiş olduğu kararlarında ihlalin durdurulması veya ihlale dayanak

¹⁸³ *Ülkü Ekinci / Türkiye*, Başvuru no:27602/95, 16 Temmuz 2002, para.179.

¹⁸⁴ *Lukenda / Slovenya*, Başvuru no:23032/02, 26 Ekim 2005, Hüküm Kısmı, para.5.

¹⁸⁵ *Ataykaya / Türkiye*, Başvuru no: 50275/08, 22 Temmuz 2014, para.75.

¹⁸⁶ Benzer bir yaklaşım için bkz. *Eski / Türkiye*, Başvuru no: 8354/04, 5 Haziran 2012, para.34-36.

¹⁸⁷ *T.Ç. ve H.Ç. / Türkiye*, Başvuru no:34805/06, 26 Temmuz 2011, para.95.

¹⁸⁸ ALTIPARMAK, Kerem: “*Kopya Davalar ve Pilot Kararlar: Bir Kararda Bin Adaletsizlik, 50. Yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: Başarı mı, Hayal Kırıklığı mı?*”, Yayına Hazırlayan: Kerem Altıparmak, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2009, s.69.

¹⁸⁹ HELFER, Laurence R., “*Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as as Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime*”, The European Journal of the International Law Vol.19. no.1, 2007, s.147.

olan yapısal sebeplerin ortadan kaldırılmasına yönelik bireysel veya genel tedbirler alınması açısından daha aktif bir tutum sergilediği görülmektedir.¹⁹⁰

a. Bireysel ve Genel Tedbirlere İlişkin Kararlar

Tespit edilen ihlalin vahametinin çok zorunlu kıldığı veya yapısal bir sorundan kaynaklandığının tespit edildiği durumlarda Mahkeme, Sözleşme'nin 46.maddesi kapsamında sorumlu devletin halen devam etmekte olan¹⁹¹ veya gerçekleşmesi kuvvetle muhtemel olan¹⁹² ihlali derhal ortadan kaldıracak bireysel¹⁹³ veya genel¹⁹⁴ tedbirler¹⁹⁵ almasına da karar verebilmektedir.

Haksız yere özgürlüğünden yoksun bırakılan başvuru sahiplerinin derhal serbest bırakılması, böylelikle ihlalin durdurulması bu durumun örneklerinden birisidir. *Assanidze / Gürcistan*¹⁹⁶ kararında Mahkeme, başvuru sahibinin Gürcistan Yüksek Mahkemesi'nin kararına rağmen Gürcistan sınırları içindeki Acara Özerk Cumhuriyeti¹⁹⁷ yetkilileri tarafından serbest bırakılmadığı, bu haliyle özgürlükten yoksun bırakmanın Sözleşme'nin 5. maddesinin 1. paragrafını ihlal ettiğini belirterek, ihlali sonlandırılması için başvuru sahibinin derhal serbest bırakılmasının sağlanması gerektiğine hükmetmiştir:

“203. Bu koşullar altında, davanın kendine özgü koşullarını ve madde 5/1 ve 6/1 ihlallerine derhal son verme ihtiyacını dikkate alarak Mahkeme, sorumlu devletin mümkün olduğunca kısa süre içinde başvuru sahibinin serbest bırakılmasını temin etmek zorunda olduğunu belirtir.”

Assanidze kararıyla başlayan bu eğilim *Ilaşcu ve diğerleri / Moldova*¹⁹⁸ kararıyla devam etmiş ve *Fatullayev* kararıyla daha da somutlaşmıştır. Mahkeme *Fatullayev / Azerbaycan*¹⁹⁹ kararında *Assanidze* kararındaki yaklaşımını sürdürmüştür.

¹⁹⁰ HELFER, s.147.

¹⁹¹ *Khodorkovskiy / Rusya*, Başvuru no:5829/04, 31 Mayıs 2011, para.270.

¹⁹² *Tekin Yıldız / Türkiye*, Başvuru no:22913/04, 10 Kasım 2005, para.90-95.

¹⁹³ *Assanidze / Gürcistan*, Başvuru no:71503/01, 8 Nisan 2004, para.203.

¹⁹⁴ *Broniowski / Polonya (BD)*, Başvuru no: 31443/96, 22 Haziran 2004, para.188-194; *Tekin Yıldız / Türkiye*, Başvuru no:22913/04, 10 Kasım 2005, para.90-95.

¹⁹⁵ COLANDREA, Valerio, “On the Power of the European Court of Human Rights to Order Specific Non-monetary Measures: Some Remarks in Light of the *Assanidze*, *Broniowski* and *Sejdovic* Cases”, Human Rights Law Review 7:2 (2007), s.396-411.

¹⁹⁶ *Assanidze / Gürcistan*, Başvuru no:71503/01, 8 Nisan 2004, para.203.

¹⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Acara_%C3%96zerk_Cumhuriyeti (22 Haziran 2015).

¹⁹⁸ *Ilaşcu ve diğerleri / Moldova*, Başvuru no:48787/99, 8 Temmuz 2004, www.echr.coe.int.

¹⁹⁹ *Fatullayev / Azerbaycan*, Başvuru no:40984/07, 22 Nisan 2010, para.176-177.

Mahkeme kararında başvuru Bay Eynullah Emin oğlu Fatullayev’in Sözleşme’nin 10. maddesine aykırılık teşkil eden ulusal mahkeme kararıyla özgürlükten yoksun bırakıldığını belirterek derhal serbest bırakılmasına hükmetmiştir. Mahkeme’nin bu tutumu ile Bakanlar Komitesi’nin işini kolaylaştırdığı söylenebilir. *Fatullayev* kararının ilgili kısmı şöyledir:

“176. Bu koşullar altında, Sözleşme’nin yukarıda belirtilen 10. madde ihlali tespiti ışığında, başvurunun hâlâ mahpus olarak tutulması kabul edilebilir değildir. Dolayısıyla, başvurunun ihlal edilen Sözleşme haklarının telafi edilebilmesi için gerekli olan tedbirler hususunda işbu davadaki mevcut durum herhangi bir seçime olanak vermemektedir.

177. Bu nedenle davanın özel koşullarına ve Sözleşme’nin 10. maddesi ihlaline acil son verilmesi ihtiyacını dikkate alarak Mahkeme, Sözleşme’nin 46. maddesi altındaki yükümlülüğünü yerine getirme yollarından birisi olarak, sorumlu devletin başvurunun derhal serbest bırakılmasını temin etmesi gerektiği kanaatindedir.”

Keza Mahkeme özellikle adil yargılama hakkının yapısal bir eksiklik nedeniyle (sivil mahkeme heyetinde askeri yargıç bulunması) ihlal edildiğini tespit ettiği bazı başvurularda en uygun adil karşılığın yargılamanın yenilenmesi olduğunu açıkça belirtmektedir²⁰⁰. AKBK tarafından 19 Ocak 2000 tarihinde kabul edilen 2000 (2) nolu Tavsiye Kararı’yla ihlal tespit edilen ulusal yargılamaların taraf devletlerce yeniden gözden geçirilmesi veya yargılamanın yenilenmesi tavsiye edilmektedir²⁰¹ Mahkeme, kararlarındaki ilgili hükümleriyle Sözleşme’nin 46. maddesi çerçevesinde sorumlu taraf devletçe alınması gereken tedbir veya tedbirleri açıkça belirtebilmektedir.

“27. Başvurunun Sözleşme’nin 6. maddesinin 1. paragrafının anlamı dahilinde bağımsız ve tarafsız olmayan bir mahkeme tarafından mahkum edildiğini tespit etmesi durumunda Mahkeme en uygun telafi biçiminin, prensip olarak, başvurunun en kısa sürede bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yeniden yargılanmasına imkan vermek olduğu kanaatindedir (*Gençel / Türkiye*, Başvuru no: 53431/99, para. 27, 23 Ekim 2003).”

Mahkeme, ihlalin dayanağını oluşturan ve yapısal bir meseleden kaynaklandığı tespit edilen yakınmalarda başvurduğu “pilot karar usulü” ile Sözleşen devletin Sözleşme’nin 46.maddesi çerçevesinde sahip olduğu hareket alanını daraltarak, onu

²⁰⁰ Mehmet Bülent Yılmaz ve Şahin Yılmaz / *Türkiye*, Başvuru no:42552/98, 7 Ekim 2004, para.27.

²⁰¹ <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=334147&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original> (3 Haziran 2014).

belirli bir zaman dilimi içerisinde belirli şekilde hareket etmeye, benzer mahiyetteki yakınmalara dair yeni bir iç hukuk yolu yaratmaya zorlayabilir²⁰².

b. Pilot Karar Usulü

Mahkeme'nin ihlalin yapısal bir sorundan kaynaklandığını tespit ettiği ve benzer pek çok başvurunun hali hazırda derdest veya yapılmasının kuvvetle muhtemel olduğu durumlarda meseleyi ele almak için başvurduğu bir diğer yöntem pilot karar yöntemidir²⁰³. Mahkeme'nin iş yükü sorununu azaltmak²⁰⁴ veya aynı yakınmaları konu alan olası klon başvuruların AİHM'ne gelmeksizin veya ulusal düzeyde çözümlenmesini sağlamak²⁰⁵ amacıyla geliştirilen bu usulde Mahkeme öncül bir başvuruya ilişkin verdiği kararında ilgili sorumlu devlete belirli bir süre tanıyarak bir iç hukuk yolu yaratmasını şart koşabilmektedir²⁰⁶. Mahkeme Sözleşen devlet tarafından söz konusu iç hukuk yolu yaratılincaya kadar benzer başvuruların incelenmesini durdurmakta, iç hukuk yolunun yaratılması sonrasında da mevcut başvurular açısından bu yeni iç hukuk yolunu tüketmeleri yönünde karar vermektedir. Sözleşen devlet tarafından tesis edilen yeni iç hukuk yolunun etkili olmadığına tespit edilmesi durumunda ise incelemesi durdurulan başvurular tekrar aktif hale gelmekte, yargılama faaliyetine kalındığı yerden devam edilmektedir²⁰⁷.

AİHM'nin başvuruları azaltmak ve ilgili Sözleşmeciler devletleri bu tür başvuruların ulusal düzeyde çözümlenmelerini sağlayacak yapısal reformları gerçekleştirmeye zorlamak amacıyla benimsemiş olduğu bu usul, benzer başvuruların AİHM'ne taşınmaması veya AİHM'deki başvuruların azaltılması açısından da önemli bir işlev görmüştür²⁰⁸. Örneğin *Ümmühan Kaplan / Türkiye* pilot kararıyla AİHM, özellikle uzun yargılama şikayeti nedeniyle derdest olan binlerce başvuruya yönelik Türkiye'ye

²⁰² ALTIPARMAK, s.60-107; *Rutkowski ve diğerleri / Polonya*, Başvuru no: 722287/10, 13927/11, 46187/11, 7 Temmuz 2015, Hüküm Kısmı.

²⁰³ *Broniowski / Polonya* (BD), Başvuru no: 31443/96, 22 Haziran 2004; *Xenides-Arestis / Türkiye*, Başvuru no: 46347/99, 22 Aralık 2015, Hüküm Kısmı para.5.

²⁰⁴ *Burdov / Rusya*, Başvuru no: 33509/04, 15 Ocak 2009, Hüküm Kısmı, 6.paragraf, www.echr.coe.int.

²⁰⁵ *Broniowski / Polonya* (BD), Başvuru no: 31443/96, 22 Haziran 2004.

²⁰⁶ *Ümmühan Kaplan / Türkiye*, Başvuru no:24240/07, 20 Mart 2012.

²⁰⁷ AİHM Yazı İşleri Müdürlüğü, *Yuriy Nikolayevich Ivanov / Ukrayna* (Başvuru no:40450/04, 15 Ekim 2009, Hüküm Kısmı, para.5, 6, 7.paragraflar) pilot kararına ilişkin yayınladığı 29 Şubat 2012 tarihli basın açıklamasında pilot karar sonrasında tesis edilen iç hukuk yolunun etkili olmadığı gerekçesiyle 2.500 başvuru açısından yargılama faaliyetinin tekrar aktif hale geldiğini duyurmuştur.

²⁰⁸ *Varga ve diğerleri / Macaristan*, Başvuru no: 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13 ve 64586/13, 10 Mart 2015.

yeni bir iç hukuk yaratma genel yükümlüğü tesis etmiştir. 19 Ocak 2013 tarihinde yürürlüğe giren 6384 sayılı Yasa ile kurulan Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu ile AİHM'nin pilot kararında belirtilen uzun yargılama yapısal sorununa²⁰⁹ ilişkin bir iç hukuk yolu yaratılmıştır (sadece AİHM önünde derdest olan başvurular açısından). Sonrasında uzun yargılama yakınmasıyla bekleyen binlerce başvuru hakkında AİHM tarafından kabuledilmezlik kararı verilmiş, söz konusu başvurular yeni yaratılan iç hukuk yoluna yönlendirilmiştir²¹⁰. AİHM, 04.06.2013 tarihinde yayınladığı *Abdurrahman Demiroğlu ve diğerleri / Türkiye*²¹¹ kararında Yasa kapsamına giren AİHM'deki derdest olan başvurular açısından yeni kurulan Tazminat Komisyonu'nun tüketilmesi gerekli bir iç hukuk yolu olduğuna hükmederek işbu başvuru hakkında kabuledilmezlik kararı vermiştir.

Sonrasında 6384 sayılı Yasa'nın 2.maddesi gereğince Bakanlar Kurulu'nun 16.03.2014 tarihinde yürürlüğe giren 10.02.2014 gün ve 2014/5917 sayılı Kararı'nın 4.maddesiyle İHTK'nun görev alanı, *Ümmühan / Kaplan / Türkiye* kararının dışına taşacak, AİHM'de derdest olan başvuruların içerdiği diğer bazı meseleleri içine alacak şekilde genişletilmiştir²¹².

Netice olarak pek çok vakada “eski hale getirme” veya “ihlalin durdurulması” veya “pilot dava” usulü çoğunlukla mümkün değildir. Böylesi durumlarda Mahkeme, İktüzük m. 60 ve ilgili Yönerge'ye uygun şekilde talep edilmiş olması ve gerekli

²⁰⁹ *Ümmühan Kaplan / Türkiye* kararında belirtilmemiş olmasına rağmen, kesinleşmiş olmasına rağmen icra edilemeyen veya eksik icra edilen ulusal mahkeme kararları kaynaklı AİHM başvuruları da 6384 sayılı Yasa ile kurulan Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu'nun görev alanı kapsamına alınmıştır.

²¹⁰ YILDIRIM, Zeki, “6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun: İnsan hakları ihlallerinin Çözümüne Dair Farklı Bir Yaklaşım”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVII, Y. 2013, S.1-2, s.1725-1756 ; http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/17_1-2_57.pdf (21 Haziran 2015).

²¹¹ *Abdurrahman Demiroğlu ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no:56125/10, 4 Haziran 2013.

²¹² MADDE 4 - (1) Aşağıda yer alan ihlal alanları, Komisyonun, 6384 sayılı Kanunun 2 nci maddesi ile düzenlenen görev alanı kapsamına dâhil edilmiştir.

a)4/11/1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununa göre yapılan kamulaştırma veya irtifak hakkı tesislerinde uzun yargılama ve enflasyonun etkisiyle kamulaştırma veya irtifak hakkı bedelindeki değer kaybının telafi edilmediği iddiasıyla yapılan başvurular.

b) Ceza infaz kurumlarında barındırılan hükümlü ve tutuklulara uygulanan disiplin yaptırımlarına karşı yapılan ve 16/5/2001 tarihli ve 4675 sayılı İnfaz Hâkimliği Kanununa göre incelenen itirazlarda savunma hakkının kısıtlandığı iddiasıyla yapılan başvurular.

c)Ceza infaz kurumlarında Türkçe dışında dil kullanıldığı gerekçesiyle haberleşme hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvurular.

ç)Ceza infaz kurumlarında Türkçe dışında yazılan mektup ve benzeri iletilerin kurum idaresi tarafından alınmadığı veya gönderilemediği gerekçesiyle haberleşme hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvurular.

d)Ceza infaz kurumlarında barındırılan hükümlü ve tutukluların yararlanmak istedikleri süreli ve süresiz yayınların değişik gerekçelerle engellendiği iddiasıyla yapılan başvurular.

olduğunu tespit etmesi durumunda maruz kalınan maddi ve manevi zararlar açısından Sözleşme'nin 41. maddesi uyarınca adil karşılığa hükmedebilir.

3. Maddi Zarar

Değerlendirme konusu olabilecek maddi zarar Mahkeme tarafından tespit edilen Sözleşme ihlalinin doğrudan sebep olduğu her türlü parayla ölçülebilir kayıptır. Bunlar günlük yaşam içinde çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Mahkeme'nin bu güne kadar karara bağladığı maddi zarar kalemleri bu çeşitliliği ortaya koymaktadır:

- Destekten yoksun kalma²¹³
- Malvarlığında meydana gelen kayıplar²¹⁴
- Yoksun kalınan kâr²¹⁵
- Haksız vergi cezaları ve bunların tahsili kaynaklı masraflar²¹⁶
- Binanın haksız yere yıkılması²¹⁷
- Ulusal mahkemeler tarafından başvuru aleyhine hükmedilen tazminat²¹⁸
- Ulusal mahkemeler tarafından başvuru aleyhine hükmedilen para cezaları²¹⁹
- Enflasyon kaynaklı kayıplar²²⁰
- Kamulaştırılan gayrimenkulün tarihi değerinin kamulaştırma bedeline dahil edilmemesinden kaynaklanan maddi zararlar²²¹
- Kamulaştırmadan el atmadan kaynaklanan zararlar²²²
- Çalışılmayan günlerden kaynaklanan maddi kayıplar²²³
- Geçmiş ve geleceğe dair ücret kayıpları²²⁴

²¹³ *Aktaş / Türkiye*, Başvuru no:24351/94, 23 Nisan 2003, para.349-358.

²¹⁴ *Akdıvar / Türkiye*, Başvuru no: 99/1995/605/693, 1 Nisan 1998.

²¹⁵ *Driza / Arnavutluk*, Başvuru no:33771/02, 13 Kasım 2007, para.135-138.

²¹⁶ *Neftyanaya Kompaniya Yukos / Rusya (Adil Karşılık)*, Başvuru no: 14902/04, 31 Temmuz 2014, para.20 ve devamı.

²¹⁷ *Bil Belgin İnşaat Şti / Türkiye*, Başvuru no: 29825/03, 1 Ekim 2013, para.45.

²¹⁸ *Pakdemirli / Türkiye*, Başvuru no:35839/97, 22 Şubat 2005.

²¹⁹ *Başkaya ve Okçuoğlu / Türkiye*, Başvuru no: 23536/94 ve 24408/94, 8 Temmuz 1999.

²²⁰ *Akkuş / Türkiye (Adil Karşılık)*, Başvuru no: 19263/92, 9 Temmuz 1997, para.35; *Neftyanaya Kompaniya Yukos / Rusya (Adil Karşılık)*, Başvuru no: 14902/04, 31 Temmuz 2014, para.26.

²²¹ *Kozacıoğlu / Türkiye (BD)*, Başvuru no:2334/03, 19 Şubat 2009.

²²² *Sarıca ve Dilaver / Türkiye*, Başvuru no: 11765/05, 27 Mayıs 2010.

²²³ *Fahriye Çalışkan / Türkiye*, Başvuru no:40516/97, 2 Ekim 2007.

- Emeklilik haklarına dair maddi kayıplar²²⁵
- Gayrimenkul tapusunun arazinin orman olduğu gerekçesiyle tazminat ödenmeksizin iptali nedeniyle maruz kalınan kayıplar²²⁶
- İhaleinin feshi kaynaklı maddi kayıplar²²⁷
- Arazinin tapusunun tazminat ödenmeksizin iptali²²⁸
- Ulusal mahkeme kararıyla hükmedilen tazminatın devlet kurumu tarafından ödenmemesi nedeniyle meydana gelen kayıplar²²⁹.

Görüleceği üzere Mahkeme bugüne kadar farklı gerekçeler altında talep edilen çeşitli maddi zararları içeren başvuruları karara bağlamıştır. Mahkeme'nin konuyla ilgili incelemesindeki en önemli unsurlar maddi zarara ilişkin taleplerin ilgili bilgi ve belgeyle desteklenmiş olması²³⁰, talep konusu maddi zararın ihlalin doğrudan bir sonucu olması²³¹ ve talep miktarının makul²³² olmasıdır. Mahkeme, başvuru sahiplerinin maruz kaldığı maddi zararın ülke ekonomisine ve ülkenin genel yararına ilişkin devlet tarafından getirilen bir dizi kısıtlamadan kaynaklandığını tespit ettiği kararlarında, maddi zararın hesaplarken gerçek piyasa değerlerinin altında bir değerlendirilebilir²³³.

Hal böyle olmakla birlikte yukarıda ele alınan tüm koşulların sağlanması halinde dahi mutlak bir adil karşılığa hükmedilmesi zorunluluğu doğmayabilir. 41. madde lafzının da ortaya koyduğu üzere Mahkeme tüm unsurlar yerine gelmiş olsa bile, gerekli görmediği durumlarda adil karşılığa hükmetmeyebilir²³⁴ veya özellikle manevi tazminat talepleri açısından ihlal tespit kararının adli karşılık açısından yeterli bir onarım oluşturacağına hükmedebilir²³⁵. Netice olarak Mahkeme'nin bu konudaki takdir yetkisinin genişliği, talepte bulunurken hassasiyet gösterilmesini zorunlu kılmaktadır.

²²⁴ *Rainys and Gasparavičius / Litvanya*, Başvuru no: 70665/01 ve 74345/01, 7 Temmuz 2005, para.42-49.

²²⁵ *Young James ve Webster / Birleşik Krallık*, Başvuru no: 7601/76, 7806/77, 13 Ağustos 1981.

²²⁶ *Turgut ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no:1411/03, 8 Temmuz 2008.

²²⁷ *Beyeler / İtalya* (Adil Karşılık), Başvuru no:33202/96, 28 Mayıs 2002.

²²⁸ *Erbey / Türkiye* (Adil Karşılık), Başvuru no:39188/02, 26 Ekim 2010.

²²⁹ *Aka / Türkiye*, Başvuru no:19639/92, 23 Eylül 1998.

²³⁰ *Murat Vural / Türkiye*, Başvuru no:9540/07, 21 Ekim 2014, para.86.

²³¹ *Dizman / Türkiye*, Başvuru no: 27309/95, 20 Eylül 2005, para. 105-107.

²³² *İhsan Ay / Türkiye*, Başvuru no: 34288/04, 21 Ocak 2014, para.55.

²³³ *Bitto ve diğerleri / Slovakya*, Başvuru no: 30255/09, 7 Temmuz 2015, para.21.

²³⁴ *McCann ve diğerleri / Birleşik Krallık*, Başvuru no:18984/91, 27 Eylül 1995.

²³⁵ *Söyler / Türkiye*, Başvuru no: 29411, 17 Eylül 2013.

Bu başlık altında sunulan taleplerin desteklenmesi ve ispatlanması açısından inisiyatifin ağırlıklı olarak başvurucuda olduğunu söylemek abartılı bir değerlendirme olmaz. Gerçekten de Mahkeme, maddi zarara uğradığını iddia eden başvurucudan bu talebini makul ve objektif bir şekilde ispatlamasını beklemektedir. Dolayısıyla herhangi bir destekleyici bilgi, belge, makbuz, fatura veya uzman raporuna dayanmayan maddi zarar talebinin Mahkeme tarafından olumlu yönde değerlendirilmesi pek olası değildir²³⁶. Buna karşın ihlalin doğasının kendi içinde belirli bir maddi kaybı ortaya koyması durumunda (örneğin hukuki dayanaktan yoksun olarak kişinin keyfi bir şekilde yıllarca hapiste tutulması) Mahkeme maddi zarara ilişkin taleplerin desteklenmesi açısından daha esnek bir yaklaşım benimseyebilir²³⁷.

4. Manevi Zarar

Bu başlık altında maruz kalınan manevi zarar açısından, başvuruya konu AİHM'nin ihlal tespit ettiği başvurucu yakınması nedeniyle başvurucunun doğrudan maruz kaldığı, elem, ıstırap, acı gibi duygusal dünyasında meydana gelen zararlar dikkate alınmaktadır.

Mahkeme özellikle manevi zarara ilişkin adil karşılık taleplerini ele alırken başvurucunun yaşını, cinsiyetini, konumunu, ihlalin mahiyetini, vahametini, süresini, devletin tutumunu vesair gibi pek çok dinamiği göz önüne alarak benzer davalarda hükmettiği tutarlar ışığında (hakkaniyet prensibi) karar vermektedir.

Bu başlık altında Mahkeme'ye sunulan talepler oldukça değişebilmektedir. Bu taleplerin bir kısmı aşağıda belirtilmiştir:

- Ulusal mahkeme kararıyla belirlenen tazminatın davalı belediye tarafından ödenmemesi²³⁸
- Binanın haksız yere yıkılması²³⁹
- Ulusal mahkeme kararının uygulanmaması²⁴⁰

²³⁶ ERDAL - BAKIRCI, s.157.

²³⁷ *İvantoc ve diğerleri / Moldova*, Başvuru no: 23687/05, 15 Kasım 2015, para.150.

²³⁸ *Düzdemir ve Güner / Türkiye*, Başvuru no: 25952/03 ve 25966/03, 27 Mayıs 2010.

²³⁹ *Bil Belgin İnşaat Şti / Türkiye*, Başvuru no: 29825/03, 1 Ekim 2013, para.46.

²⁴⁰ *Okyay ve Diğerleri / Türkiye*, Başvuru no:36220/97, 12 Temmuz 2005.

- İşkence²⁴¹, kötü muamele²⁴², insanlık dışı²⁴³ ve alçaltıcı²⁴⁴ muamele,
- İşkence altında alınan ifadenin yargılamada kullanılması, adil yargılanma hakkının ihlali²⁴⁵
- Devletin yaşam hakkı bağlamında pozitif yükümlülüğünü yerine getirmemesi²⁴⁶
- Kötü cezaevi koşulları ve tecrit²⁴⁷
- Orantısız güç kullanılması²⁴⁸
- Uzun yargılama²⁴⁹
- Mahpuslara verilen mektup yasağı²⁵⁰
- Kaybedilme²⁵¹
- Gözaltında ölüm²⁵²
- Yargısız infaz²⁵³
- Şüpheli ölüme ilişkin soruşturmanın etkili yürütülmemesi²⁵⁴
- İfade özgürlüğüne müdahale (hakaret iddiasıyla tazminat davası)²⁵⁵
- Acil tıbbi hizmetin verilmemesi kaynaklı ölüm²⁵⁶
- Cezaevinde intihar²⁵⁷
- Askerde intihar²⁵⁸
- Uzun tutukluluk²⁵⁹
- Tutukluluğun hukuki dayanağının bulunmaması²⁶⁰

²⁴¹ Aksoy/Türkiye, Başvuru no:21987/93, 18 Aralık 1996.

²⁴² Pekaslan ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 4572/06, 5684/06, 20 Mart 2012.

²⁴³ X / Türkiye, Başvuru no:24626/09 , 9 Ekim 2012.

²⁴⁴ Fahriye Çalışkan / Türkiye, Başvuru no:40516/97, 2 Ekim 2007.

²⁴⁵ Göçmen / Türkiye, Başvuru no:72000/01, 17 Ekim 2006.

²⁴⁶ Öneriyıldız / Türkiye (BD), Başvuru no: 48939/99, 30 Kasım 2004.

²⁴⁷ Kalashnikov / Rusya, Başvuru no:47095/99, 15 Temmuz 1992.

²⁴⁸ Saya ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no:4327/02, 7 Ekim 2008.

²⁴⁹ Ümmühan Kaplan / Türkiye, Başvuru no:24240/07, 20 Mart 2012.

²⁵⁰ Gülmez / Türkiye, Başvuru no: 16330/02, 20 Mayıs 2008, para.67.

²⁵¹ Tahsin Acar / Türkiye (BD), Başvuru no:26307/95, 6 Mayıs 2003; Akdeniz / Türkiye, Başvuru no:25165/94, 31 Mayıs 2005.

²⁵² Yelden ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 16850/09, 3 Mayıs 2012; Yeter / Türkiye, Başvuru no:33750/03, 13 Ocak 2003.

²⁵³ Kasap ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 8656/10, 14 Ocak 2014.

²⁵⁴ Adalı / Türkiye, Başvuru no:38187/97, 31 Mart 2005; Durmaz / Türkiye, Başvuru no:3621/07, 13 Kasım 2014.

²⁵⁵ Erbil Tuşalp / Türkiye, Başvuru no:32131/08 ve 41617/08, 21 Şubat 2012.

²⁵⁶ Mehmet Şentürk ve Bekir Şentürk / Türkiye, Başvuru no: 13423/09, 9 Nisan 2013, para.114.

²⁵⁷ Çoşelav / Türkiye, Başvuru no:1413/07, 9 Ekim 2012.

²⁵⁸ Servet Gündüz ve Diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 4611/05, 11 Ocak 2011.

²⁵⁹ Mehmet Güneş / Türkiye, Başvuru no:61908/00, 21 Eylül 2006 ; El Khoury / Almanya, Başvuru no: 8824/09, 42836/12, 9 Temmuz 2015, para.106.

- Etkili iç hukuk yollarının bulunmaması²⁶¹
- Yargılamanın adil yürütülmemesi (tanıklara soru sorma hakkının sağlanmaması)²⁶²
- Gizli tanığa ilişkin usulü garantilerin mevcut olmaması²⁶³
- Köy boşaltma sırasında ev ve eşyaların yakılması²⁶⁴
- Vicdani retçi olması nedeniyle başvurucunun hapsedilmesi²⁶⁵
- Zorla jinekolojik muayene²⁶⁶
- Gözaltında tecavüz²⁶⁷
- Mahpusun mektuplarının sansürlenmesi²⁶⁸
- Ünlü bir şarkıcı hakkındaki kitabın toplatılması²⁶⁹
- Altın madeninin faaliyetleri²⁷⁰
- HSYK kararıyla hakimlik mesleğinden çıkarma²⁷¹
- Eğitim hakkının ihlali²⁷²

Yukarıdaki örneklerden de görüleceği üzere, manevi zararlar altında Mahkeme çok geniş bir çerçevede adil karşılığa hükmedebilmektedir.

Mahkeme'nin bu başlık altında talepleri ele alırken dayanak olarak kullandığı en önemli ölçüt yine "equitable basis" yani hakkaniyettir. Buna karşın önceki bölümlerde de vurgulandığı üzere, Mahkeme özellikle Sözleşme tarafından korunan usulü hakların (örneğin Danıştay savcısının aleyhte görüşünün temyiz edene gönderilmemesi²⁷³ veya sivil mahkeme üyelerinden birisinin asker olması nedeniyle yargılamanın bağımsız bir mahkeme tarafından yapılmadığı veya yüzyüzelik ilkesinin

²⁶⁰ *Boicenco / Moldova*, Başvuru no:41088/05, 11 Temmuz 2006, para.151-153.

²⁶¹ *Tendik ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no:23188/02, 22 Aralık 2005.

²⁶² *Hulki Güneş / Türkiye*, Başvuru no:28490/95, 19 Haziran 2003.

²⁶³ *Balta ve Demir / Türkiye*, Başvuru no: 48628/12, 23 Haziran 2015, para.67-70.

²⁶⁴ *Akdıvar / Türkiye*, Başvuru no: 99/1995/605/693, 1 Nisan 1998.

²⁶⁵ *Yusuf Erçep / Türkiye*, Başvuru no:43965/04, 22 Kasım 2011.

²⁶⁶ *Fazıl Ahmet Tamer / Türkiye*, Başvuru no: 6289/02, 5 Aralık 2006.

²⁶⁷ *Aydın / Türkiye (BD)*, Başvuru no:23178/94, 25 Eylül 1997.

²⁶⁸ *Y.F. / Türkiye*, Başvuru no: 24209/94, 22 Temmuz 2003; *Yazgül Yılmaz / Türkiye*, Başvuru no: 36369/06, 1 Şubat 2011.

²⁶⁹ *Sapan / Türkiye*, Başvuru no:44102/04, 8 Haziran 2010.

²⁷⁰ *Taşkın ve diğerleri*, Başvuru no: 46117/99, 10 Kasım 2004.

²⁷¹ *Kayasu / Türkiye*, Başvuru no:64119/00 ve 76292/01, 13 Kasım 2008.

²⁷² *Mürsel / Eren*, Başvuru no:60856/00, 7 Şubat 2006.

²⁷³ *Bayram Meral / Türkiye*, Başvuru no: 33446/02, 27 Kasım 2007.

ihlal edildiği²⁷⁴ gerekçesiyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğinin tespit edilmesi²⁷⁵) ihlal edildiğini tespit ettiği başvurularda ihlal tespit kararının kendi içinde manevi zararların telafisi için yeterli karşılık olacağına hükmetme eğiliminde olmuştur²⁷⁶.

Mahkeme, başvuru açısından vahamet arz etmeyen usule ilişkin hak ihlallerini bir kenara bırakırsak (özellikle de 5.ve 6.madde ağırlıklı olmak üzere), ihlal tespit ettiği diğer başvurularda maruz kalınan manevi zararlara karşılık olarak, konuyla ilgili benzer kararlar²⁷⁷ ve başvuruya ilişkin koşullar ışığında²⁷⁸, manevi tazminata hükmedebilmektedir.

Manevi tazminat başlığı altında hükmedilen meblağların belirlenmesi açısından Mahkeme tarafından kullanılan dahili bir düzenleme olduğu bilinmekle beraber, bu düzenlemeye ulaşmak için yapmış olduğumuz başvurular Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü tarafından söz konusu düzenlemenin gizli olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir.

Sonuç olarak, Sözleşme'nin 41. maddesi altında manevi zararlara dair talepler hazırlanırken öncelikle Mahkeme'nin benzer başvurularda hükmetmiş olduğu adil karşılık tutarlarının incelenmesi, uygun olacaktır.

5. Masraflar

Bazı istisnai davalar dışında²⁷⁹ başvuru, bu başlık altında gerek Mahkeme önünde, gerek iç hukukta yapmış olduğu masraflarını tespit edilen ihlalle ilişkili oldukları oranda talep edebilir²⁸⁰. Bu başlık altında sunulan taleplere sorumlu devletlerce sürekli itiraz edilmesi, özel bir hassasiyet gösterilmesini gerektirmektedir.

²⁷⁴ Tolmachev / Estonya, Başvuru no: 73748/13, 9 Temmuz 2015, para.61.

²⁷⁵ Incal / Türkiye, Başvuru no: 22678/93, 25 Şubat 1997.

²⁷⁶ Söyler / Türkiye, Başvuru no: 29411, 17 Eylül 2013, para.55.

²⁷⁷ Ertak / Türkiye, Başvuru no: 20764/94, 9 Mayıs 2000, para.151.

²⁷⁸ Baytar / Türkiye, Başvuru no: 45440/04, 13 Ekim 2014.

²⁷⁹ McHugh ve diğerleri / Brileşik Krallık, Başvuru no: 51987/08 ve 1014 diğer başvuru, 10 Şubat 2015, para.13-17, www.echr.coe.int, Mahkeme kararında mahpusların oy hakkı nedeniyle yapılmış olan başvuruların hukuki yardım gerektirmeyeceğini belirterek avukatlık hizmeti açısından yapılan talepleri reddetmiştir.

²⁸⁰ Vakhayeva ve diğerleri / Rusya, Başvuru no: 1758/04, 29 Ekim 2009, para.199.

Devletin taleplere itiraz etmediği başvurularda, Mahkeme'nin daha esnek bir tutum sergilediği görülmektedir²⁸¹.

İç hukukta yapılmış olan masrafların talep edilebilmesi için bunların tespit edilen *ihlal veya ihlallerden kaçınmak* veya *söz konusu ihlal veya ihlallerin ortadan kaldırılması amacıyla yapılmış olması* gerekmektedir (avukatlık ücreti, mahkeme masrafları, yol ve konaklama masrafları, kırtasiye masrafları, bazı özel koşullar altında alınan bilirkişi görüşleri, çevirici ücretleri vs.)²⁸². Mahkeme'nin *Nada / İsviçre*²⁸³ kararındaki konuyla ilgili değerlendirmesi şöyledir:

“243. Mahkeme, Sözleşmeye ilişkin bir ihlal tespit etmesi halinde, söz konusu ihlalin engellenmesi veya tazmin edilmesi amacı ile ulusal mahkemeler önünde meydana gelmiş olan masraflar hususunda başvuruları tazmin edebileceğini yinelemektedir (bkz. *Neulinger ve Shuruk*, yukarıda belirtilmiştir, para. 159). Bunun yanında, söz konusu masrafların gerçek, zorunlu ve meblağ açısından makul olması gerekmektedir (ibid.). Mahkeme talep edilen ücret ve masrafları belirli kriterlere göre değerlendirmektedir.”

Mahkeme *Gaefgen / Almanya*²⁸⁴ kararında, masraflara ilişkin a) gerçekten meydana gelmiş olma b) zorunlu olma c) makul olma ölçütlerini ana hatlarıyla ortaya koymuştur:

“96. Mahkeme'nin yerleşik içtihatlarına göre, ücretler ve masrafların gerçekten ve zorunlu olarak yapılmış ve miktar bakımından makul olduğu kanıtlanmadıkça, Sözleşme'nin 41. maddesine göre ücretlere ve masraflara hükmedilmez. Ayrıca söz konusu yargılama masrafları sadece ihlal tespitiyle ilgili oldukları ölçüde istenebilir (bk. *örneğin Beyeler / İtalya (adil karşılık)* [BD], no.33202/96, para.27, 28 Mayıs 2002; *Kafkaris / Kıbrıs* [BD], no.21906/04, para.176, AİHM 2008-...; ve *Şahin / Almanya* [BD], no.30943/96, para.105, AİHM 2003-VIII).”

²⁸¹ *Fanziyeva / Rusya*, Başvuru no: 41675/08, 18 Haziran 2015, para.91.

²⁸² *Fahriye Çalışkan / Türkiye*, Başvuru no:40516/97, 2 Ekim 2007; *Khoroshenko / Rusya*, Başvuru no: 41418/04, 30 Haziran 2015, para.157-159.

²⁸³ *Nada / İsviçre*, (BD), Başvuru no:10593/08, 12 Eylül 2012, para.243, para. çev. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

²⁸⁴ *Gaefgen / Almanya* (BD), Başvuru no:22978/05, 1 Haziran 2012, para.96, para.çev. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

a. Gerçekten Meydana Gelmiş Olma

Gerçekten meydana gelmiş olma ölçütüyle, tespit edilen ihlali veya sonuçlarını ortadan kaldırmak amacıyla başvurunun halihazırda yapmış olduğu ekonomik olarak ölçülebilir giderler kastedilmektedir. Dolayısıyla başvurunun kendi emeği bu kapsamın dışında tutulmaktadır. Mahkeme, başvurusu avukat olan bir davada, avukatın kendi emeğine ilişkin ücret ödenmesi talebini reddetmiştir²⁸⁵. Mahkeme Sözleşme'nin 41. maddesi kapsamında sunulan avukat ücreti veya diğer masraflara ilişkin talepleri harcanan gerçek zaman temelinde değerlendirmekte, prensip olarak masrafın hali hazırda sağlanmış bir hizmet nedeniyle bizzat başvuru tarafından ücretinin ödenmiş olmasını şart koşmaktadır²⁸⁶. Dolayısıyla örneğin başvurunun olumlu sonuçlanması durumunda adil karşılık tutarının bir kısmının veya belirli bir oranının avukatlık ücreti veya başarı primi olarak avukata ödeneceği hükmünü içeren ücret sözleşmeleri birkaç istisna dışında²⁸⁷ genellikle kabul görmemektedir²⁸⁸.

*Eski / Türkiye*²⁸⁹ kararı Mahkeme'nin bu konudaki yaklaşımına örnek mahiyetindedir. Başvurucu İzmir Barosu Adli Yardım Servisi'nden aldığı ücretsiz avukat yardımıyla şikayetlerini AİHM önünde takip etmiştir. Başvurucu Sözleşme'nin 41. madde altındaki taleplerine, Mahkeme'nin adil karşılığa hükmetmesi durumunda hükmedilen adil karşılığın %5'ni Baro'ya hizmet karşılığı olarak aktarma yükümlülüğü altında olduğunu belirterek 41. madde altında bir adil karşılığa hükmedilmesi durumunda, bu tutarın %5 oranında artırılarak hükmedilmesini talep etmiştir. AİHM bu talebi aşağıdaki gerekçeyle reddetmiştir:

“41. Başvuranın temsilcisi, İzmir Barosu'ndan 883 Euro adli yardım aldığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, İzmir Barosu'nun adli yardım yönergesi uyarınca, yargılamalar sonucunda Mahkeme'nin başvurana adil karşılık ödenmesine hükmetmesi halinde, başvuranın söz konusu miktarı İzmir Barosu'na ödemesi gerekeceğini belirtmiştir. Başvuranın ayrıca avukatlık ücreti olarak İzmir Barosu'na toplam tazminat miktarının %5'ini ödemesi gerekecektir. Başvuranın temsilcisi ayrıca, Mahkeme önünde oluşan masraflar için 78 Euro talep etmiştir.

²⁸⁵ *Lehtinen / Finlandiya*, Başvuru no:41585/98, 8 Haziran 2006, para.57.

²⁸⁶ *Shamoyan / Ermenistan*, Başvuru no: 18499/08, 7 Temmuz 2015, para.48.

²⁸⁷ *Yelden ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no: 16850/09, 3 Mayıs 2012, para.88.

²⁸⁸ *Kalaylı / Türkiye*, Başvuru no:43654/05, 11 Ekim 2011, para.32; *Güngil / Türkiye*, Başvuru no:28388/03, 10 Mart 2009, para.33, *Enzile Epözdemir / Türkiye*, Başvuru no: 54169/00, 8 Ocak 2008, para.95.

²⁸⁹ *Eski / Türkiye*, Başvuru no: 8354/04, 5 Haziran 2012, para.41-43, para. çev. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

42. Hükümet taleplere itiraz etmiştir.

43. Mahkeme'nin içtihadına göre, bir başvurana, masraflar yalnızca gerçekten ve zorunlu olarak oluştuğu ve miktar bakımından makul olduğu tespit edildiği takdirde tazmin edilir. Mevcut davada Mahkeme, elindeki belgeleri ve yukarıdaki kriterleri dikkate alarak, başvurana tüm masraflar için 1,000 Euro ödenmesini makul görür.”

Dolayısıyla, masraf kalemlerini ve özellikle avukatlık ücretini talep ederken geleceğe ilişkin davanın kazanılması ihtimali üzerine inşa edilen sözleşme ve sair gibi belgelerden mümkünse kaçınılması, harcamaların ve muhtemel ödemelerin harcanan gerçek emekle bağlantılı olduğunun anlaşılır ve etraflı bir şekilde ortaya konulması, belgelerle desteklenmesi önerilmektedir²⁹⁰.

Mahkeme, taleplerin oluşturulmasıyla bağlantılı sunulan hesaplamalarda dayanak olarak kullanılan iç hukuk hesaplama usul ve yöntemlerini bağlayıcı kabul etmemekte, fakat bu yöntemleri ve dayanakları konuyu aydınlatması açısından yardımcı unsur olarak dikkate alabilmektedir²⁹¹.

Özellikle Sözleşme'nin 41. maddesi altında sunulan (avukatlık, bilirkişi ve sair) ücret talepleri hazırlanırken oldukça itinalı olunmalı ve destekleyici belgeler kullanılmalıdır²⁹². Yukarıda belirtildiği üzere salt avukatlık ücret sözleşmesine dayanan ve davanın kazanılması durumunda belirli bir bedelin veya adil karşılık tutarı oranının avukata ödeneceğini hüküm altına alan avukatlık ücret sözleşmeleri kısmen²⁹³ veya tamamen²⁹⁴ reddedilebilmektedir²⁹⁵. Mahkeme avukatlık ücretine dair talepler açısından, bu taleplerin desteklenmemesi veya sadece baroların veya Türkiye Barolar Birliği'nin ücret tarifelerine atıfta bulunulmakla yetinildiği durumlarda bu başlık altında ileri sürülen talepleri çoğunlukla kısmen²⁹⁶ veya tamamen²⁹⁷ reddedebilmektedir.

²⁹⁰ *Saçılık ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no: 43044/05 ve 45001/05, 5 Temmuz 2011, para.19-125.

²⁹¹ *Enzile Epözdemir / Türkiye*, Başvuru no: 54169/00, 8 Ocak 2008, para.95.

²⁹² *M.N. ve diğerleri / San Marino*, Başvuru no: 28005/12, 7 Temmuz 2015, para.103-107.

²⁹³ *Gülmez / Türkiye*, Başvuru no: 16330/02, 20 Mayıs 2008, para.70.

²⁹⁴ *Sultan Dölek ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no: 34902/10, 28 Nisan 2015, para.94-97.

²⁹⁵ *Iatridis / Yunanistan*, Başvuru no: 31107/96, 19 Ekim 2000, para.55.

²⁹⁶ *Ateş Mimarlık Mühendislik A.Ş. / Türkiye*, Başvuru no: 33725/05, 25 Eylül 2012, para.65.

²⁹⁷ *Volkan Özdemir / Türkiye*, Başvuru no: 29105/03, 20 Ekim 2009.

Mahkeme'nin ilgili değerlendirmesinin oldukça hassas olması nedeniyle özellikle avukatlık serbest meslek makbuzuna²⁹⁸, zaman çizelgesine²⁹⁹ veya bunların olmadığı durumlarda avukatlık ücret sözleşmesine³⁰⁰ dayanmayan avukat ücretine ilişkin taleplerin kabulü pek olası değildir. Mahkeme'nin bu yaklaşımı *Kemal Baş / Türkiye*³⁰¹ kararında açıklıkla ortaya konulmaktadır. Başvurucu avukatının, İzmir Barosu Tavsiye Ücret Tarife'sine dayandırdığı avukatlık ücreti talebi Mahkeme tarafından reddedilmiştir. Kararın ilgili kısmı şöyledir:

“42. İzmir Barosu'nun ücret tarifesine göre başvurunun avukatı, avukatlık ücreti olarak 10,363 Türk Lirası (TRY), yaklaşık 4,500 EUR talep etmiştir.

43. Hükümet bu talebe itiraz etmiştir.

44. AİHM içtihatlarına göre, başvuranın masrafları geri almaya hak kazanabilmesi için, söz konusu masrafların fiilen gerçekleşmiş olduğunun gösterilmesi ve zorunlu olduğu için yapılmış ve miktar olarak makul olması gerekmektedir. Mevcut davada başvuru, masrafların karşılığı olarak talep ettiği tutarı belgelendirememiştir. Dolayısıyla AİHM, bu başlık altında herhangi bir onarım ödenmemesine karar vermiştir.”

Netice olarak, Mahkeme'nin konuyla ilgili değerlendirmesi sırasındaki hassasiyeti dikkate alınarak, bu başlık altında sunulacak masraf taleplerinin öncelikle

- Ulusal yargılama³⁰² ve
- AİHM yargılaması³⁰³

olmak üzere iki başlık altında toplanması önerilmektedir³⁰⁴.

Ulusal yargılama başlığı altında Mahkeme tarafından ihlal olarak tespit edilen olguların, ortadan kaldırılması, engellenmesi³⁰⁵ veya sonuçlarının tazmini için iç hukuk yargılaması sırasında yapılan harcamalar (seyahat ve konaklama masrafları, avukatlık

²⁹⁸ *Kuşçuoğlu Türkiye*, Başvuru no:12358/08, 3 Kasım 2011.

²⁹⁹ *Aktaş / Türkiye*, Başvuru no:24351/94, 24 Nisan 2003, para.365-371; *Çoşelav / Türkiye*, Başvuru no:1413/07, 9 Ekim 2012, para.79.

³⁰⁰ *Vakhayeva ve diğerleri / Rusya*, Başvuru no: 1758/04, 29 Ekim 2009, para.204.

³⁰¹ *Kemal Baş / Türkiye*, Başvuru no:38291/07, 19 Şubat 2013, para.42-44, para. çev. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>; *Necati Yılmaz / Türkiye*, Başvuru no:15380/09, 12 Şubat 2013.

³⁰² *Société Colas Est ve diğerleri / Fransa*, Başvuru no: 37971/97, 16 Nisan 2012, para.56.

³⁰³ *Vakhayeva ve diğerleri / Rusya*, Başvuru no: 1758/04, 29 Ekim 2009, para.204.

³⁰⁴ ERDAL - BAKIRCI, s.190.

³⁰⁵ *A.K. / Lihtenştayn*, Başvuru no: 38191/12, 9 Temmuz 2015, para.92.

ücreti, bilirkişi ücreti, diğer ücretler, mahkeme harçları, fotokopi, telefon ve sair) ilgili makbuz ve belgeleriyle birlikte, bu belgelerin olmaması durumunda ise masrafın ve harcamanın meydana geldiği tarihteki genel nitelikteki tarifeler kullanılarak, ikna edici bir şekilde ortaya konulmalıdır³⁰⁶.

Bu başlık altında sunulan taleplere dair ispat yükünün başvuruca olduğu göz önüne alınarak talep edilen avukatlık ücretinin serbest makbuzu³⁰⁷ veya zaman çizelgesi ile desteklenmesi uygun olacaktır³⁰⁸. Zaman çizelgeleri Mahkeme'ye sunulan başvuru açısından ulusal hukukta ve Strazburg yargılaması sırasında yürütülen tüm avukatlık faaliyetlerini (müvekkille yapılan görüşmeler, dosya araştırması, duruşma takipleri, dilekçelerin hazırlanması, cezaevi ziyaretleri ve sair) kapsayacak şekilde detaylandırılmalıdır³⁰⁹.

Aşağıda *X / Türkiye*³¹⁰ başvurusuna ilişkin başvuruca tarafından avukatları tarafından Sözleşme'nin 41. maddesi altında avukatlık ücreti talebine ilişkin hazırlanan tablodan görüleceği üzere avukatlar, öncelikle zaman çizelgesindeki hesaplama için makul bir saat ücreti belirlemişlerdir. Saat ücretinin belirlenmesi sırasında mensup olunan baronun tavsiye niteliğindeki ücret tarifesiyle yararlanılabilir³¹¹. Bu belirleme yapıldıktan sonra avukatlık hizmetine ilişkin, her bir çalışmanın almış olduğu zaman makul bir şekilde kaydedilmelidir. Bu belirleme geriye dönük bir çalışmayla yapılabileceği gibi AİHM başvurusunun ilk hazırlığıyla birlikte doldurulan, her bir çalışmayı yapıldığı anda kaydeden ve böylelikle yargılama sonuna kadar yapılan her bir çalışmayı içeren bir tablo ile de yapılabilir³¹². Bu tür bir yöntemin avukatlık hizmetine ilişkin serbest meslek makbuzu düzenlenemediği durumlarda, hem ulusal hem de Strazburg yargılamasını kapsayacak şekilde yapılması mümkün görülmektedir³¹³.

“... ”

i. Ulusal yargılama kaynaklı avukatlık ücreti

³⁰⁶ *Fahriye Çalışkan / Türkiye*, Başvuru no:40516/97, 2 Ekim 2007.

³⁰⁷ *Sultan Dölek ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no: 34902/10, 28 Nisan 2015, para.94-97.

³⁰⁸ ERDAL - BAKIRCI, s.190.

³⁰⁹ *Mehmet Şentürk ve Bekir Şentürk / Türkiye*, Başvuru no: 13423/09, 9 Nisan 2013, para. 117-119.

³¹⁰ *X / Türkiye*, Başvuru no:24626/09, 9 Ekim 2012, para.76-78.

³¹¹ *Cumhuriyet Vakfı ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru no: 28255/07, 8 Ekim 2013, para.85, www.echr.coe.int.

³¹² ERDAL - BAKIRCI, s.190.

³¹³ *Mehmet Şentürk ve Bekir Şentürk / Türkiye*, Başvuru no: 13423/09, 9 Nisan 2013, para. 117-119.

102. Bu nedenlerle başvuru, avukatının ulusal düzeydeki hizmetleri için aşağıdaki zaman çizelgesini arz eder. Başvurucunun ulusal mahkeme önündeki avukatı (Murat Akci) hizmetlerine dair her bir saat için KDV dahil olmak üzere 100 Euro talep etmektedir.

Yapılan İş	Tarih	Harcanan Zaman
Duruşmalara katılım (başvuru dilekçesinin 10, 11, 25, 26 nolu ekleri, Mahkeme Kalemine sunulan 26 Ekim 2009 tarihli yazışmanın 3 nolu eki)	6 Mart 2009, 17 Nisan 2009, 2 Haziran 2009, 12 Haziran 2009, 2 Ekim 2009	5 saat
Beyan (başvuru dilekçesinin 12 nolu eki)	20 Nisan 2009	2 saat
Beyan (başvuru dilekçesinin 15 nolu eki)	21 Nisan 2009	1 saat
Beyan (başvuru dilekçesinin 17 nolu eki)	22 Nisan 2009	1 saat
Beyan (başvuru dilekçesinin 20 nolu eki)	7 Mayıs 2009	2 saat
Beyan (başvuru dilekçesinin 23 nolu eki)	29 Mayıs 2009	2 saat
5 ayrı beyan dilekçesi (Mahkeme Kalemine 30 Haziran 2009 tarihinde sunulan dilekçenin 5 nolu eki)	29 Haziran 2009	4 sat
Müvekkil cezaevinde görüşme (26 Ekim 2009 tarihinde Mahkeme Kalemine sunulan dilekçenin 5 nolu eki)	23 Ekim 2009	3 saat
Cezaevinde başvuruyla yapılan görüşmeler		5 saat
Dilekçe (Mahkeme Kalemine 4 Ekim 2010 tarihinde sunulan dilekçe'nin 3 nolu eki)	31 Mart 2010	3 saat

Harcanan saatlerin toplamı :28
Saat ücreti :100 Euro
Total ücret :100.-Euro x 28 saat
= 2,800.00.-Euro

103.Başvurucu, iç hukuk yargılaması sırasındaki avukatının hizmetleri için 2.800 Euro'ya hükmedilmesini saygıyla talep eder.

ii. *AIHM yargılaması nedeniyle başvuru avukatının ücreti*

104.Başvurucunun avukatı işbu başvuruya dair harcamış olduğu süreyi destekleyen aşağıdaki dökümü arz eder. Başvurucunun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önündeki avukatı (Serkan Cengiz) hizmetlerine dair her bir saat için KDV dahil olmak üzere 100 Euro talep etmektedir.

Yapılan İş	Tarih	Harcanan Zaman
Dava dosyasının incelenmesi ve araştırma	8 Mayıs 2009	4 saat
Sözleşmenin 34. maddesi uyarınca yapılan başvuru hazırlığı	11 ve 12 Mayıs 2009	3 saat
Sözleşmenin 39.maddesi uyarınca yapılan acil başvuru	11, 12 ve 15 Haziran 2009	13 saat
Mahkeme kalemine sunulan beyan	23 Haziran 2009	20 dakika

Mahkeme kalemine sunulan beyan	24 Haziran 2009	1 saat 30 dakika
Mahkeme kalemine sunulan beyan	30 Haziran 2009	1 saat 30 dakika
Mahkeme kalemine sunulan beyan	3 Temmuz 2009	20 dakika
Mahkeme kalemine sunulan beyan	26 Ekim 2009	1 saat
Mahkeme kalemine sunulan beyan	18 Aralık 2009	30 dakika
Mahkeme kalemine sunulan beyan	18 Ocak 2010	30 dakika
Mahkeme kalemine sunulan beyan	4 Ekim 2010	45 dakika
Mahkeme kalemine sunulan beyan	5 Ocak 2011	5 dakika
Hükümet'in görüşlerine karşı hazırlanan beyanlar ile başvurunun adil karşılık talepleri	23, 24, 25 ve 26 Mart 2011	17 saat
Son okuma ve düzeltiler	28 Mart 2011	1 saat

Harcanan sürelerin toplamı : 44 saat 30 dakika
Saat ücreti : 100.-Euro
Toplam ücret : 100.-Euro x 44 saat 30 dakika
= 4,450.00.-Euro

105. Başvurucu AİHM huzurundaki yargılama kaynaklı avukatının hizmetleri için 4.500 Euro'ya hükmedilmesini saygıyla talep eder.

314,,
...

Mahkeme,'nin *X / Türkiye*³¹⁵ kararında başvurunun avukatlık ücreti ve masraflar başlığı altında sunduğu taleplerine ilişkin vermiş olduğu kararın ilgili kısmı şöyledir:

“76. Başvuran, ayrıca yerel mahkemelerdeki masraflar için 2. 800 Euro ve AİHM’de açtığı davanın masrafları için ise 4.450 Euro talep etmektedir. Başvuran, yerel mahkemeler nezdinde ve Strazburg’da davasının sunulmasının saati yüz Euro’dan olmak üzere 72 saat 30 dakikadan uzun bir süre bir çalışma gerektirdiğini ileri sürmektedir. Başvurucu özetle kırtasiye ve posta masrafları için ise 107 Euro talep etmektedir.

77. Hükümet, bu talebe itiraz etmektedir.

78. AİHM’nin içtihadına göre, başvuru masraflarının gerçekten meydana gelmiş olduğunu, gerekliliğini ve ödenen miktarların makul olduğunu ispatlamak kaydıyla bu masrafların iadesini talep edebilir. AİHM, bu davada eldeki belgeler ve içtihatlarını göz önünde bulundurarak, başvurucuya tüm ücret ve masraflar için 4.000 Euro ödenmesine hükmetmektedir.”

³¹⁴Memorial, *X / Türkiye*, Başvuru no:24626/09, 9 Ekim 2012, s.23-25, <http://serkancengiz.av.tr/index.php?id=112&L=2> (1 Haziran 2015).

³¹⁵*X / Türkiye*, Başvuru no:24626/09, 9 Ekim 2012, para.76-78, para. çev. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

Mahkeme X / *Türkiye* başvurusuna ilişkin yukarıda sunulan talepler sonrasında, başvuru ileri sürmüş olduğu Sözleşme'nin 3, 5, 6, 7, 8, 13 ve 14.maddelerinden sadece 5. maddenin ihlal edildiği iddiasını (uzun tutukluluk) reddetmiş, 6, 7, 8 ve 13. maddeler altında ileri sürülen iddiaları reddetmemekle birlikte bunlar hakkında, Sözleşme'nin 3 ve 14.maddelerinin ihlal edildiğinin tespit edilmiş olması nedeniyle, ayrı bir inceleme yapılmasına gerek olmadığına hükmetmiştir³¹⁶. Bu hususun belirtilmesinin nedeni Mahkeme tarafından hükmedilecek adil karşılık ve masrafların belirlenmesi sırasında ihlal tespit edilen Sözleşme maddelerinin sayısı ve bunların mahiyetlerinin de belirleyici olmasıdır³¹⁷.

*Nada / İsviçre*³¹⁸ yargılaması sırasında başvuru kendisini Birleşik Krallık'ta ikamet eden İngiliz bir avukatla temsil ettirdiğini ve bu avukatın ücret ve masraflarının tamamının sorumlu devlet tarafından karşılanması gerektiğini belirterek 75.000 İngiliz Sterlini avukatlık ücreti ve 688,22 Euro masraf talep etmiştir. Mahkeme Sözleşme'nin sadece 8 ve 13.maddeleri altında ihlal tespit ettiğini belirterek, talebin tamamını kabul etmemiştir. Mahkeme'nin konuyla ilgili kararının ilgili kısmı şöyledir:

“244. Mahkeme başvuranın bir İngiliz avukat tarafından temsil edilmesinin sonuçlarına katlanması gerektiği yönündeki Hükümet görüşüne katılmamaktadır. Mahkeme, bu bağlamda, Mahkeme İçtüzüğü m.36/4-(a) hükmü uyarınca, başvuru temsilcisinin “Sözleşme Taraflarının herhangi birinde faaliyet gösterme yetkisi bulunan ve bu tarafların herhangi birinde ikamet eden bir avukat ...” olması gerektiğini belirtmektedir. Buna karşın, Mahkeme mevcut davada yalnızca 8 ve 13. maddeler kapsamında ibraz edilen yakınmalarla ilgili olarak Sözleşme açısından bir ihlal bulgusuna rastlandığına dikkat çekmektedir. Başvuru talebinin geri kalan kısmı kabul edilmemiştir. Bu nedenle, başvuru tarafından talep edilen meblağ gereğinden fazladır.”

b. Zorunlu Olma

Başvurucular, Mahkeme'den yargılama nedeniyle yapmış oldukları masrafların ancak zaruri olanlarını alabilirler³¹⁹. Bu noktada başvuru kendisini bir avukat ordusuyla temsil ettirdiği bir durumda veya avukatlık ücreti ve masraflarının zaruri

³¹⁶ X / *Türkiye*, Başvuru no:24626/09, 9 Ekim 2012, para.71.

³¹⁷ *Nechiporuk ve Yonkalo / Ukrayna*, Başvuru no: 42310/04, 21 Nisan 2011, para.296.

³¹⁸ *Nada / İsviçre*, Başvuru no:10593/08, 12 Eylül 2012, para.243, para. çev. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

³¹⁹ *McCann ve diğerleri / Birleşik Krallık*, Başvuru no: 18984/91, 27 Eylül 1995, para.221.

olmaması veya bu konudaki taleplerin Mahkeme tarafından kuşkulu bulunması durumunda, taleplerin tamamının kabul edilmediği görülmektedir.³²⁰ Mahkeme'nin *Hasan İlhan / Türkiye* kararında, başvurucunun avukatları tarafından sunulan taleplerin dayanağını teşkil eden işlemlerin gerekli olmaması ve bunların bir takım kuşkular içermesi nedeniyle talep miktarının önemli bir kısmını reddetmiştir.

Sonuç olarak, başvurucunun ücret ve masraflara dair açıklamalarındaki zorunluluk gerekçelendirmesi ve Mahkeme'yi bu konuda ikna etmesi istemlerin kısmen veya tamamen olumlu değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir³²¹.

c. Makul Olma

Mahkeme masraflar başlığı altında talep edilen tutarın miktar olarak makul olması gerektiğine dikkate çekmiştir³²². Dolayısıyla adil karşılık başlığı altında Mahkeme'ye sunulan aşırı nitelikteki talepler kısmen³²³ veya tamamen reddedilebilmektedir³²⁴.

II. Konuyla İlgili Diğer Meseleler

A. Gecikme Faizi

Sorumlu devlet, Sözleşme'nin 41. maddesi altında başvuru lehine hükmedilen adil karşılık tutarını, kararın kesinleşmesinden itibaren 3 ay içinde ödemekle yükümlüdür³²⁵. Mahkeme tarafından hükmedilen adil karşılığın belirli bir sürede ödenmesi uygulanması 28 Ağustos 1991 tarihli *Azevedo / Portekiz* kararından itibaren devam etmektedir³²⁶.

İhlal tespiti içeren başvuruya ilişkin verilen kararda maddi ve manevi zararlar ile masraflara ilişkin hükmedilen toplam adil karşılığın üç aylık süre içinde ödenmemesi durumunda, geçen her gün için Avrupa Merkez Bankası'nın en yüksek kredi faiz

³²⁰ *Hasan İlhan / Türkiye*, Başvuru no: 22494/93, 9 Kasım 2004, para.156.

³²¹ *Société Colas Est ve diğerleri / Fransa*, Başvuru no: 37971/97, 16 Nisan 2012, para.56.

³²² *McCann ve diğerleri / Birleşik Krallık*, Başvuru no: 18984/91, 27 Eylül 1995, para.218.

³²³ *Scozzari ve Giunta / İtalya*, Başvuru no: 39221/98 ve 41963/98, 13 Ekim 2000, para.258.

³²⁴ *Topaloğlu / Türkiye*, Başvuru no:38388/04, 3 Temmuz 2012, para.52.

³²⁵ ÇAVUŞOĞLU, Naz, “*İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi: Kararların Uygulanması*” Su Yayınları, İstanbul, 2003, s.41.

³²⁶ *Azevedo / Portekiz*, Başvuru no: 11296/84, 28 Ağustos 1991, Hüküm Kısmı, para.1.

oranına %3'lük bir ekleme yapılarak temerrüt faizi hesaplamasının yapılması gerekmektedir³²⁷.

Mahkeme'nin 1996 yılından itibaren kararlarında bu yönde bir hükme yer vermesinin amacı, 41. madde altında hükmedilen adil karşılık tutarının değerinin korunmasıdır.³²⁸ AKBK de, AİHM'nin *Stran Greek Refineries / Yunanistan*³²⁹ kararının icra süreci sırasında kabul ettiği Geçici Karar'da bu hususa açık bir şekilde gönderme yapılmıştır³³⁰.

Sorumlu devletin, adil karşılık altında hükmedilen tutarı kararın kesinleşmesini takip eden üç ay içinde ödememesi durumunda kararın icra sürecinin denetlenmesinden sorumlu AKBK, 46. madde altında adil karşılık tutarının ödenme sürecini takip edecektir³³¹. Başvurucular adil karşılığın ödenmesiyle ilgili bir sorun yaşadıklarında kararın icrasından sorumlu AKBK önünde meseleyi takip edebilirler³³².

B. Vergi Uygulamaları

Mahkeme kararlarında ve konuyla ilgili düzenlemelerde açık hükümlerin bulunmaması, 41. madde altında hükmedilen adil karşılığa dair pek çok vergi meselesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

AKBK, 15 Ocak 2009 tarihinde kabul ettiği CM/Inf/DH(2008)7 final sayılı bilgi notunda³³³ konuyla ilgili ortaya çıkabilecek meselelere olabildiğince ayrıntılı yanıt vermeye çalışmıştır. Bu çalışma AKBK'nin kararların infazı rejimi açısından başvurduğu uygulamanın özeti mahiyetindedir.

1. Başvurucu Açısından

Bugünkü uygulama itibarıyla Mahkeme'nin 41. madde altında hükmettiği adil karşılık tutarlarına başvuru açısından herhangi bir vergi veya benzer mahiyette bir

³²⁷ Wieser ve Bicos *Beteiligungen GmbH / Avusturya*, Başvuru no: 74336/01, 16 Ocak 2008, para.79.

³²⁸ Azevedo / *Portekiz*, Başvuru no: 11296/84, 28 Ağustos 1991.

³²⁹ *Stran Greek Refineries / Yunanistan*, Başvuru no: 13427/87, 9 Aralık 1994.

³³⁰ Interim Resolution DH(96)251 and final resolution DH(184).

³³¹ ÇAVUŞOĞLU, s.59.

³³² http://www.coe.int/T/CM/humanRights_en.asp (20 Mayıs 2015).

³³³ <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1393941&Site=CM> (6 Haziran 2015).

ödenti tahakkuk ettirilmesi durumunda sorumlu devlet, adil karşılık tutarına ilaveten vergi veya ödenti adı altında başvurucudan tahsil edeceği bu tutarı da başvurucuya ödemekle yükümlüdür³³⁴.

“2. (a) davalı devletin ücret ve masraflara ilişkin başvuru şirkete üç ay içinde 35,000 EUR (otuz beş bin Euro), artı başvuru şirkete yüklenebilecek verginin ödenmesine,

(b) yukarıda belirtilen üç ayın sona ermesinden itibaren yukarıda belirtilen üç ayın geçmesinden ödeme tarihine kadar yukarıdaki miktarlara Avrupa Merkez Bankasının en yüksek ödünç faizine eşit orandaki basit faize yüzde üç puan eklenmesine...”

Dolayısıyla AİHS’nin 41. maddesi altında maddi ve manevi zararlara, masraflara ilişkin hükmedilen meblağa başvuru açısından vergi veya ödenti tahakkuk ettirilememekte, aksi yönde bir durum olması halinde de başvuru tarafından ödenecek bu verginin veya ödentinin sorumlu devlet tarafından ayrıca tazmin edilmesi gerekmektedir.

Mahkeme, *Velikova / Bulgaristan* kararında başvuru lehine hükmedilen manevi tazminat açısından bir ödenti tahakkuk ettirilemeyeceğini belirtmiştir³³⁵. Kararın ilgili kısmı şöyledir:

“99. Mahkeme 41. maddeye uygun olarak belirlenen adil karşılığın Mahkeme’nin kararı olması nedeniyle herhangi bir ilaveden/ödentiden bağışık olması gerektiği kanaatindedir. Başvuru lehine Sözleşme’nin 2. maddesi ihlalini oluşturan yaşam hakkından yoksun bırakma nedeniyle tazminata hükmedip sonrasında devletin bu meblağa belirli bir ödenti yükümlülüğü getirmesine izin verilmesi uygunsuz olacaktır. Böyle bir durumun tatmin edici olarak kabul edilmesi durumunda manevi zarara ilişkin hükmedilen tazminatın gayesi kaçınılmaz olarak gerçekleşmemiş olacak ve 41. madde saptırılmış olacaktır. Hal böyle olmakla birlikte Mahkeme’nin tazminatın herhangi bir ödentiden bağışık tutulmasını talimat etme yetkisi bulunmamaktadır (bkz. diğer kararlar arasında, *Philis / Yunanistan*(no. 1), 27 Ağustos 1991 tarihli karar, Series A no. 209, s. 27, para. 79; *Allenet de Ribemont / Fransa*, 7 Ağustos 1996 tarihli karar, Reports 1996-III, s. 910, para. 18-19; ve yukarıda bahsedilen *Selmouni* kararı, para. 133). Bu nedenle Mahkeme bu meseleyi Bulgaristan makamlarının takdir yetkisine bırakmaktadır.”

³³⁴ *Sanoma Uitgevers B. / Hollanda*, Başvuru no: 38224/03, 14 Eylül 2010.

Mahkeme'nin bu yaklaşımı, daha sonra maddi zararlar ile masraflar altında hükmedilen adil karşılığa da sirayet etmiştir³³⁶.

“1. (a) Savunmacı devletin, başvurularda ortaklaşa, AİHS'nin 44/2 maddesi uyarınca kararın kesinleştiği tarihten itibaren üç ay içinde, uygulanabilecek her tür vergiyle beraber, ödeme gününde geçerli olan kur üzerinden Türk Lirası'na çevirerek izleyen meblağları *ödemesine*:

*uygulanabilecek her türlü vergiyle beraber 100.000 (yüz bin) Euro maddi tazminat;

*uygulanabilecek her türlü vergiyle beraber yargılama giderleri için 5.000 (beşbin)... Euro”

Netice olarak, AİHM tarafından başvuru lehine 41. madde altında hükmedilen maddi ve manevi tazminat açısından herhangi bir vergi veya ödentinin sorumlu devlet tarafından başvurucudan tahsili yönünde girişimde bulunulmasına engel bir durum bulunmasa da Mahkeme tarafından adil karşılık başlığı altında başvuru lehine hükmedilen meblağlar açısından yükümlüsünün başvuru olduğu bir ödenti şartının getirilmesi mümkün görülmemektedir. Mahkeme'ye göre 41. madde altında başvuru lehine hükmedilen adil karşılık tutarı net rakamdır³³⁷.

2.Avukat ve Diğer Profesyoneller Açısından

AİHM tarafından 41. madde altında hükmedilen maddi ve manevi zararlar açısından herhangi bir vergi veya ödenti yükümlülüğü olmasa da, bir başka ifadeyle AİHM'nin lehine ihlal tespit ettiği başvuru açısından bir muafiyet, mali bir koruma kalkını yaratarak başvuru lehine sorumlu devlet tarafından taciz edilmesini engellese de bu muafiyet sadece başvurucuya tanınmaktadır. Başvurunun takibi sırasında görev almış avukat dahil diğer profesyoneller açısından emeklerinin karşılığı olarak bizzat başvurucudan yargılama sırasında tahsil etmiş oldukları veya Mahkeme'nin kararıyla tahsil edecekleri ücretlere uygulanacak vergi açısından bu yönde bir muafiyet bulunmamaktadır³³⁸. Buna karşın Mahkeme, kendisini avukat aracılığıyla temsil ettiren başvuru lehine, başvuru lehine hükmedilen vekalet ücretine

³³⁶ *Devecioğlu / Türkiye* (Adil Karşılık), Başvuru no: 17203/03, 24 Kasım 2009, s.5, para. 3. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

³³⁷ *Vermeire / Belçika* (Adil Karşılık), Başvuru no: 12849/87, 4 Ekim 1993, para.9-12.

³³⁸ *Bilgin / Türkiye*, Başvuru no: 23819/94, 16 Kasım 2000, Hüküm Kısmı.

tahakkuk ettirilecek olan katma değer vergisinin hesaplanarak sorumlu devlet tarafından ödenmesi gerektiğine hükmetmiştir³³⁹.

C. Adil Karşılık Tutarının Ödenmesine İlişkin Usul

1.Ödeme Süresi

Yukarıda da değinildiği üzere Mahkeme'nin, Sözleşme'nin 41. maddesi altında hükmettiği meblağın, sorumlu devlet tarafından kararın kesinleşmesini takip eden üç ay içinde başvuru ya da talep halinde vekiline ödenmesi gerekmektedir. Bu gereklilik Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca üstlenilen yükümlülüğün bir parçasıdır.

İhlal tespiti içeren kararın BD tarafından verilmiş olması durumunda karar yayınlanma tarihinde kesinleşir (AİHS m.44/1). Buna karşın Daire tarafından verilen karar açısından tarafların kararı temyiz etmeyeceklerini bildirmiş olmaları (AİHS m.44/2-a) veya kararın verilmesinden itibaren 3 ay geçmesine rağmen BD'ye havale edilmesi yönünde herhangi bir başvuru olmaması (AİHS m.44/2-b) veya böylesi bir başvuruya rağmen, bu talebin 5 yargıçtan müteşekkil panel tarafından reddedilmesi (AİHS m.44/2-c) durumlarında karar kesinleşecektir. Buna karşın Daire tarafından verilen kararın başvuru ya da hükümet tarafından temyiz edilmesi durumunda kesinleşme açısından ikili bir durum ortaya çıkacaktır. Temyiz başvurusunu ele alan ve beş yargıçtan oluşan panelin, temyiz talebini kabul etmemesi durumunda karar temyiz talebinin panel tarafından reddedildiği tarihte kesinleşecektir. Örneğin *X / Türkiye* başvurusuna ilişkin 9 Ekim 2012 tarihinde kararını açıklayan Mahkeme, Sözleşme'nin 3. ve 14. maddelerinin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Bu karar temyiz süresinin son günü olan 9 Ocak 2013 tarihinde Hükümet tarafından temyiz edilmiş, temyiz talebini ele alan beş yargıçtan kurulu panel 27 Mayıs 2013 tarihinde, Hükümetin başvurusunu reddetmiş ve böylelikle karar 27 Mayıs 2013 tarihinde kesinleşmiştir³⁴⁰. Dolayısıyla başvuru lehine hükmedilen adil karşılığın bu tarihten itibaren üç ay içinde ödenmesi gerekmektedir. Temyiz başvurusunun panel tarafından kabul edilmesi durumunda ancak BD'nin kararıyla kesinleşme mümkün olabilecektir.

³³⁹ *Bilgin / Türkiye*, Başvuru no: 23819/94, 16 Kasım 2000, Hüküm Kısmı.

³⁴⁰ AİHM Yazı İşleri Müdürlüğü tarafından yayınlanan 28 Mayıs 2013 tarihli Basın Bülteni, www.echr.coe.int.

2. Başvuru Usulü

Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü, kararın kesinleştiği hususunda başvurucuya veya varsa avukatına bir yazı gönderir. Yazıda, şayet hükmedilmişse, adil karşılığın ödenebilmesi için başvuruya ait ödeme bilgilerinin T.C. Adalet Bakanlığı-Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (İnsan Hakları Daire Başkanlığı) adresine gönderilmesi gerektiği belirtilmektedir.

T.C. Adalet Bakanlığı-Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (İnsan Hakları Daire Başkanlığı), yukarıda bahsedilen Mahkeme yazışmasını müteakiben ayrıca başvurucu vekiline bir yazı göndermektedir³⁴¹. Daire Başkanlığı bu yazışmasına 41. madde uyarınca hükmedilen adil karşılığın ödenmesi için hangi evrakların gönderilmesi gerektiğini açıklayan matbu bir bilgi notu iliştirir ve bilgi notunda belirtilen evrakların orijinal veya usulüne uygun onaylı örneklerinin bir talep dilekçesinin eki olarak belirli bir tarihe kadar kendisine gönderilmesini ister. Belirtilen tarihe kadar evrakların gönderilmemesi veya eksik gönderilmesi durumunda adil karşılık tutarı, ilgili eksiklik giderilinceye kadar Bakanlık Saymanlığı'nın emanet hesabında tutulmaktadır.

Kural olarak Sözleşme'nin 41. maddesi altında hükmedilen adli karşılık başvurucuya ödenmek üzere hükmedilmektedir. Buna karşın başvurucu dışında veli, vasi, avukat veya vekile ödeme yapılacak olması durumunda ilgili temsil ilişkisini ortaya koyan tüm belgelerin onaylı suretlerinin İnsan Hakları Daire Başkanlığı'na gönderilmesi gerekmektedir.

Ödemenin avukata yapılmasının istendiği durumlarda 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun (HMK) yürürlük tarihi olan 1 Ekim 2011'den önce düzenlenen vekaletnameler açısından ayrı bir ahzu kabz yetkisinin mevcudiyeti şart koşulmakta, Kanunun yürürlük tarihinden sonra düzenlenen vekaletnameler açısından ise bu tür bir şart aranmamaktadır. Harçlandırılması zorunlu olan bu vekaletnameye vekalet pulu yapıştırılması, üzerine avukat tarafından mavi tükenmez kalemle aslı gibidir notunun yazılması ve imzalanması istenmektedir. Vekaletnameye ilaveten

³⁴¹ Bkz. Ek.4.

vekalet harç makbuzu aslının, başvurucuya ait kimlik fotokopisinin ve başvuru bilgileri (başvuru numarası ve karar tarihi), ödeme yapılacak başvurunun ve vekilinin kişisel bilgilerini (adres, telefon ve kimlik numaraları) ayrıca ödeme yapılacak banka hesabı bilgilerini içeren bir dilekçenin eki olarak İnsan Hakları Daire Başkanlığı'na gönderilmesi gerekmektedir³⁴².

Bazı başvurularda avukatlar, sadece avukatlık ücreti ve hukuki gider başlığı altında Mahkeme tarafından hükmedilen adil karşılık kısmının doğrudan kendi hesaplarına aktarılmasını Mahkeme'den isteyebilmektedirler³⁴³. Mahkeme özellikle avukatın başka bir ülkede ikamet ettiği durumlarda bu tür talepleri kabul edebilmektedir.

“243. Yukarıda belirtilenler ışığında Mahkeme, tahakkuk ettirilebilecek katma değer vergisi hariç olmak üzere ve Avrupa Konseyi'nden alınan 1.050 Euro'nun mahsup edilerek 13.130 Euro'nun İngiliz Sterlini'ne çevrilmesine ve başvurunun adil karşılık taleplerinde belirtmiş olduğu avukatlarının Birleşik Krallık banka hesabına aktarılmasına hükmeder.”

3.Ödeme Şekli

Adalet Bakanlığı, Türkiye açısından verilen kararlar açısından, kararın kesinleşmesini takip eden üç ay içinde 41. madde altında Euro cinsinden hükmedilen tutarın ödeme günündeki TL karşılığını başvurunun, vekâletname sunulması durumunda da avukatının banka hesabına masrafları devlete ait olmak üzere havale etmekte, sonrasında da söz konusu bu ödeme bilgisi AKBK'ne iletilmektedir. Başvurunun yabancı olması ve banka hesabının Türkiye dışında olması durumunda ödemeler Euro üzerinden yapılmaktadır.

³⁴² <http://www.inhak.adalet.gov.tr/>.

³⁴³ *Ipek / Türkiye*, Başvuru no: 25760/94, 17 Şubat 2004, Hüküm Kısmı.

SONUÇ

Mahkeme'nin, AİHS m.41.çerçevesinde yürüttüğü yargılama faaliyetini, bu faaliyetin dayanağını oluşturan uluslararası hukuk ilkelerini, Mahkeme'nin bu kapsamda verdiği kararların belirgin özelliklerini, mahiyetlerini ve süreç içerisinde geçirmiş olduğu evrimi çalışmada ayrıntılı olarak ele almaya çalıştık.

Mahkeme'nin AİHS m.41 altında geliştirmiş olduğu ve dayanağını *restitutio in integrum* (eski hale iade) ilkesinden alan adil karşılık müessesinin, ilgili dayanak ilkelere ilişkin uygulamasının belirsiz ve değişken olduğu gerekçesiyle eleştirildiğini çalışmanın başında belirtmiştik.

Bu eleştirinin çalışmamızın çıkış noktası olduğunu, dolayısıyla da çalışmadaki amacımızın, Mahkeme'nin kendi kararlarından yola çıkarak, hem adil karşılık müessesesinin dayandığı ilkelerin daha görünür kılınması hem de bu ilkelere ilişkin uygulamanın daha etraflı ortaya konulması olduğunu belirtmiştik.

Bu amaç çerçevesinde, çalışmamız sonucunda tespit etmiş olduğumuz hususları şöyle sıralayabiliriz:

I.Adil Karşılık Ölçütlerinin Belirsizliği İddiası Açısından Tespitlerimiz

Mahkemenin, AİHS m.41 kapsamında vermiş olduğu kararların dayanak ölçütlerine ilişkin belirsizlik ve bir kısım kararlarındaki tutarsızlık hali, aynı ülkeden yapılan benzer mahiyetteki başvuruların adil karşılık bağlamında farklı şekilde ele alınmasına ve karara bağlanmasına dahi neden olabilmektedir. Buna karşın, bu durumun kararların çoğunluğuna sirayet etmediğini, bu kapsamdaki kararların çok küçük bir azınlığı oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Mahkeme'nin, 41. madde altındaki yargılama faaliyeti bağlamında geniş bir takdir yetkisini elinde bulundurma amacıyla 41.madde ölçütleri açısından çok açık olmamayı tercih ettiği bariz olsa da birkaç istisna dışında da, bu geniş takdir yetkisinin keyfi bir uygulamaya sebep olduğu söylenemez.

Keza Mahkeme, Sözleşme'nin 41. maddesi bağlamında kendisine getirilen muğlaklık eleştirilerinin artması üzerine Yazı İşleri Müdürlüğü (Registry) bünyesinde 2006 yılında bir “Adil Karşılık (*Just Satisfaction*)” bölümü tesis etmiş ve böylelikle, farklı yargılama birimleri arasında adil karşılık taleplerinin ele alınışı açısından daha eşgüdümlü ve tutarlı bir içtihadın hayata geçirilmesini amaçlamıştır.

Tüm iyileştirme çabalarına rağmen eleştiri olarak dile getirilen belirsizlik halinin tam anlamıyla ortadan kalktığı yine de söylenemez. Mahkeme'nin, 41.madde taleplerinin ele alınması sırasında kendi hakim ve hukukçuları tarafından kullanılması amacıyla geliştirmiş olduğu maddi ve özellikle manevi zarara ilişkin tazminatın belirlenmesine dair adil karşılık ölçütlerini, uygulayıcılar ve başvuruçularla paylaşmaması belirsizlik halinin tam olarak kalkmasına mani olan etkenlerden birisidir. Mahkeme tarafından geliştirilen bu dahili ölçütün yayınlanması, uygulayıcılar açısından pek çok güçlüğü ortadan kaldıracak, Mahkeme açısından ise daha tutarlı adil karşılık hükümlerinin tesisini zorunlu kılacaktır.

II.Adil Karşılık Taleplerinin Mahkeme Tarafından Ele Alınması Açısından Tespitlerimiz

Çalışma içerisinde atıfta bulunulan kararlardan da görüleceği üzere Mahkeme, 41.maddeye ilişkin son yıllardaki hükümlerinde, önceki yıllara nazaran, başvuru açısından daha katı bir ispat yükü ilkesi benimseme eğilimindedir. Dolayısıyla bugünkü kararlar ışığında, başvuru tarafından gerektiği şekilde ispat edilmeyen, gerek şekil gerekse de muhteva açısından AİHM İçtüzüğüne uygun olarak sunulmayan adil karşılık taleplerinin Mahkeme tarafından kabul edilmesinin oldukça güç olduğu açıktır.

Mahkeme'nin adil karşılık taleplerinin ele alınması açısından ortaya koymuş olduğu tutumundaki hassaslaşma, özellikle maddi zararlara ilişkin tazminat hesaplamasının çoğunlukla ulusal mahkemelerin görevlendirdiği bilirkişiler tarafından yapıldığı ve ulusal mahkemelerin bu raporlar uyarınca karar verdiği ülkemiz uygulamasından oldukça farklı olması nedeniyle, Türkiye'den yapılan başvurular açısından cesaret kırıcı sonuçlar yarattığı tespit edilmiştir.

Türkiye’den yapılan ve ihlal tespitiyle sonuçlanan bireysel başvurulara ilişkin 41. madde altında hükmedilen tutarlar incelendiğinde, Mahkeme tutumundaki ispat yüküne ve şekli hassasiyete ilişkin katılaşmadan Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde başvuru yapan kişilerin hatırı sayılır derecede olumsuz etkilendiği göze çarpmaktadır.

Gerçektende çalışma içinde bir kısmını ele almış olduğumuz Türkiye aleyhindeki kararlardan tespit ettiğimiz üzere AİHM’nin ihlal tespiti kararı rağmen, başvuru yapan kişiler tarafından 41. madde altında talep edilen maddi ve manevi zararların pek çoğu gerek muhteva gerekse şekil açısından gerekli unsurları ihtiva etmedikleri gerekçesiyle kısmen veya tamamen reddedilebilmiştir.

Buna karşın yine çalışma içinde atıfta bulunulan kararlardan görülebileceği üzere Sözleşme’nin 41. madde taleplerinin (maddi ve manevi tazminatla sınırlı olarak) itinalı bir şekilde bizzat başvuru (vekili) tarafından, destekleyici bilgi ve belgelerle birlikte, Mahkeme’nin benzer davalardaki içtihatlarına dayanılarak talep edildiği başvurularda Mahkeme’nin, bu taleplerin tamamını olmasa bile hatırı sayılır bir kısmını kabul ettiği gözlemlenmiştir.

Netice olarak AİHS m.41 altında talep edilen maddi ve manevi zararlar ayrıntılı olarak, ilgili delilleriyle birlikte, Mahkeme’nin benzer konularda vermiş olduğu kararlarında geliştirmiş olduğu ölçütler dikkate alınarak ve yine İçtüzükte belirtilen usule göre talep edilmelidir. Aksi takdirde uzun emekler sonrasında başarıya ulaşmış ve ihlal tespit hükmüyle sonuçlanmış bir başvuru açısından 41.madde altında herhangi bir adil karşılığa hükmedilmemesi kuvvetle muhtemel olacaktır.

III.Maddi ve Manevi Zarar Dışındaki Diğer Adil Karşılık Taleplerine İlişkin Mahkeme Yaklaşımı Hususunda Tespitlerimiz

Çalışmada değindiğimiz üzere Mahkeme'nin, ikincillik ve tamamlayıcılık ilkelerini zedelememek adına maksimum bir özen gösterdiği, çok zorunda kalmadıkça başvuru yapan kişilerin mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla masraflar, maddi ve manevi tazminat talepleri dışındaki diğer istemleri açısından Sözleşmeye taraf devletin takdir yetkisine doğrudan müdahalede bulunmadığı, ihlal kaynaklı mağduriyetin giderilmesinde belirlenecek yöntem açısından devlete geniş bir takdir yetkisi bıraktığı,

buna karşın, özellikle ihlalin yapısal bir sorundan kaynaklandığının tespit edildiği durumlarda, sadece yol gösterici olma babında özlü tavsiyede bulunabildiği (örneğin ihlalin dayanağı olarak tespit edilen sivil mahkemede görevli askeri yargıcın çıkarılarak yargılamanın yenilenmesinin en iyi adil karşılık oluşturacağının belirtilmesi gibi) tespit edilmiştir.

Buna karşın istisnai durumlarla sınırlı olmak üzere ve ihlalin çok vahim ve halen devam etmekte olduğunun tespit edildiği durumlarda Mahkeme'nin, başvurucunun talebi üzerine ihlali derhal ortadan kaldıracak bireysel tedbirler alınmasına da karar verebildiği tespit edilmiştir.

EKLER

EK.1 AİHS'nin 41.Maddesi Uyarınca Yapılacak Adil Karşılık Taleplerine Dair Yönerge³⁴⁴

ADİL KARŞILIK TALEPLERİ

I. Giriş

1.Adil karşılığa hükmedilmesi Mahkeme'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek Protokolleri tarafından garanti altına alınmış bir hakkın ihlal edildiğini tespit etmesinin otomatik bir sonucu değildir. 41.maddenin lafzı, Mahkeme'nin sadece iç hukukun eksiksiz bir onarımın yerine getirilmesine müsaade etmediği ve bu halde bile “gerekli” (Fransızca metindeki *s'il y a lieu*) olması durumunda adil karşılığa hükmedeceğini açıkça belirtir.

2. Ayrıca Mahkeme, ancak koşullara göre “adil” (Fransızca metindeki *equitable*) olarak değerlendirilmesi durumunda adil karşılığa hükmedecektir. Sonuç olarak her bir davanın özel koşulları dikkate alınacaktır. Mahkeme iddia edilen zararlara ilişkin bazı başlıklar açısından ihlal tespit kararının tek başına yeterli adil karşılık oluşturacağına karar verebilir. Mahkeme ayrıca gerçekten maruz kalınan zararın veya gerçekten meydana gelmiş olan masrafların değerinden daha az adil karşılığa hükmetmek veya tamamıyla hükmetmemek için nedenler bulabilir. Böylesi bir durum, örneğin şikayet edilen durumun, zararın miktarının veya masrafların düzeyinin başvurunun kendi kusurundan kaynaklandığı hallerde söz konusu olabilir. Adil karşılık miktarının belirlenmesinde, Mahkeme sırasıyla ihlalden zarar görmüş olan taraf olması nedeniyle başvurunun ve kamu yararından sorumlu olması nedeniyle Sözleşen devletin durumunu ayrıca dikkate alır. Son olarak Mahkeme normal olarak yerel ekonomik koşulları hesaba katacaktır.

3. 41.madde uyarınca adil karşılığa hükmedeceği zaman Mahkeme ulusal standartların rehberliğine başvurma kararı alabilir. Buna karşın Mahkeme bu standartlarla hiçbir zaman bağlı değildir.

³⁴⁴ Mahkeme Başkanı tarafından, Mahkeme İçtüzüğü'nün 32.maddesi uyarınca 28 Mayıs 2007 tarihinde yayımlanmıştır, TBB Dergisi, S.79, 2008, s. 411-416, çev. CENGİZ, Serkan.

4. Adil karşılık talebinde bulunanlar Sözleşme ve Mahkeme İçtüzüğü'nden kaynaklanan resmi ve esasa dair gerekliliklere uymanın adil karşılığa hükmedilmesi için bir koşul olduğu hususunda uyarılmaktadırlar.

II. Adil Karşılık Taleplerini Sunma: Şekle İlişkin Resmi Gereklilikler

5. Adil karşılık taleplerinin sunulmasına dair süreler ve diğer resmi gereklilikler Mahkeme İçtüzüğü'nün 60. maddesinde belirtilmiştir. Konuyla ilgili kısım şöyledir:

1.Sözleşme haklarına dair bir ihlalin Mahkeme tarafından tespiti ihtimaline binen Sözleşme'nin 41.maddesi uyarınca adil karşılık talebinde bulunmak isteyen bir başvurucu bu mealde bir talepte bulunmak zorundadır.

2.Başvurucu tüm taleplerinin dökümlerini, konuyla ilgili destekleyici belgeler ile birlikte, Daire Başkanı'nın başka türlü talimat etmesi hariç olmak üzere, davanın esasına dair başvurunun görüşlerini sunması için belirlenen süre içinde sunmak zorundadır.

3.Başvurucunun önceki paragraflarda belirtilen gerekliliklere uymaması durumunda Daire Başkanı talebi kısmen veya tamamen reddedebilir.

Bu nedenle Mahkeme belirli taleplerin uygun belgeye dayalı kanıtlarla desteklenmesini şart koşmaktadır. Aksi bir durumda Mahkeme adil karşılığa hükmetmeyebilir. Mahkeme ayrıca başvuru dilekçesinde belirtilmiş olmasına rağmen yargılamanın uygun aşamasında tekrar sunulmamış olan veya verilen sürenin dışında sunulmuş olan talepleri reddedecektir.

III. Adil Karşılık Taleplerini Sunma: Esasa İlişkin Resmi Gereklilikler

6. Aşağıdaki kalemler açısından Sözleşme'nin 41.maddesi uyarınca adil karşılığa hükmedilebilir:

a) Maddi zarar

b) Manevi zarar; ve

c) Masraflar

1. Genel Olarak Zarar

7. İddia edilen ihlal ile talep edilen zarar arasında net bir nedensellik ilişkisi tesis edilmelidir. Mahkeme iddia edilen zarar ile ihlal arasındaki salt yüzeysel bir ilişkiyle veya ne olabileceği hususundaki spekülasyonla tatmin olmayacaktır.

8. Zarara ilişkin adil karşılık, zararın tespit edilen ihlalin sonucu olduğu durumda hükmedilebilir. Bir Sözleşme ihlali oluşturduğu tespit edilmeyen hadiseler ve durumlar için veya yargılamanın önceki safahatında kabul edilmez ilan edilmiş şikâyetlerle ilişkili zararlar için adil karşılığa hükmedilemez.

9. Zarar açısından Mahkeme'nin adil karşılığa hükmetmesinin amacı bir ihlalin gerçek zararlı sonuçları nedeniyle başvurucuyu tazmin etmektir. Adil karşılık sorumlu olan Sözleşmeci devleti cezalandırmayı amaçlamamaktadır. Bu nedenle Mahkeme şimdiye kadar “cezalandırıcı” “ağırlaştırılmış” veya “emsal” gibi etiketler taşıyan talepleri kabul etmeyi uygun bulmamıştır.

2. Maddi Zarar

10. Maddi zararın amacı tespit edilen ihlal gerçekleşmemiş olsaydı başvurucuyu, bulunması muhtemel olan duruma mümkün olduğu kadar getirmektir – başka bir ifadeyle, *restitutio in integrum*'dur. Maddi zarar gerçekten maruz kalınan zararı (*damnum emergens*) ve kaybı veya azalmış, gelecekte beklenen kazancı ihtiva edebilir.

11. Maddi zararın iddia edilen ihlal veya ihlallerin sonucu olduğunu göstermek başvurucuya düşmektedir. Başvurucu sadece mevcut duruma ilişkin belgeleri değil ayrıca zararın değerini ve miktarını gösteren konuyla ilgili evrakları mümkün olduğunca ispatlamak amacıyla göndermelidir.

12. Normal olarak Mahkeme'nin hükmedeceği adil karşılık, tamamı hesaplanmış olan zarar meblağını yansıtacaktır. Buna karşın, gerçek zararın kesin olarak hesaplanamaması durumunda, Mahkeme elinde bulunan bilgi ve belgelere dayanan bir hesaplama yapacaktır. Yukarıdaki 2 nolu paragrafta işaret edildiği üzere Mahkeme,

kaybın tamamından daha az olan bir tutara hükmetmek için adil gerekçeler bulabilecektir.

3. Manevi Zarar

13. Mahkeme'nin manevi zarara karşılık hükmettiği adil karşılık, örneğin zihinsel veya fiziksel ıstırap gibi, maddi olmayan zarar için parasal onarım sağlamayı amaçlamaktadır.

14. Doğası gereği manevi zararın kendisi, kesin bir hesaplama müsaade etmez. Böylesi bir zararın varlığının tespit edilmesi ve Mahkeme'nin de parasal bir onarımın gerekli olduğuna karar vermesi durumunda, Mahkeme, kendi içtihatlarının ortaya koyduğu standartları dikkate alarak, hakkaniyetli bir şekilde hesaplama yapacaktır.

15. Manevi zararları için tazmin edilmeyi arzu eden başvurucular adil olduklarını düşündükleri miktarı talep etmeye davet edilmektedirler. Birden fazla ihlalin mağduru olduklarını düşünen başvurucular tüm iddia edilen ihlalleri içine alan toplam bir miktar veya iddia edilen her bir ihlal için ayrı miktarlar talep edebilirler.

4. Masraflar

16. Mahkeme başvurusunun ihlalin olmasını önlemeye çalışması veya ihlal nedeniyle tazminat elde etmeye çalışması sırasında öncelikle ulusal düzeyde ve sonrasında da Mahkeme (AİHM) önünde yapılan yargılama nedeniyle maruz kaldığı masraflarının ödenmesi talimatı verebilir. Bu tür masraflar tipik olarak hukuksal yardım gideri, mahkeme harçları ve benzerlerini kapsar. Masraflar aynı zamanda, özellikle de bunlar Mahkeme (AİHM) yargılamasına katılma nedeniyle maruz kalınmış ise, seyahat ve ikamet masraflarını da ihtiva eder.

17. Mahkeme masrafları ancak tespit ettiği ihlallerle bağlantılı olması halinde kabul edecektir. Mahkeme tespit edilmeyen ihlallerle ilgili olan şikâyetlerle veya kabul edilmez olarak ilan edilen şikâyetlerle ilgili olduğu sürece masraf taleplerini reddedecektir. Bu nedenle başvurucular ayrı talep kalemleri ile bazı şikâyetlerini bağlantılandırabilirler.

18. Masraflar gerçekten meydana gelmiş olmalıdır. Bunun anlamı başvuru mutlak masrafları ödemiş veya yasal veya sözleşmesel yükümlülükler nedeniyle ödemekle mükellef olmalıdır. Yerel makamlar veya Avrupa Konseyi tarafından adli yardım yoluyla ödenen veya ödenecek olan her türlü meblağ mahsup edilecektir.

19. Masraflar zorunlu olarak meydana gelmiş olmalıdır. Bunun anlamı masrafların ihlalin önlenmesi veya ihlalin tazmini nedeniyle yapılmasının kaçınılmaz olmasıdır.

20. Miktar açısından makul olmak zorundadırlar. Masrafın aşırı olduğunu tespit etmesi halinde Mahkeme, kendi hesaplamasına göre makul bir miktara hükmedecektir.

21. Mahkeme listelenmiş fatura veya gider belgelerini gerekli görmektedir. Bu belgeler Mahkemenin yukarıdaki gerekliliklerin ne derece yerine getirildiğini tespit etmesini sağlayacak şekilde ayrıntılı hazırlanmalıdır.

5. Ödeme Bilgisi

22. Başvurucular hükmedilecek herhangi bir meblağın ödemesinin yapılacağı bir banka hesabına dair bilgileri vermeye davet edilmektedirler. Başvurucular belirli bir meblağın, örneğin masraflara ilişkin hükmedilen meblağın, ayrı bir şekilde, örneğin doğrudan temsilcilerinin hesabına, ödenmesini arzu etmeleri durumunda bunu açıkça belirtmelidirler.

6. Mahkeme'nin Adil Karşılık Kararı Biçimleri

23. Mahkeme'nin, eğer varsa, adil karşılık kararları normal olarak belirli miktarda bir paranın davalı hükümet tarafından tespit edilen ihlallerin mağdur veya mağdurlarına ödenmesi biçiminde olacaktır. Sadece oldukça istisnai davalarda Mahkeme mesele konusu edilen ihlale son vermeyi veya telafi etmeyi amaçlayan ehemmiyetli bir talimat verebilir. Buna karşın, Mahkeme kararının ne şekilde icra edileceğine dair kendi yetkisine dayanarak öneriler sunmaya karar verebilir.

24. 41. madde altında hükmedilen her türlü mali tatmin, başvuru taleplerini ifade ettiği para birimi hesaba katılmaksızın normal olarak Euro şeklinde olacaktır. Başvurucunun Euro dışındaki bir para birimi ile ödemeyi alacak olması halinde

Mahkeme hükmedilen meblağın ödeme günü kur değeriyle diğer para birimine çevrilmesi talimatını verecektir. Başvurucular taleplerini formüle ederken, uygun olması durumunda, farklı para birimlerinde ifade edilen meblağların Euro'ya çevrilmesi veya tersi bir işlemin etkileri ışığında bu uygulamanın sonuçlarını dikkate almalıdırlar.

25. Mahkeme, tazminatın ödeme vadesini kendi inisiyatifi ile kararlaştırmaktadır ki normalde bu süre, kararının kesinleştiği ve bağlayıcı hale geldiği tarihten itibaren 3 aydır. Bu zaman süresinin aşılması durumunda Mahkeme, temerrüt faizinin uygulanmasına hükmedecektir. Genel olarak Mahkeme, ödeme süresinin aşıldığı tarihten itibaren ödeme gününe kadar geçen zaman için, Avrupa Merkez Bankası'nın kısa vadeli kredilere uyguladığı faiz oranına üç puanlık bir artışını eklemek suretiyle elde edilecek oranın gecikme faizi olarak uygulanmasına karar verecektir.

**EK.2 Başvurucunun Hükümete İletildiği Hususunda AİHM Tarafından
Başvurucuya Gönderilen Bilgi Notu Örneği**

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
AVRUPA KONSEYİ**

Strazburg

**Avukat.....
Kültür Mah. Plevne Bulv.
Ferhan Apt. No:6/1 D:6
TR – 35320 Alsancak / İZMİR**

İKİNCİ BÖLÜM

15 Temmuz 2010 / Strazburg

ECHR-LF4.1aR
SSA/awe

Başvuru no: 13423/09

Şentürk / Türkiye

Sayın Beyefendi

8 Temmuz 2010 tarihinde başvurunun kabul edilebilirliği üzerine yapılan ön inceleme sonrasında Daire Başkanı'nın Mahkeme İçtüzüğü'nün 54/2 (b) maddesi gereğince başvurunun Türk Hükümeti'ne iletilmesine ve hükümetin başvurunun kabul edilebilirliği ve esası üzerine yazılı görüşlerini bildirmeye davet edilmesine karar verdiğini size bildiririm.

Ekte, başvurularda yönelik olarak hazırlanmış, bir başvurunun hükümete bildiriminden sonraki yargılama sürecine ilişkin bilgi notu bulunmaktadır.

Sözleşme'nin 29 ve Mahkeme İçtüzüğü'nün 54A maddesi gereğince başvuru, esas ve kabul edilebilirlik incelemesinin birlikte yapılmasına imkân verir niteliktedir.

Sonuç olarak Mahkeme başvurunun kabul edilebilir olduğu ve esası hakkında karar verilmeye hazır olduğunu düşünürse İçtüzüğün 54A/2.maddesi uyarınca derhal karar verecektir.

Hükümet 5 Kasım 2010 tarihine kadar görüşlerini sunmaya davet edilmiştir. 41. madde kapsamındaki adil karşılık taleplerinizde dahil olmak üzere başvuru adına yazılı görüşlerinizi sunabilmeniz amacıyla bu görüşler size iletilecektir. (Mahkeme İçtüzüğü m.60).

Hükümet işbu yazışma ekinde belirtilen sorulara ilişkin değerlendirmelerini sunmaya davete dılmıştır. (Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü tarafından hazırlanan Olaylara İlişkin Beyanlar ve Taraflara Yöneltilen Sorular).

Hükümetten ayrıca yukarıda belirtilen süre içinde davanın dostane çözümüne ilişkin tutumlarını, bu bağlamdaki önerilerini (varsa) bildirmesi istenmiştir. Hükümetin görüşleri size ulaştığında aynı bildirim ricası size de yapılacaktır.

İçtüzük m.34/3'e uygun olarak başvuru ve temsilcisine yapılacak tüm bilgilendirmelerin, tüm yazılı ve sözlü itirazların kural olarak Mahkeme'nin resmi dillerinden (İngilizce veya Fransızca) birinde yapılması gerektiğini hatırlatıyorum.

Mahkeme İçtüzüğü'nün 33. Maddesi gereğince başvuru ya da temsilcisi tarafından Mahkeme'ye sunulan tüm beyanlar ilkesel olarak kamuya açıktır. Ancak bu maddenin 2.fıkrasında yer alan gerekçelerle Başkan gizliliğe karar verebilir. Genel kural şikâyeteye ilişkin tüm belgelerde yer alan bilgilerin kamuya açık olmasıdır. Bu bilgilendirme Mahkemenin internet sitesi olan HUDOC aracılığıyla yapılmaktadır.

Mahkeme'nin kabul edilebilirlik, kayıttan düşürmeme veya başka bir kararı bu sitede yayınlanır.

Saygılarımla bilgilerinize sunarım

S.Naismith

Yazı işleri Müdürlüğü

Ek.

-Taraflara sorular

-Bilgi Notu

**EK.3 AIHM Tarafından Sorumlu Hükümetin Savunmalarına Karşı
Görüşlerini ve İlgili 41.Madde Taleplerini Sunması İçin Başvurucuya Gönderilen
Bilgi Notu Örneği**

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
AVRUPA KONSEYİ
Strazburg**

**Avukat.....
Kültür Mah. Plevne Bulv.
Ferhan Apt. No:6/1 D:6
TR – 35320 Alsancak / İZMİR**

İKİNCİ BÖLÜM

ECHR-LF4.1aR
SSA/awe

Başvuru no: 13423/09

Şentürk / Türkiye

Sayın Beyefendi

Yukarıdaki başvuruya ilişkin hükümet görüşlerinin bir nüshasını gönderiyorum. Hükümet görüşlerinin eklerini hükümet gönderir göndermez size iletceğim.

Daire Başkanı, başvurucular adına cevaben sunmak isteyebileceğiniz yazılı görüşlerinizi, her türlü adil karşılık taleplerinizle birlikte, en geç **8 Mart 2011** tarihine kadar sunmaya davet etmem hususunda beni talimatlandırmıştır. Adil tatmin taleplerinizi oluşturmada önce lütfen ekte sunulan bilgi notunu okuyunuz. Görüşlerinizi üçer nüsha halinde posta ile göndermeniz (eklerin ise ikişer nüsha ile birlikte) mümkün ise birer nüshalarını fakslamanız talep edilmektedir. Mahkeme İçtüzüğü m.34/3 uyarınca başvurucular veya başvuru temsilcileri tarafından yapılacak

tüm bilgilendirmeler ve sözlü/yazılı sunumların kural olarak Mahkeme'nin resmi dillerinden (ç.n. İngilizce / Fransızca) biri ile yapılacağı hususunu size hatırlatmak istiyorum.

Başvurucuların, davanın dostane çözümle sonuçlandırılmasına dair pozisyonlarını ve konuyla ilgili her türlü önerilerini **yukarıda belirtilen tarihe kadar** bildirmenizi istirham ediyorum. Tarafların dostane çözüme ulaşma hususuna ilgi göstermesi halinde gerekli düzenlemeleri yapmak için öneri sunma hususunda hazırlıklı olacağım. Mahkeme İktüzüğü m.62/2'nin gerektirdiği sıkı gizlilik kuralını dikkate alarak, bu başlık altında yapılacak olan her türlü öneri veya sunum ayrı **bir dilekçe ile sunulmalıdır**. Ayrıca bu dilekçenin içeriğine çekişmeli yargılama çerçevesinde yapılacak başka hiçbir sunumda atıfta bulunulmaması **zorunludur**.

Adli karşılık taleplerinizle ilgili olarak, dikkatinizi Mahkeme İktüzüğü m. 60' a çekmek istiyorum ve size müsaade edilen zaman içinde somut taleplerinizi, destekleyici belgelerle birlikte sunmamanızın Daire'nin adil karşılığa hükmetmemesi veya talebi kısmen reddetmesi sonucunu gerektireceğini hatırlatmak istiyorum. Bu kural başvurucunun adil karşılık talebini (AİHM) yargılamasının ilk aşamalarında belirtmiş olması durumunda da geçerli olacaktır.

Mahkeme adil karşılık (Sözleşme m.41) meselesine dair hüküm kuracağı zaman kendi içtihatları ile belirlenen şu ölçütleri temel alır: (1) Maddi zarar, iddia edilen ihlalin doğrudan bir sonucu olarak maruz kalınan gerçek kayıplar; (2) Manevi zarar, ihlalin neden olduğu ıstırap ve üzüntü ve (3) İddia edilen Sözleşme ihlalinin önlenmesi veya onarım elde edilmesi amacıyla hem ulusal yargılama hem de Strazburg

(AİHM) yargılaması nedeniyle ortaya çıkan tüm masraflar. Masraflar mutlaka listelenmeli, makul, gerçekten meydana gelmiş ve zaruri oldukları ortaya konulmalıdır.

Taleplerinize masraf pusulası (ç.n: avukatın müvekkiline verdiği hesap) gibi zorunlu belgeleri mutlaka ekleyiniz. Hükümet daha sonra mesele hakkında görüşlerini sunmaya davet edilecektir.

Normal koşullarda verilen süreler uzatılmayacaktır.

Saygılarımla

S. Naismith

Bölüm Yazı İşleri Müdürü

EK.4 Adelet Bakanlığı Tarafından Gönderilen Adil Karşılığın Ödenmesine İlişkin Usul Hakkında Bilgi Notu

T.C.
ADALET BAKANLIĞI
Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü
(İnsan Hakları Daire Başkanlığı)

İVEDİ/SÜRELİ
16/07/2013

Sayı : B.03.0.UİG.0.00.00.05.3.7.213.2010/3362/68218
Konu : AİHM'in Şentürk (13423/09)
Kararına ilişkin Ödeme

Sayın Av. :
(Kültür Mah. Plevne Bulv. Ferhan Apt. No:6/1 Kat:6 Daire:6 Alsancak-İZMİR)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Şentürk (13423/09) başvurusuna ilişkin kararı, 9 Temmuz 2013 tarihinde kesinleşmiştir. Söz konusu karar uyarınca yapılacak ödemenin süresi içinde gerçekleştirilebilmesi için yazımız ekinde gönderilen listede yer alan bilgi ve belgelerin Bakanlığımıza iletilmesi beklenilmektedir.

Ödemenin yapılabilmesi için, bu belgelerin orjinal veya usulüne uygun şekilde onaylanmış olması gerektiğinden; faks ile gönderilen belgeler kabul edilmeyecektir.

Söz konusu bilgi ve belgelerin süresi içinde iletilmemesi veya bunlarda eksikliklerin bulunması halinde, ödenmesi gereken meblağ Bakanlığımız saymanlığı nezdindeki emanet hesabına yatırılacaktır. Emanet hesapta tutulan bu para, ödemeye engel olan eksikliklerinin giderilmesi üzerine belirtilecek banka hesabına transfer edilecektir.

Ödemenin yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan belgelerin süresi içinde iletilmemesi veya eksik iletilmesi nedeniyle meydana gelecek gecikmeden dolayı Bakanlığımız sorumlu olmayacaktır.

Bu itibarla AİHM'in söz konusu kararı uyarınca yapılacak ödemenin süresi içinde gerçekleştirilebilmesi için, ekli listede yer alan bilgi ve belgelerin ivedilikle ve en geç 16 Ağustos 2013 tarihine kadar iletilmesi hususunda gereğini saygılarımla rica ederim.

EK: Ödeme için istenilen bilgilere ait liste

Mustafa Kemal Mh. 2151. Cd. No:34/A Söğütözü/ANKARA
Telefon: (0312) 218 78 89 Faks: (0 312) 219 45 28
E-posta: inhak@adalet.gov.tr Elektronik Ağ: www.inhak.adalet.gov.tr

Evrakın elektronik imzalı suretine <http://vatandas.uyap.gov.tr/evrak> adresinden
Evrakın elektronik imzalı suretine <http://vatandas.uyap.gov.tr/evrak> adresinden

**AIHM KARAR GEREĞİNCE YAPILACAK ÖDEME İÇİN BAŞVURANLARIN VEYA
AVUKATLARININ YERİNE GETİRMESİ GEREKEN HUSUSLAR**

DİLEKÇE VE İÇERİĞİ

- Dilekçe Adalet Bakanlığı, 'Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığına' hitaben yazılmalı, tarih atılmalı ve imzalanmalıdır.
- Dilekçenin avukat tarafından verilmesi durumunda usulüne uygun vekâletname eklenmesi zorunludur. (1492 sayılı Harçlar Kanunu uyarınca suret harcı yatırılarak buna ilişkin makbuzunun eklenmesi, baro pulunun yapıştırılması, avukat tarafından tükenmez mavi kalemle "Aslı gibidir" yazılıp, ad soyad eklenerek imzalanması)
- Ödeme doğrudan başvurana/başvuranlara yapılacaksa ödeme yapılacak her bir kişinin nüfus cüzdanı fotokopisi dilekçeye eklenmelidir. Nüfus cüzdanında T.C. kimlik numarası yer almıyorsa, bu numara ayrıca belirtilmelidir.
- Dilekçede bulunması gereken bilgiler:
 - Başvuru numarası
 - Başvuranların adres ve telefon numaraları
 - Başvuranların açık kimlikleri, AIHM kararından sonra meydana gelmiş ad/soyad değişikliği halinde bunu ispatlayan belgenin aslı veya usulüne uygun onaylı örneği (mahkeme kararı/nüfus kayıt örneği) gerekmektedir.
 - Ödeme yapılacak kişinin (başvuranın, vekilinin veya vasisinin).
 - Adı ve Soyadı
 - T.C. Kimlik Numarası
 - TL banka hesap numarası (Kararda aksi belirtilmedikçe ödemeler TL olarak yapılır.) ve İBAN numarası (Banka ve şube adı, kodu ve hesap ve iban numarasını gösterir belge).

VEKALETNAME

Ödemenin vekile yapılacağı durumlarda dilekçeye eklenecek vekâletnamenin;

- Aslı veya usulüne uygunluğu onaylanmış suretinin gönderilmesi,
- *Ahzu kabz* yetkisi içermesi,
- AIHM kararındaki isimler ile vekâletnamedeki isimlerin aynı olması, AIHM Kararında isim hatası olduğunda, bu hatanın başvuran veya avukatı tarafından düzeltilmesi gerekmektedir.

VERASET VE VASİ TAYİN KARARI OLDUĞUNDA

- Vasi tayin kararının aslı veya usulüne uygun onaylı örneği,
- Vasi tarafından yazılmış dilekçe veya vekâletname,
- Vesayet Makamı tarafından kısıtlı adına açtırılmış hesap numarası,
- Kısıtlı adına hesap açtıran Vesayet Makamı'nın vergi numarası ile vergi dairesinin / müdürlüğünün adı
- Başvuran; AIHM kararının kesinleşmesinden sonra vefat ettiyse, veraset ilamının aslı veya usulüne uygun onaylı örneği ile mirasçıların başvuranlarla aynı bilgi ve belgelerle şahsen veya avukattan aracılığıyla başvurusu,
- Mirasçıların vekâletnameleri gerekmektedir.

REŞİTLİK

- Ödemenin vekile yapılacağı durumlarda başvuru ile ödeme tarihleri arasında reşit olanlar için ayrı vekâletname düzenlenmesi gerekmektedir

KAYNAKÇA

ABDELGAWAD LAMBERT, Elisabeth, (çev. SEVİNÇ,İ) "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı*", İnsan Hakları Ortak Platformu yay., Ankara 2012.

ALTIPARMAK, Kerem, "*Kopya Davalar ve Pilot Kararlar: Bir Kararda Bin Adaletsizlik*", 50. Yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: Başarı mı, Hayal Kırıklığı mı?", Yayına Hazırlayan: Kerem Altıparmak, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2009.

AYBAY, Rona, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14 Nolu Protokol*", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.88, 2010.

AYBAY, Rona "*Uluslararası Yargı*", Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2013.

AYBAY, Rona, "*İnsan Hakları Hukuku*", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, İkinci Baskı.

BROWNLIE, Ian, "*Principles of Public International Law*", Oxford University Press, Newyork, 2008, Seventh Edition.

BUYSE, Antonie, "*Lost and Regained? Restitution as a Remedy For Human Rights Violations in the Context of International Law*" <http://igitur-archive.library.uu.nl/law/2009-0304-201750/Restitution.pdf>.

CASSESE, Antonio, "*International Law*", Oxford 2005, Second Edition.

CENGİZ, Serkan, "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası ve Sürecin Denetlenmesi*", Toplum ve Hukuk Dergisi, 2003, Bahar Sayısı.

COLANDREA, Valerio, “On the Power of the European Court of Human Rights to Order Specific Non-monetary Measures: Some Remarks in Light of the Assanidze, Broniowski and Sejdic Cases”, Human Rights Law Review 7:2 (2007).

ÇAVUŞOĞLU, Naz, “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi: Kararların Uygulanması” Su Yayınları, İstanbul, 2003, 1.Baskı.

DOĞRU, Osman, “Anayasa ile Karşılaştırmalı İnsan Hakları, Avrupa Sözleşmesi ve Mahkeme İç Tüzüğü”, İstanbul 2010,1. Baskı.

DOĞRU, Osman - NALBANT, Atilla “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar”, Avrupa Konseyi, 2012 (1. Baskı).

ERDAL, Uğur - BAKIRCI, Hasan “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 3. Maddesi: Uygulama El Kitabı”, İşkenceye Karşı Dünya Örgütü, Cenevre, 2006.

ERKİNER, Hakkı Hakan, “Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Sorumluluğu”, Oniki Levha Yayıncılık A.Ş, İstanbul, 2010, Birinci Baskı.

GOMIEN, Donna, (Çev. Cengiz, S. / Kılınç, U.), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi El Kitabı, İzmir Barosu yay., 2008.

GRAY, Christine, “Judicial Remedies in International Law”, Oxford, 1987.

HERRIS, David - O’BOYLE, Micheal- BATES, Ed – BUCKLEY, Carla, “Law of the European Convention on Human Rights”, Oxford University Press, New York 2009, Second Edition.

HELPER, Laurence R., “Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime”, The European Journal of the International Law, Vol.19. no.1, 2008.

HILLIER, Tim, "*Principles of Public International Law*", Cavendish Publishing Limited, London&Sidney, 1999, Second Edition.

İNCEOĞLU, Sibel, "*Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği*", Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara, 2007.

KELLER, Helen - FOROWICZ, Magdalena - ENGI, Lorenz, "*Friendly Settlements Before the European Court of Human Rights*", Oxford University Press, New York 2010.

LEACH, Philip, "*Access to the European Court of Human Rights – From A Legal Entitlement to a Lottery*", Human Rights Journal, Vol.27 no.1-4, 2005.

LEACH, Philip, "*Taking a Case to the European Court of Human Rights*", Oxford University Press, Londra 2005, Second Edition.

MARTINOT, Mera- SIEGFRIED, Martina- SNOEIJER, Jacco, "*The competence of the European Court of Human Rights to order restitutio in integrum and specific orders as remedial measures in the case 46221/99*", Amsterdam International Law Clinic, April 2000.

MOWBRAY, Alastair, "*Cases and Materials on the European Convention on Human Rights*", Oxford University Press, New York 2006.

REID, Karen, "*A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*", Thomson/Sweet&Maxwell, Londra 2008.

SCHABAS, William A., "*An Introduction to the International Criminal Law*", Cambridge 2004, Second Edition.

SHELTON, Dinah, "*Remedies in International Law*", Oxford 2005, Second Edition.

SHELTON, Dinah, “*Righting Wrongs: Reparations in the Articles on State Responsibility*” The American Journal of International Law, Vol.96, 2002.

SUR, Melda, "*Uluslararası Hukukun Esasları*" Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2010, İkinci Baskı.

YILDIRIM, Zeki, “6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun: İnsan hakları İhlallerinin Çözümüne Dair Farklı Bir Yaklaşım”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVII, S.1-2, 2013.

YILMAZ, Ejder, “*Hukuk Sözlüğü*”, Ankara 2011.

WASSENBERG, Birte, “*History of the Council of Europe*”, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2013.

WILDHABER, Luizus, “*A Constitutional Future for the European Court of Human Rights ?*”, Human Rights Law Review, S.61, 2002.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://aihmanadolu.edu.tr/>
<http://www.inhak.adalet.gov.tr/>
<http://www.echr.coe.int/>
<http://www.coe.int/>
<http://www.inhak.adalet.gov.tr/>
<http://www.un.org/>
<http://hrlr.oxfordjournals.org/>
<http://igitur-archive.library.uu.nl/law/>
<http://conventions.coe.int>
<http://untreaty.un.org/>
<http://www.icc-cpi.int/>
<http://www.worldcourts.com/>
<http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr>
<http://serkancengiz.av.tr/index.php?id=9>
<http://www.yargitay.gov.tr/>
<http://www.omct.org/>
<http://www.icj-cij.org>
<http://tdkterigov.tr/bts/>
<http://www.justice.gov.uk/>
www.strasbourgobservers.com
https://tr.wikipedia.org/wiki/Ana_Sayfa

KARAR DİZİNİ

A.K. / Lihtenşytan, Başvuru no: 38191/12, 9 Temmuz 2015

Abacı / Türkiye, Başvuru no: 33431/02, 17 Ekim 2008

Abdolkhani ve Karimnia / Türkiye, Başvuru no: 50213/08, 27 Temmuz 2010

Abdullah Yıldız / Türkiye, Başvuru no:35164/05, 26 Nisan 2011

Abdurrahman Demiroğlu ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no:56125/10, 4 Haziran 2013

Abdülşamet Yaman / Türkiye, Başvuru no: 32446/96, 2 Kasım 2014

Abidin Şahin / Türkiye, Başvuru no: 45559/04, 18 Aralık 2007

Adalı / Türkiye, Başvuru no:38187/97, 31 Mart 2005

Aka / Türkiye, Başvuru no:19639/92, 23 Eylül 1998

Akalın / Türkiye, Başvuru no: 23480/06, 23 Kasım 2010

Akat / Türkiye, Başvuru no: 40375/13, 29 Eylül 2015

Akbulut / Türkiye, Başvuru no: 7076/05, 1 Aralık 2009

Akdeniz / Türkiye, Başvuru no:25165/94, 31 Mayıs 2005

Akdıvar / Türkiye, Başvuru no:99/1995/605/693, 1 Nisan 1998

Akkuş / Türkiye (Adil Karşılık), Başvuru no: 19263/92, 9 Temmuz 1997

Aksoy/Türkiye, Başvuru no:21987/93, 18 Aralık 1996

Aktaş / Türkiye, Başvuru no:24351/94, 24 Nisan 2003

Akyüz / Türkiye, Başvuru no: 35837/02, 29 Kasım 2007

Albayrak / Türkiye, Başvuru no: 70151/01, 31 Mart 2006

Alkın / Türkiye, Başvuru no: 75588/01, 13 Ekim 2009

Andreou / Türkiye, Başvuru no: 45653/99, 27 Ekim 2009

Apostu / Romanya, Başvuru no: 22765/12, 03.02.2015

Arat / Türkiye, Başvuru no: 10309/03, 10 Kasım 2009

Arslantay / Türkiye, Başvuru no: 9548/06, 14 Aralık 2010

Assanidze / Gürcistan, Başvuru no:7103/01, 8 Nisan 2004

Aşan ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 56003/00, 31 Temmuz 2007

Atalay / Türkiye, Başvuru no: 1249/03, 18 Eylül 2008

Ataş ve Seven / Türkiye, Başvuru no: 26893/02, 16 Aralık 2008

Ataykaya / Türkiye, Başvuru no: 50275/08, 22 Temmuz 2014

Ateş / Türkiye, Başvuru no: 53645/10, 20 Ocak 2015

Ateş Mimarlık Mühendislik A.Ş. / Türkiye, Başvuru no: 33725/05, 25 Eylül 2012

Athary / Türkiye, Başvuru no:50372/09, 11 Aralık 2012

Atıman / Türkiye, Başvuru no: 62279/09, 23 Eylül 2014

Aydın / Türkiye, Başvuru no: 57/1996/676/866, 25 Eylül 1997

Aygün ve diğerleri / Türkiye, Başvuru numaraları: 5325/02, 5353/02 ve 27608/02, 20 Kasım 2007

Balkanlı / Türkiye, Başvuru no:19508/05, 26 Mart 2013

Ballıktaş / Türkiye, Başvuru no: 7070/03, 20 Ekim 2009

Balo / Türkiye (kabuledilebilirlik hakkında karar), Başuru no: 2379/10, 8 Şubat 2011

Balta ve Demir / Türkiye, Başvuru no: 48628/12, 23 Haziran 2015

Başkaya ve Okçuoğlu / Türkiye, Başvuru no: 23536/94 ve 24408/94, 8 Temmuz 1999

Baybaşın / Hollanda, Başvuru no: 13600/02, 6 Temmuz 2006

Bayram Meral / Türkiye, Başvuru no: 33446/02, 27 Kasım 2007

Baytar / Türkiye, Başvuru no: 45440/04, 13 Ekim 2014

Beyeler / İtalya, Başvuru no:33202/96, Adli Karşılık, 28 Mayıs 2002

Bil Belgin İnşaat Şti / Türkiye, Başvuru no: 29825/03, 1 Ekim 2013

Bilgin / Türkiye, Başvuru no: 23819/94, 16 Kasım 2000

Bitto ve diğ erleri / Slovakia, Başvuru no: 30255/09, 7 Temmuz 2015

Boicenco / Moldova, Başvuru no:41088/05, 11 Temmuz 2006

B ber / Türkiye, Başvuru no: 62590/09, 9 Nisan 2013

Broniowski / Polonya (BD), Başvuru no: 31443/96, 22 Haziran 2004

Broniowski / Polonya (BD) (Dostane   z m), Başvuru no: 31443/96, 28 Eylül 2005

Brumarescu / Romanya (Adil Karşılık), Başvuru no: 28342/95, 23 Ocak 2001

Burdov / Rusya, Başvuru no: 33509/04, 15 Ocak 2009

Cabellero / Birleşik Krallık, Başvuru no: 32819/96, 8 şubat 2000

Cahit Demirel / Türkiye, Başvuru no: 18623/03, 07.07.2009

Cemalettin Canlı / Türkiye, Başvuru no: 22427/04, 18 Ekim 2008

Cihan  zt rk / Türkiye, Başvuru no: 17095/03, 9 Haziran 2009

Cocchiarella / İtalya, Başvuru no: 64886/01, 10 Kasım 2004

Cumhuriyet Vakfı ve diğ erleri / Türkiye, Başvvuru no: 28255/07, 8 Ekim 2013

 ağlayan / Türkiye, Başvuru no: 30461/02, 21 Ekim 2008

 elik ve İmret / Türkiye, Başvuru no: 44093/98, 26 Ekim 2004

 ıraklar / Türkiye, Başvuru no: 70/1997/854/1061, 28 Ekim 1998

 oşelav / Türkiye, Başvuru no:1413/07, 9 Ekim 2012

Djavit An / Türkiye, Başvuru no: 20652/92, 20 şubat 2003

Daneshpayeh / Türkiye (kabul edilebilirlik hakkında karar), Başvuru no.21086/04, 16 Temmuz 2009

Derman / Türkiye, Başvuru no: 21789/02, 31 Mayıs 2011,

Demirbaş ve diğ erleri / Türkiye, Başvuru numaraları: 50973/06, 8672/07 ve 8722/07, 9 Aralık 2008

Deniz/Türkiye, Başvuru no: 9194/04, 11 şubat 2014

Desde / Türkiye, Başvuru no: 23909/03, 1 şubat 2011

Devecioğlu / Türkiye, Adli Karşılık, Başvuru no: 17203/03, 24 Kasım 2009

Devecioğlu / Türkiye, Başvuru no: 17203/03, 13 Kasım 2008

Diyarbakır Kürt Derneği / Türkiye, Kayıttan Düşürme, Başvuru no:43848/05, 15 Ocak 2013

Dizman / Türkiye, Başvuru no: 27309/95, 20 Eylül 2005

Doğan ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 8803-8811/02, 8813/02 ve 8815-8819/02, 13 Temmuz 2006

Driza / Arnavutluk, Başvuru no:33771/02, 13 Kasım 2007

Duma / Ukrayna, Başvuru no: 39442/04, 30 Kasım 2007

Dur / Türkiye, Başvuru no: 34027/03, 18 Eylül 2008

Durmaz / Türkiye, Başvuru no:3621/07, 13 Kasım 2014

Düzdemir ve Güner / Türkiye, Başvuru no: 25952/03 ve 25966/03, 27 Mayıs 2010

El Khoury / Almanya, Başvuru no: 8824/09, 42836/12, 9 Temmuz 2015

Emirhan Yıldız ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 61898/00, 5 Aralık 2006

Enzile Epözdemir / Türkiye, Başvuru no: 54169/00, 8 Ocak 2008

Erbey / Türkiye, Adil Karşılık, Başvuru no:39188/02, 26 Ekim 2010

Erbil Tuşalp / Türkiye, Başvuru no:32131/08 ve 41617/08, 21 Şubat 2012

Erciyas / Türkiye, Başvuru no: 10971/05, 27 Eylül 2011

Erdoğan Yılmaz ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 19374/03, 14 Ekim 2008

Erdoğan Çoban /Türkiye, Başvuru no:178375/09, 7 Mayıs 2013

Ertak / Türkiye, Başvuru no: 20764/94, 9 Mayıs 2000

Eser Ceylan / Türkiye, Başvuru no: 14166/02, 13 Aralık 2007

Eski / Türkiye, Başvuru no: 8354/04, 5 Haziran 2012

Eski Yunan Kralı ve diğerleri / Yunanistan (BD), Başvuru no: 25701/94, 28 Kasım 2002

Fahriye Çalışkan / Türkiye, Başvuru no:40516/97, 2 Ekim 2007

Fanziyeva / Rusya, Başvuru no: 41675/08, 18 Haziran 2015

Fatullayev/Azerbaycan, Başvuru no:40984/07, 22 Nisan 2010

Fazıl Ahmet Tamer / Türkiye, Başvuru no: 6289/02, 5 Aralık 2006

Fedai Şahin / Türkiye, Başvuru no: 21773/02, 21 Ekim 2008

Fırat / Türkiye, Başvuru no:37291/04, 30 Haziran 2009

Fikret Çetin / Türkiye, Başvuru no: 24829/03, 13 Ekim 2009

Francesco Lombardo / İtalya, Başvuru no: 52958/99, 12 Şubat 2002

Gafgen / Almanya (BD), Başvuru no:22978/05, 1 Haziran 2012

Ganimet Taşkın / Türkiye, Başvuru no: 17993/09, 4 Ekim 2011

Gasyak ve diğerleri/ Türkiye, Başvuru no: 27872/03, 13 Ekim 2009

Gazioğlu ve diğerleri/ Türkiye, Başvuru no: 29835/05, 17 Mayıs 2011

Gençel / Türkiye, Başvuru no:53431/99, 23 Ekim 2003

Göç /Türkiye, Başvuru no:36590/97, 11 Temmuz 2002

Göçmen / Türkiye, Başvuru no:72000/01, 17 Ekim 2006

Gülray Çetin / Türkiye, Başvuru no:44084/2010, 5 Mart 2013

Gülaydın / Türkiye, Başvuru no: 37157/09, 12 Şubat 2013

Gülbahar ve diğerleri /Türkiye, Başvuru no:5264/03, 21 Ekim 2008

Gülcan Ceyran Ekinci / Türkiye, Başvuru no: 25620/08, 2 Mart 2015

Güleç / Türkiye, Başvuru no:70337/01, 20 Ocak 2009

Gülen / Türkiye, Başvuru no: 28226/02, 14 Ekim 2008

Güler ve Kekeç / Türkiye, Başvuru no: 33994/06 ve 36271.06.7 Haziran 2011

Gülmez / Türkiye, Başvuru no: 16330/02, 20 Mayıs 2008

Gülşenoğlu / Türkiye, Başvuru no: 16275/02, 29 Kasım 2007

Gümüşsoy / Türkiye, Başvuru no: 51143/07, 1 Ekim 2011

Güngil / Türkiye, Başvuru no:28388/03, 10 Mart 2009

Habip Çiftçi / Türkiye, Başvuru no: 28485/03, 23 Eylül 2008

Hasan İlhan / Türkiye, Başvuru no: 22494/93, 9 Kasım 2004

Hasan Döner / Türkiye, Başvuru no: 53546/99, 20 Kasım 2007

Hasan Kaya / Türkiye, Başvuru no: 33696/02, 21 Aralık 2006

Hasan ve Eylem Zengin / Türkiye, Başvuru no: 1448/04, 9 Ekim 2007

Hatun ve Eser Eryılmaz / Türkiye (kabuledilebilirlik hakkında karar) Başvuru no:47513/06, 2 Ekim 2012

Hazırcı ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 57171/00, 29 Kasım 2007

Hıdır Durmaz / Türkiye, Başvuru no: 55913/00, 5 Aralık 2006

Hikmet Yılmaz / Türkiye, Başvuru no:9049/06, 4 Haziran 2013

Hulki Güneş / Türkiye, Başvuru no:28490/95, 19 Haziran 2003

Iatridis / Yunanistan, Başvuru no: 31107/96, 19 Ekim 2000

İlaşcu ve diğerleri / Moldova ve Rusya, Başvuru no:48787/99, 8 Temmuz 2004

Incal / Türkiye, Başvuru no: 22678/93, 25 Şubat 1997

Ivantoc ve diğerleri / Moldova, Başvuru no: 23687/05, 15 Kasım 2015

İbrahim Demirtaş / Türkiye, 25018/10, 28 Ekim 2014

İhsan Ay / Türkiye, Başvuru no: 34288/04, 21 Ocak 2014

İlbeyi Kemaloğlu ve Meriye Kemaloğlu / Türkiye, Başvuru no:19986/06, 10 Nisan 2012

İnan ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 19637/05, 43197/06 ve 39164/07, 13 Ekim 2009

İpek / Türkiye, Başvuru no: 25760/94, 17 Şubat 2004

İran İslam Cumhuriyeti Deniz Hatları / Türkiye, Başvuru no: 40998/98, 13 Aralık 2007

İrlanda / Birleşik Krallık, Başvuru no: 5310/71, 18 Ocak 1978

İsveç Motorlu Taşıt Sürücülerİ Sendikası / İsveç, Başvuru no: 5614/72, 6 Şubat 1976

Johansson /Finlandiya, Başvuru no:10163/02, 6 Eylül 2007

Kalashnikov / Rusya, Başvuru no:47095/99, 15 Temmuz 1992

Kalaylı / Türkiye, Başvuru no:43654/05, 11 Ekim 2011

Kallis ve Androulla Panayi / Türkiye, Başvuru no: 45388/99, 27 Ekim 2009

Karaarslan / Türkiye, Başvuru no: 4027/05, 27 Temmuz 2010

Kasap ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 8656/10, 14 Ocak 2014

Kayası / Türkiye, Başvuru no:64119/00 ve 76292/01, 13 Kasım 2008

Kemal Baş / Türkiye, Başvuru no:38291/07, 19 Şubat 2013

Khodorkovskiy / Rusya, Başvuru no:5829/04, 31 Mayıs 2011

Khoroshenko / Rusya, Başvuru no: 41418/04, 30 Haziran 2015

Kılıçgedik ve diğerleri / Türkiye, Başvuru numaraları: 4517/04, 4527/04, 4985/04, 4999/04, 5115/04, 5333/04, 5340/04, 5343/04, 6434/04, 10467/04 ve 43956/04, 14 Aralık 2010

Kıranel / Türkiye, Başvuru no:26964/09, 2 Nisan 2013

Klass ve diğerleri / Almanya, Başvuru no:5029/71, 6 Eylül 1978

Koçkar / Türkiye, Başvuru no: 56042/09, 2 Eylül 2014

Kozacıoğlu / Türkiye (BD), Başvuru no:2334/03, 19 Şubat 2009

K.Ö. / Türkiye, Başvuru no: 71795/01, 11 Aralık 2007

Köse / Türkiye, Başvuru no: 37616/02, 7 Aralık 2010

Kulmaç / Türkiye, Başvuru no:43874/06, 4 Ekim 2011

Kurt / Türkiye, Başvuru no: 24276/94, 25 Mayıs 1998

Kuşçuoğlu Türkiye, Başvuru no:12358/08, 3 Kasım 2011

Külâh ve Koyuncu / Türkiye, Başvuru no:24827/05, 23 Nisan 2013

Lehtinen / Finlandiya, Başvuru no:41585/98, 8 Haziran 2006

Levent Bektaş / Türkiye, Başvuru no: 70026/2010, 16 Haziran 2015

Leventoğlu Abdülkadiroğlu / Türkiye, Başvuru no:7971/07, 28 Mayıs 2013

Loizidou / Türkiye, Başvuru no:15318/89, 18 Aralık 1996

Lukenda / Slovenya, Başvuru no:23032/02, 26 Ekim 2005

Lutsenko / Ukrayna, Başvuru no: 29334/11, 11 Haziran 2015

M / Ukrayna, Başvuru no:2552/04, 19 Nisan 2012

M.N. ve diğerleri / San Marino, Başvuru no: 28005/12, 7 Temmuz 2015

Mango / İtalya, Başvuru no:38591/06, 5 Mayıs 2015

M.C. / Bulgaristan, Başvuru no: 39272/98, 4 Aralık 2003

Moghaddas / Türkiye, Başvuru no: 46134/08, 15 Şubat 2011

Marckx / Belçika, Başvuru no: 6833/74, 13 Haziran 1979

McCann ve diğerleri / Birleşik Krallık, Başvuru no:18984/91, 27 Eylül 1995

McHugh ve diğerleri / Birleşik Krallık, Başvuru no: 51987/08 ve 1014 diğer başvuru, 10 Şubat 2015

Mehmet Bülent Yılmaz ve Şahin Yılmaz / Türkiye, Başvuru no:42552/98, 7 Ekim 2004

Mehmet Eren / Türkiye, Başvuru no: 32347/02, 14 Ekim 2008

Mehmet Emin Yüksel / Türkiye, Başvuru no: 40154/98, 20 Temmuz 2004

Meryem Çelik ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no:3598/03, 16 Nisan 2013

Mehmet Güneş / Türkiye, Başvuru no:61908/00, 21 Eylül 2006

Mehmet Şentürk ve Bekir Şentürk / Türkiye, Başvuru no: 13423/09, 9 Nisan 2013

Menteş ve diğerleri / Türkiye, Adil Karşılık, Başvuru no:23186/94, 24 Temmuz 1998

Muhammet Şahin / Türkiye, Başvuru no: 7928/02, 25 Eylül 2007

Murat Vural / Türkiye, Başvuru no:9540/07, 21 Ekim 2014

Mutlu / Türkiye, Başvuru no: 8006/02, 10 Ekim 2006

Mürsel / Eren, Başvuru no:60856/00, 7 Şubat 2006

Nada / İsviçre, Başvuru no:10593/08, 12 Eylül 2012

Narin / Türkiye, Başvuru no: 18907/02, 15 Aralık 2009

Necdet Bulut / Türkiye, Başvuru no: 77092/01, 20 Kasım 2007

Nechiporuk ve Yonkalo / Ukrayna, Başvuru no: 42310/04, 21 Nisan 2011

Neftyanaya Kompaniya Yukos / Rusya (Adil Karşılık), Başvuru no: 14902/04, 31 Temmuz 2014

Nurhan Yılmaz / Türkiye, Başvuru no: 21164/03, 11 Aralık 2007

Okkalı / Türkiye, Başvuru no: 52067/99, 17 Ekim 2006

Okyay ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no:36220/97, 12 Temmuz 2005

Olymbiou / Türkiye, Başvuru no:16091/90, 27 Ekim 2009

Onay ve Onay / Türkiye, Başvuru no: 31553/02, 20 Eylül 2007

Oya Ataman / Türkiye, Başvuru no: 74552/01, 5 Aralık 2006

Oyal ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no:4864/05, 23 Mart 2010

Öneryıldız / Türkiye (BD), Başvuru no: 48939/99, 30 Kasım 2004

Pakdemirli / Türkiye, Başvuru no:35839/97, 22 Şubat 2005

Pamuk / Türkiye, Başvuru no: 131/02, 19 Aralık 2006

Papamichalopoulos ve diğerleri / Yunanistan, Adil Karşılık, Başvuru no:14556/89, 31 Ekim 1995

Pekaslan ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 4572/06, 20 Mart 2013

Peker / Türkiye, Başvuru no: 42136/06, 12 Nisan 2011

Ramazanoğlu / Türkiye, Başvuru no:39810/98, 10 Haziran 2003

Rainys and Gasparavičius / Litvanya, Başvuru no: 70665/01 ve 74345/01, 7 Temmuz 2005

Resul Sadak ve diğlerleri / Türkiye, Başvuru no: 74318/01, 5 Aralık 2006

Ringier Axel Springer Slovakia, A.S. / Slovakiya, Başvuru no: 37986/9, 7 Ocak 2014

Rock Ruby Hotels Ltd / Türkiye, Başvuru no: 46159/99, 26 Ekim 2010

Rutkowski ve diğlerleri / Polonya, Başvuru no: 722287/10, 13927/11, 46187/11, 7 Temmuz 2015

Saçılık ve diğlerleri/ Türkiye, Başvuru no: 43044/05 ve 45001/05, 5 Temmuz 2011

Salduz / Türkiye, Başvuru no: 36391/02, 27 Kasım 2008

Sanoma Uitgevers B. / Hollanda, Başvuru no: 38224/03, 14 Eylül 2010

Sapan / Türkiye, Başvuru no:44102/04, 8 Haziran 2010

Sarıca ve Dilaver / Türkiye, Başvuru no: 11765/05, 27 Mayıs 2010

Saya ve diğlerleri / Türkiye, Başvuru no:4327/02, 7 Ekim 2008

Saydulkhanova / Rusya, Başvuru no: 25521/10, 25 Haziran 2015

Scozzari ve Giunta / İtalya, Başvuru no: 39221/98 ve 41963/98, 13 Ekim 2000

Selçuk ve Asker / Türkiye, Başvuru no: 23184/94, 23185/94, 24 Nisan 1998

Selmouni / Fransa, Başvuru no: 25803 / 94, 28 Temmuz 1999

Selvi / Türkiye, Başvuru no: 5047/02, 9 Aralık 2008

Serap Demirci / Türkiye, Başvuru no: 316/07, 10 Ocak 2012

Serdar Güzel / Türkiye, Başvuru no: 39414/06, 15 Mart 2011

Serhat Aşar / Türkiye, Başvuru no:31511/07, 8 Nisan 2011

Servet Gündüz ve diğlerleri / Türkiye, Başvuru no: 4611/05, 11 Ocak 2011

Shamoyan / Ermenistan, Başvuru no: 18499/08, 7 Temmuz 2015

Silka / Ukrayna, Başvuru no:3624/03, 18 Ocak 2007

Simon Herscovit / Romanya, Başvuru no:41216/04, 10 Ocak 2012

Société Colas Est ve diğlerleri / Fransa, Başvuru no: 37971/97, 16 Nisan 2012

Solakoğlu ve diğerleri / Türkiye, 13 Mart 2013

Söyler / Türkiye, Başvuru no: 29411, 17 Eylül 2013

Stran Greek Refineries / Yunanistan, Başvuru no: 13427/87, 9 Aralık 1994

Sultan Dölek ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 34902/10, 28 Nisan 2015

Şerife Yiğit / Türkiye, Başvuru no: 3976/05, 2 Kasım 2010

T.Ç ve H.Ç. / Türkiye, Başvuru no:34805/06, 26 Temmuz 2011

Tahsin Acar / Türkiye (BD), Başvuru no:26307/95, 6 Mayıs 2003

Tahsin Acar / Türkiye, Başvuru no: 26307/95, 8 Nisan 2004

Talat Tepe / Türkiye, Başvuru no: 31247/96, 21 Aralık 2004

Taş / Türkiye, Başvuru no:24396/94, 14 Kasım 2000

Taşkın ve Diğerleri, Başvuru no: 46117/99, 10 Kasım 2004

Tavlı / Türkiye, Başvuru no: 11449/02, 9 Kasım 2006

Tekin Yıldız / Türkiye, Başvuru no:22913/04, 10 Kasım 2005

Tendik ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no:23188/02, 22 Aralık 2005

Terzioğlu ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 16858/05, 23953/05, 34841/05, 37166/05, 19638/06 ve 17654/07, 16 Aralık 2008

Thlimmenos / Yunanistan, Başvuru no:34369/97, 6 Nisan 2000

Tolmachev / Estonya, Başvuru no: 73748/13, 9 Temmuz 2015

Topaloğlu / Türkiye, Başvuru no:38388/04, 3 Temmuz 2012

Trifković / Hırvatistan, Başvuru no: 36653/09, 6 Kasım 2012

Tuncay / Türkiye, Başvuru no:1250/02, 12 Aralık 2006

Tuncer ve Durmuş / Türkiye, Başvuru no: 30494/96, 2 Kasım 2004

Turgay ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 29572/08, 55180/08, 55427/08, 56294/08, 60443/08 ve 61438/08, 21 Eylül 2010

Turgut ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no:1411/03, 8 Temmuz 2008

Türkan / Türkiye, Başvuru no: 33086/04, 18 Eylül 2008

Uçan ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 37377/05, 02.07.2013

Ülkü Ekinci / Türkiye, Başvuru no:27602/95, 16 Temmuz 2002

Ümmühan Kaplan / Türkiye, Başvuru no:24240/07, 20 Mart 2012

Ünsal Öztürk / Türkiye (no:2), Başvuru no: 24874/04, 8 Şubat 2011

Vakhayeva ve diğerleri / Rusya, Başvuru no: 1758/04, 29 Ekim 2009

Van Der Velden / Hollanda, Başvuru no:21203/10, 31 Temmuz 2012,

Varga ve diğerleri / Macaristan, Başvuru no: 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13 ve 64586/13, 10 Mart 2015

Varnava ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 ve 16073/90), 18 Eylül 2009

Velcheva / Bulgaristan, Başvuru no:35355/08, 9 Haziran 2015

Velikova / Bulgaristan, Başvuru no: 18 Mayıs 2009

Vermeire / Belçika, Adil Karşılık, Başvuru no: 12849/87, 4 Ekim 1993

Volkan Özdemir / Türkiye, Başvuru no: 29105/03, 20 Ekim 2009

Yağcı ve Sargın / Türkiye, Başvuru no: 16419/90, 16426/90, 8 Haziran 1995

Yavuz Çelik / Türkiye, Başvuru no: 34461/07, 26 Temmuz 2011

Yazgül Yılmaz / Türkiye, Başvuru no: 36369/06, 1 Şubat 2011

Yelden ve Diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 16850/09, 3 Mayıs 2012

Yeter / Türkiye, Başvuru no:33750/03, 13 Ocak 2003

Y.F. / Türkiye, Başvuru no: 24209/94, 22 Temmuz 2003

Yıldırım ve diğerleri / Türkiye, Başvuru no: 56154/00, 19 Ekim 2006

Young, James ve Webster / Birleşik Krallık, Başvuru no: 7601/76, 7806/77

Yuriy Nikolayevich Ivanov / Ukrayna, Başvuru no:40450/04, 15 Ekim 2009

Yusuf Erep / Türkiye, Başvuru no:43965/04, 22 Kasım 2011

Yüksel / Türkiye, Başvuru no:49756/09, 1 Ekim 2013,

Zhre Akyol / Türkiye, Başvuru no: 28668/03, 4 Ekim 2008

Zubor / Slovakya, Başvuru no:7711/06, 6 Aralık 2011

X / Türkiye, Başvuru no:24626/09, 9 Ekim 2012

Xenides-Arestis / Türkiye, Başvuru no: 46347/99, 22 Aralık 2015

Wieser ve Bicos Beteiligungen Gmbh / Avusturya, Başvuru no: 74336/01, 16 Ekim 2007

Wilde, Ooms ve Versyp / Belçika (I), Başvuru no: 2832/66, 2835/66 2899/66, 18 Haziran 1971